

LUND UNIVERSITY

Från fånge till fri - en resubjektifieringsprocess

Svensson, Kerstin

Published in:
[Host publication title missing]

2009

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Svensson, K. (2009). Från fånge till fri - en resubjektifieringsprocess. I [Host publication title missing] (s. 24-31). Nordisk samarbetsråd for kriminologi. http://www.nsfk.org/Upload/files/seminarreports/contactsem_no23.pdf

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

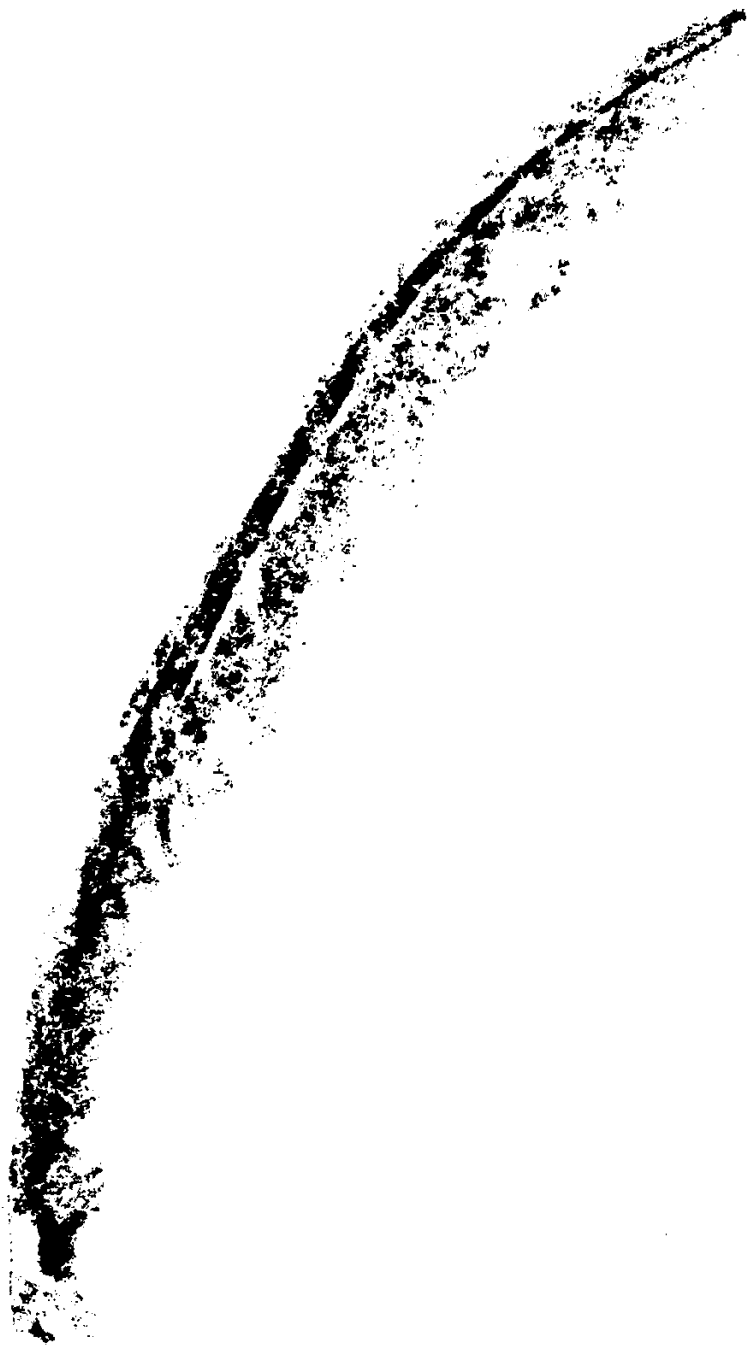
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Etter løslatelsen

Rapport fra NSfKs 23. kontaktseminar
5.-7. oktober 2009, Fakse Ladeplads, Danmark

Nordisk samarbeidsråd
for kriminologi

Scandinavian Research
Council for Criminology

Denne seminarrapporten består av papers fra presentasjoner som ble gitt under NSfKs 23. kontaktseminar. Seminaret ble avholdt på Slingeruppgård i Fakse Ladeplads, i Danmark, 5.-7. oktober 2009.

Rapporten publiseres online på www.nsfk.org av Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi (NSfK). Redaktører for rapporten er Anette Storgaard og Rune Ellefsen.

Oslo, desember 2009

ISBN: 978-82-7688-019-9

Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi (NSfK)
c/o Institutt for kriminologi og retts sosiologi,
Universitetet i Oslo
Pb. 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo

Telefon: +47 22 85 01 28
Telefaks: +47 22 85 02 52
Hjemmeside: <http://www.nsfk.org>

Innholdsfortegnelse

Forord	8
Program for kontaktseminaret	9
Helena Lundberg: Den røde tråden - Frivårdens ansvar for samordning av verkstillighetsplaneringen	11
Inledning	11
Verkstillighetsplan (VSP) – ett verktøy	11
Verktøyet.....	11
Arbetsstrukturen.....	12
Samordning av verkstillighetsplaneringen	12
<i>Bakgrund.....</i>	<i>12</i>
<i>Arbetsmetoden.....</i>	<i>13</i>
<i>Framgangsfaktorer og svårigheter.....</i>	<i>14</i>
Særskilte utslussningsåtgärder	15
Frigång	15
Vårdvistelse.....	16
Halvvægshus	16
Utökad frigång	16
Kombinerede utslussningsåtgärder	17
Elisabet Åbjörnsson Hollmark: Individuell vårdkæde under verkstilligheten for återanpassning i samhället efter fängelsestraffet	18
Inledning	18
Beskrivning av flødet i vårdkæden	19
Verkstillighetsplanen som verktøy for anpassning av rett behandlingsåtgærd	20
Verkstillighetsplanen som instrument for kartlæggning av behandlingsinsatser under verkstilligheten	21
Praktisk arbeid med utslussningsåtgærder inför frigivning	22
Kerstin Svensson: Från fånge till fri – en resubjektiviseringsprocess	24
Att vara fånge.....	25
Att vara fri.....	27
Att bli fånge.....	28
Att bli fri – en vændpunkt eller slutet på en parentes?.....	28
Process, identitet, roll.....	29
Ragnhild Feyling : Løslatelse er dramatisk når overgangen er stor	32
Lett løslatelse etter kort dom?	32

Ingrid.....	33
Lars.....	34
Dag.....	35
Oppgirethet, stress og angst i overgangen.....	36
Kurver for løslatelsesfeber	37
Utviklingstrekk de to siste tiår som virker inn på tilrettelegging av løslatelse	38
Inger Marie Fridhov: Tilbakeføringsgarantien – ”Et annet liv”	40
Hvem ”eier” fangene?	41
Om ordet garanti	42
Hvem skal få ”Et annet liv”?	42
Hva slags garanti?	42
Når starter tilbakeføringen?.....	43
Hva skal garantien omfatte?.....	43
Hvor skal garantien forankres sentralt?.....	43
Hvor skal garantien forankres lokalt?	44
Til slutt: På vei mot ”et annet liv”?	44
Richard Ormerod: Veien tilbake.....	45
Likemenn.....	45
Hva er annerledes?	45
Hva gjør vi?.....	46
Fakta om Wayback.....	46
Juha Hörhä: Effect of the judicial matters in the after-care work of recovering addicts	48
Unit for Recovering Addicts	48
Suojatie association.....	48
Harjula.....	49
Characteristics in recovering from drug addiction.....	49
Problems the recovering addicts meet in Finnish welfare system	51
Towards abstinent and crimeless life	53
The reports show the results of our work.....	53
Jukka Mäki: Non-Governmental Organizations’ Role in the Finnish After Care System.....	54
The financing of NGOs.....	56
Kriminaalihuollon tukisäätiö.....	57
Jan Ørbæk Jacobsen: Forberedelse inden løsladelsen fra Anstalt i Grønland.....	59

Indledning	59
Anstaltssektoren i Grønland.....	59
Kriminallovens utvikling i Grønland, nye tiltag ny kriminallov.....	60
Adfærdsregulerende behandling, misbrugsbehandling.....	60
<i>Handleplaner</i>	60
Anbefalinger i forbindelse med behandling og forsorgsarbeide i anstalterne.....	62
Anbefaling vedrørende sædlighedskriminelle	63
Motivationsundervisning	64
Behandling	64
<i>Kønsdriftsdæmpende</i>	64
Iris Eik Olafsdottir: Icelandic Prison and Probation – Correctional Plans	66
Correctional plan.....	66
How do we go about preparing inmates before their release out of prison?.....	67
Treatment	68
What services does the IPPA offer to those who are being released out of prison and into the community?.....	69
Erlendur S. Baldursson: Löslatelse fra fengsel, noen tanker om löslatelse fra fengsel i et lite samfunn	71
Fanger og fengsler, noen tallmessige opplysninger	71
Samarbeidspartnere i det frie samfunn.....	72
Straff eller behandling, sykdom eller lovbrudd	73
Marie Louise Jørgensen: Udslusning i Danmark.....	75
Prosjekt God løsladelse.....	76
Hanne Ramsbøl: Prosjekt God løsladelse	83
Baggrund	83
Præsentation af projektet.....	85
Resultatmålene	86
Teori og rammer.....	87
<i>Retlige rammer</i>	87
<i>Et systemteoretisk perspektiv</i>	89
Definition af god løsladelse	92
Vejen til at nå målet	93
Samarbejde i grænselandet.....	95
<i>Åbne og lukkede grænser</i>	95
<i>Strukturel kobling</i>	97
<i>Iagttagelser og logikker</i>	99

Afslutning.....	102
<i>Kan målet nås?</i>	102
Lis Svendsen: Vejen til den gode løsladelse, og tiden derefter.....	106
Indledning, med lidt baggrund	106
En typisk sagsbehandling.....	108
<i>Sagsgang</i>	108
<i>Der aftales</i>	109
Hvor kan det gå galt i projekt god løsladelse	109
Når sagen går godt	110
En anden måde at samarbejde på	110
Det videre samarbejde.....	110

Forord

Der er i de senere år kommet stadig mere fokus på løsladelse fra fængsel. Såvel myndigheder som forskere er i stigende grad blevet opmærksomme på at overgangen fra ufrihed til frihed er vanskelig og bør forberedes grundigt.

Det var derfor naturligt at emnet for kontaktseminar nr. 23 i Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, som blev holdt i Fakse Ladeplads i Danmark omhandlede tiden efter fængsel. På seminaret blev holdt i alt 14 foredrag fra henholdsvis Danmark, Finland, Grønland, Island, Norge og Sverige. Alle foredragsholdere var professionelt engageret i emnet løsladelse, enten praktisk/ledelsesmæssigt eller videnskabeligt og som en naturlig følge af den indsigt, hver især besad, blev der lyttet og debatteret livligt under seminaret.

Udover de mundtlige foredrag, hvoraf mange var suppleret af informative illustrationer i form af statistikker mv. har hver enkelt deltager indleveret en skriftlig udgave af sit foredrag. De skriftlige bidrag foreligger nu samlet i denne rapport. Et foredrag blev ikke holdt på konferencen idet den pågældende måtte melde afbud på grund af sygdom (Hanne Ramsbøl, Danmark). Den skriftlige udgave er dog medtaget her på grund af det behandlede emnes store relevans. Et foredrag blev holdt mundtligt, men kan ikke medtages her i rapporten i skriftlig form (Henrik Linderborg, Finland) idet dele af indholdet hidrører fra en undersøgelse, hvis resultater allerede er lovet til publicering i European Journal of Criminology, nr. 2/2010, hvortil interesserede henvises.

NSfK siger tak til hver enkelt for værdifuldt bidrag til et udbytterigt seminar.

Rune Ellefsen, NSfKs sekretariat, Oslo

Dorthe Eriksen, kontaktsekretær i Danmark

Anette Storgaard, medlem af Rådet

Program for kontaktseminaret

Mandag 5. oktober

13.15 – 13.30 Velkomst ved Anette Storgaard

13.30 – 15.30 Sverige

13.30 – 14.00 Helena Lundberg: "Den röde tråden – Frivårdens ansvar för samordning av verkställighetsplaneringen"

14.00 – 14.30 Elisabet Åbjöensson Hollmark: "Individuell vårdkedja under verkställigheten för återanpassning i samhället efter fängelsestraffet"

14.30 – 15.00 Kerstin Svensson: "Från fånge till fri – en resubjektifieringsprocess"

15.00 – 15.30 Uddybende spørsmål samt debat.

16.00 – 18.00 Norge

16.00 – 16.30 Inger Marie Fridhov: "Tilbakeføringsgarantien – Keiserens nye klær?"

16.30 – 17.00 Ragnhild Feyling: "Overgangen – Noen soningsforhold og samfunnsforhold sin innvirning på første tiden etter løslatelse"

17.00 – 17.30 Richard Ormerod/Gitte Svennevig: "Veien tilbake..."

17.30 – 18.00 Uddybende spørsmål samt debat.

Tirsdag 6. oktober

09.00 – 11.30 Finland

09.00 – 09.30 Juha Hörhä: "Effect of the judicial matters in the after-care work of recovering addicts"

09.30 – 10.00 Jukka Mäki: "NGO' role and services in the Finnish aftercare system"

10.00 – 10.30 Henrik Linderborg: "Om de korttidsdömda fångarnas livssituation och brottslighet i Finland"

11.00 – 11.30 Uddybende spørsmål samt debat

11.30 – 12.15 Grønland

11.30 – 12.00 Jan Ørbæk Jacobsen: "Anstalten for domfælte"

12.00 – 12.15 Uddybende spørsmål samt debat

13.15 – 15.15 Island

13.15 – 13.45 Íris Eik Ólafsdóttir: "From prison to probation"

13.45 – 14.15 Erlendur Baldursson: "Löslatelse fra fengselsstraff i et lite samfunn"

14.45 – 15.15 Uddybende spørsmål samt debat

15.45 – 17.45 Danmark

15.45 – 16.15 Marie Louise Jørgensen: "Udslusning i Danmark"

16.15 – 16.45 Hanne Ramsbøl: "God løsladelse, hvordan?" (avbud)

16.45 – 17.15 Lis Svendsen: "Vejen til den gode løsladelse, og tiden derefter"

17.15 – 17.45 Uddybende spørsmål samt debat

Onsdag 7. oktober

09.00 – 09.45 Gruppedrøftelse i tværnationale grupper

09.45 – 11.00 Afsluttende debat

Helena Lundberg: Den röda tråden - Frivårdens ansvar för samordning av verkställighetsplaneringen

Helena Lundberg (SE) er gruppchef i Kriminalvården

Helena.E.Lundberg@kriminalvarden.se

Inledning

Kriminalvård i anstalt utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Frigivningen ska planeras i ett tidigt skede och redan från början bör verksamheten inriktas på frigivningsförberedande åtgärder. (4 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt)

Kriminalvården arbetar i enlighet med visionen "Bättre ut". Den intagne ska ha bättre förutsättningar att fungera i samhället efter tiden i anstalt än han eller hon hade innan verkställigheten. Att på ett strukturerat och systematiskt sätt utreda och kartlägga den enskilde individens behov, förutsättningar och risker för att därefter ta fram en målinriktad, strukturerad och sammanhållen plan för hela verkställigheten är en viktig del i linje med visionen.

Verkställighetsplan (VSP) – ett verktyg

Kriminalvårdens huvudinriktning vad gäller insatser för att minska risken för återfall i brott följer "What Works" och dess utveckling. Även verkställighetsplanen (VSP) är baserad på "What Works" och bygger således på vad som genom internationell forskning visat sig vara mest effektivt när det gäller att minska återfall i brott. VSP:n har t.ex. fokus på kriminogena faktorer och insatser för medel- och högriskklinter. Den lägger vikt vid risk- och behovsbedömningar samt matchar behov och insatser. Samverkande insatser och klientens deltagande är också viktiga delar.

Verktyget

VSP:n innefattar både en utredning och en plan för verkställigheten. Syftet med utredningen är att kartlägga risker, behov och andra förutsättningar för att kunna sätta realistiska mål och delmål och utifrån dessa planera ändamålsenliga insatser. Planen ska utgå från den aktuella påföljden. Den ska vara framåtsyftande och inriktas mot de områden som för klienten har starkast samband med återfall i brott. Tidplan och ansvarsfördelning för genomförandet ska anges.

VSP:n är elektronisk och finns i Kriminalvårdens klientsystem KVR (Kriminalvårdsregistret).

Instrumentet är uppbyggt genom ett antal flikar som berör de tre olika delarna av planen – utredning,

riskbedømming samt målformulering. Flere oppgifter hentes automatisk fra KVR eller fra andre klientsystemer som er kopplade til KVR. T.ex. hentes oppgifter om aktuell påfølgd og tidligere misshandling. Når en ASI (Addiction Severity Index) er gjort hentes informasjon fra denne over til en særskild flik i VSP:n. Genom sin systematiske oppbygning er VSP:n også en stor database gjennom hvilken er det mulig å hente resultatrapporter eller gjøre oppfølgninger på såvel individ- som gruppenivå.

Arbetsstrukturen

En VSP skal opprettes for alle klienter som er dømda til fengsel eller frivårdspåfølgd. VSP:n er inget beslut utan er ett strukturert arbeidsverktøy som klienten og kriminalvårdens personal sammen skal arbeide med. VSP:n skal være levande under klientens hele verkstillighet og blir derfor aldri et ferdig dokument som legges til handlingarna.

Arbeidet med VSP:n skal påbegynnes tidlig, redan i hake. Den påbegjente VSP:n skal følge med klienten gjennom hele verkstilligheten, d.v.s. enda til at overvaktningstiden er slut. Således skal hake, anstalt og frivård arbeide med klienten i samme VSP. Utifra målen skal varje verksamhetsgren bidra med de insatser som er passende just der. For å holde ihop denne prosessen finnes nå mer en tjenestemann som samordner arbeidet med varje enskild klients VSP, se vidare avsnitt 3 ("Samordning av verkstillighetsplanen")

Det er oftest klienternas kontaktmenn (i anstalt) som arbeider med å skrive i VSP:n under anstaltstiden. Etter overenskomst kan dock även frivårdshandleggaren skrive i VSP:n under anstaltstiden. Även olika spesialfunksjoner som t.ex. programledare og produksjonsledare kan få ansvar for en del i VSP:n og dokumentere i denne delen av planen. Alle tjenestemenn som er innblandede i klientens verkstillighet kan bruke sig av VSP:n i arbeidet med klienten. VSP kvalitetssikres gjennom behandlingskollegium og/eller gjennom handledning av t.ex. samordnere eller kriminalvårdsinspektør (chef). En VSP skal være opprettet og faststilt innen en måned fra det at klienten er innskrevet i anstalt. VSP:n revideres sedan ved behov, dock minst var tredje måned.

Samordning av verkstillighetsplaneringen

Bakgrunn

2004 viste Kriminalvårdens internrevisjon i en rapport (Kriminalvården, Internrevisjonen; Granskning av frivårdsverksamheten, 2004-12-10) at det fanns store brister i verksamheten vad

gällde mål med och planering av de intagnas verkställigheter. De två viktigaste och allvarligaste bristerna konstaterades vara en bristande helhetssyn samt otillräcklig samverkan mellan de olika verksamhetsgrenarna. I rapporten föreslogs bl.a. att frivården skulle göras huvudansvarig för verkställighetsprocessen för att få ett enhetligt arbete med verkställigheten från personutredning via häktes- och anstaltstiden till övervakningen efter den villkorliga frigivningen.

2006 genomförde Kriminalvårdens controllerorganisation en granskning av arbetet med verkställighetsplanering (Kriminalvården: Rapport från verksamhetskontrollen avseende planering av kriminalvårdspåföljd och frigivningsförberedelser, dnr 02-2006-20286). Av rapporten framgår att det alltså kvarstod flera brister i arbetet. T.ex. ansåg man att frivården i ett mycket tidigare skede måste komma med i arbetet.

Bland annat med anledning av de här rapporterna fann Kriminalvården att det var av vikt att särskilt fokusera på att utveckla arbetet med verkställighetsplaneringen på så sätt att en utpekad funktion fick ansvar för att hålla samman klientens verkställighet. Projektet "Frivården som samordnare av verkställighetsplaneringen" föddes. Sedan 2008 är arbetssättet, att frivården ska ansvara för en behovsstyrd och sammanhållen verkställighetsplan även för intagna i häkte och anstalt, en del av den ordinarie verksamheten. Frivården är VSP-samordnare och ska ansvara för att skapa och hålla fast vid "den röda tråden".

Arbetsmetoden

Målet med arbetsmetoden är ytterst att klienten ska få bättre förutsättningar att klara sig utan missbruk och kriminalitet efter frigivningen, i enlighet med visionen "Bättre ut".

VSP-samordnaren ska hålla ihop hela verkställighetsprocessen genom att samordna arbetet med varje enskild klients VSP. VSP-samordnaren följer klienten från början till slutet av verkställigheten (från häkte, via anstalt, till övervakningens upphörande) och ska bl.a. se till att mål och insatser stämmer överens samt att planen följs av alla inblandande. Arbetsmetoden innebär ett helt nytt, mer strukturerat och reglerat sätt att samarbeta på för kriminalvårdens personal. Idag är arbetsmetoden reglerad i Kriminalvårdens egna föreskrifter (KVFS 2008:12). Samråd pågår om eventuell lagstiftning av arbetsmetoden.

Även om frivården ska samordna arbetet med verkställighetsplanen är det anstalten som äger ärendet och ansvarar för VSP-arbetet så länge klienten befinner sig i anstalten. Det är t.ex. anstalten som fastställer VSP:n under anstaltstiden. Frivårdens uppgift är snarare att ha en helhetssyn på verkställigheten och samarbeta med anstalten för att planeringen ska bli så enhetlig och

sammanhållen som möjligt. VSP-samordnaren ska t.ex. vara involverad i arbetet inför varje fastställande av planen för att tillse att den tidigare överenskomna inriktningen vidhålls. Checklistor där varje moment är beskrivet finns framtagna, för att underlätta för samtliga inblandade och för att tydliggöra ansvaret.

Frivården hade ju även tidigare, i varierande omfattning, kontakt med klienterna under anstaltstiden. I och med införandet av arbetsmetoden har dock frivården fått ett formaliserat ansvar att medverka till att planera och genomföra en sammanhållen och konsekvent verkställighet. Uppdraget att samordna VSP-arbetet, och det faktum att frivården därmed i ett mycket tidigt skede av verkställigheten är involverad i planeringen, ger stora och goda möjligheter att också redan innan den villkorliga frigivningen ta fram en tydlig plan för övervakningstiden. Drömscenariot är att frivårdens samarbete med anstalten ger sådant resultat att så mycket blir genomfört under anstaltstiden att övervakningsåret endast blir en uppföljningstid.

I arbetet med att planera verkställighetens innehåll har Kriminalvården att förhålla sig till normaliseringsprincipen. Det innebär enkelt sagt att såväl anstalt som frivård har att utnyttja samhällets resurser vid planeringen av insatser. Kriminalvården har t.ex. inga bostäder att förmedla till de intagna. Det finns heller inga särskilda behandlingsmottagningar för Kriminalvårdens klienter.

Framgångsfaktorer och svårigheter

Som i vissa delar nämnts redan ovan ger VSP-samordningen en rad fördelar i arbetet med klienten. Erfarenheterna från arbetsmetoden visar bl.a. på följande fördelar.

- anstalt och frivård får bättre kunskaper om varandras verklighet
- såväl anstalt som frivård får en mer nyanserad bild av klienten
- insatser kan sättas in i ett tidigare skede
- klienten ser att anstalt och frivård arbetar mot samma mål
- risken för dubbelarbete och att motarbeta varandra minskar
- mindre risk för att tappa fokus i samband med flytt mellan olika enheter
- personoberoende samarbete – det blir en naturlig del i arbetet
- enklare att arbeta med frivårdsrelaterade frågor under anstaltstiden

Arbetsmetoden innebär inte bara vissa fördelar och vinster. Även svårigheter och hinder finns för att samarbetet ska ske på ett optimalt sätt, t.ex:

- brister i samband mellan utredning/riskbedömning och själva planen

- olika nivå på kunskaperna i att arbeta med vsp som instrument
- brister i överlämnanderutiner
- svårigheter att se arbetsmetoden som något nytt – arbetar som förr

Särskilda utslussningsåtgärder

En viktig del i arbetet med VSP är den del som avser planeringen av särskilda utslussningsåtgärder. Alla särskilda utslussningsåtgärder ska övervägas. Klientens behov ska avgöra vilken eller vilka åtgärder som är aktuella.

2007 infördes delar av en ny kriminalvårdslagstiftning. Den nya lagstiftningen innebär bl.a. att fyra särskilda utslussningsåtgärder för fängelsedömda finns. Syftet med att införa de nya reglerna om utslussningsåtgärder var att ge de intagna en förbättrad och mer strukturerad successiv övergång från livet i anstalt till livet i frihet, i syfte att minska risken för återfall. Fyra nya eller nygamla särskilda utslussningsåtgärder infördes; frigång, vårdvistelse, halvvägshus samt utökad frigång. De olika utslussningsåtgärderna ska tillgodose olika behov. De kan därför kombineras och följa efter varandra men det är också vanligt att en enskild utslussningsåtgärd är tillräckligt för att möta en intagens behov.

I och med den nya lagstiftningen öppnades möjligheten för längre utslussningstider. Samtidigt får dock inte kravet på samhällsskydd eftersättas och inte heller får fängelsestraffet urholkas. I samband med en utslussningsåtgärd gäller villkor för vistelsen. Den intagne måste t.ex. vara drogfri, lämna droganalys, hålla kontakt med Kriminalvården samt vara "allmänt skötsam". Utöver dessa villkor kan även andra villkor meddelas, som t.ex. utgångsförbud, villkor om att endast vistas inom ett visst geografiskt område eller villkor om elektronisk kontroll.

Frigång

Institutet frigång fanns även i den tidigare lagstiftningen. Frigång innebär att den dömda arbetar, studerar eller går i någon form av behandling eller deltar i annan särskilt anordnad verksamhet utanför anstalten på dagtid men vistas övrig tid i anstalt i syfte att underlätta för den intagne att få arbete och en stabil tillvaro efter frigivningen. Närvaron på frigångsplatsen kontrolleras av anstalten och i normalfallet finns också en kontaktperson på frigångsplatsen. Frigång bör företrädesvis ske från öppen anstalt och i allmänhet bör normalpermission på egen hand ha förekommit innan.

Vårdvistelse

Vårdvistelse är en nygammal utslussningsåtgärd som tidigare kallades §34-placering (efter tidigare 34 § i lagen). Vårdvistelse innebär att den dömda är placerad i någon form av behandlingshem. Det kan vara fråga om behov av behandling mot missbruk, men även behandling mot annat förhållande som kan antas ha samband med brottsligheten, som t.ex. våldsbänagenhet, spelberoende eller sexualbrottsrelaterat beteende. Utgångspunkten är att behandlingen ska vara avklarad innan frigivningen, men ofta kan behandlingsbehovet vara så stort att behandlingen inte hinns med innan. Då kan behandlingen fortsätta efter frigivningen efter godkännande av hemkommunen som då får stå för kostnaden efter frigivningen. Innan en vårdvistelse sker ska klienten ha uppvisat motivation att delta i behandling, t.ex. genom att ha varit placerad i behandlingsavdelning i anstalt eller på annat sätt deltagit i påverkansprogram. Anstalten ansvarar för att kontrollera med vårdgivaren att vistelsen fungerar.

Halvvägshus

Halvvägshus var den utslussningsåtgärd som var helt ny. I ett halvvägshus kan den som behöver särskilt stöd eller kontroll inför frigivningen vistas. Det kan t.ex. gälla klienter som saknar bostad eller som inte är redo att vistas i sin egen bostad längre perioder utan stöd och kontroll. I halvvägshuset finns personal som ska vara ett stöd i vardagen samt ansvara för kontroll av vistelsen. En vistelse i halvvägshus ställer krav på att den intagne tar mer eget ansvar samtidigt som han vistas i en miljö som är mer öppen än en öppen anstalt. Obligatoriskt utgångsförbud gäller vid vistelsen. Klienten får endast vistas utanför halvvägshuset på särskilt bestämda tider, som är reglerade genom ett schema. Utevistelser medges för arbete, utbildning, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet samt för s.k. fri tid avsedda för fritidsaktiviteter, inköp och ärenden. Även permissonsliknande utevistelser medges, då klienten kan vistas i sin hemmiljö. För att beviljas vistelse i halvvägshus måste halva strafftiden, dock minst tre månader, ha avtjänats. Placeringen bör också ha föregåtts av en tid i öppen anstalt, eller slutna anstalt med låg säkerhet, samt avklarad normalpermission med övernattning. Halvvägshuset drivs i Kriminalvårdens egen regi, eller i annans regi på uppdrag av Kriminalvården. Det är frivården som har ansvar för genomförandet och kontrollen vid vistelse i halvvägshus.

Utökad frigång

Utökad frigång har ersatt det som tidigare kallades IÖV-utsluss. För att kunna beviljas utökad frigång måste den intagne ha tillgång till en permanent bostad. Det får inte finnas någon påtagligt

vårdbehov som kræver mer omfattande behandlingsinsatser. Det får inte heller finnas ett behov av stöd och kontroll i boendet. Vid utökad frigång vistas den intagne i sitt hem och har en sysselsättning utanför hemmet. I normalfallet uppställs villkor om utgångsförbud som regleras genom ett schema, på samma sätt som vid vistelse i halvvägshus (se ovan). Utgångspunkten är att övervakning med elektronisk kontroll, s.k. fotboja, används. Den fria tiden kan med tiden utökas och kontrollformerna förändras. Utökad frigång får tidigaste beviljas när halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats. Utökad frigång bör föregås av placering i öppen anstalt samt normalpermission med övernattning. Det är frivården som ansvarar för den utökade frigången.

Kombinerade utslussningsåtgärder

Utslussningen bör ske stegvis så att den intagne under verkställigheten kommer att vistas under allt öppnare förhållanden. En kombination är t.ex. att en intagen börjar sin utslussning genom att omplaceras från en sluten anstalt till en öppen anstalt. Från den öppna anstalten går han sedan på frigång som senare övergår till en utökad frigång. Om det är aktuellt med en längre period utslussning skulle även en placering i halvvägshus kunna föregå den utökade frigången. Här har vi ett exempel på en utslussningskedja som tar fasta på den successiva anpassningen till livet i frihet. Säkerheten och kontrollen minskar och egenansvaret ökar i takt med att dagen för den villkorliga frigivningen närmar sig.

Elisabet Åbjörnsson Hollmark: Individuell vårdkedja under verkställigheten för återanpassning i samhället efter fängelsestraffet

Elisabet Åbjörnsson Hollmark (SE) er Kriminalvårdschef

Elisabet.AbjornssonHollmark@kriminalvarden.se

Inledning

Inom verksamhetsområdet Österåker finns det både anstalt och häkte. Anstalten har 137 behandlingsplatser och häktet har 80 häktesplatser samt 9 avskildhetsplatser. Det jag kommer att beskriva nedan är den vårdkedja som vi arbetar utifrån på behandlingsanstalten för att ge de bästa förutsättningarna till återanpassning i samhället efter fängelsestraffet. Jag kommer därför inte att redogöra för verksamheten på häktet. Anstalten Österåkers primära målgrupp är intagna med missbruksrelaterad kriminalitet och för att den intagne skall bli aktuell för placering här bör han ha uttryckt någon form av vilja till förändring av sitt missbruk.

I september 2007 erhöll jag tjänsten som kriminalvårdschef för verksamhetsområdet Österåker och en av mina utmaningar som chef var att åstadkomma ett så bra behandlingsklimat för de intagna på anstalten som möjligt med bibehållen vårdkvalitet för att på så sätt verka för en återrehabilitering till samhället efter avtjänat fängelsestraff. Syftet med anstaltens verksamhet är att rehabilitera intagna med missbruksrelaterad brottslighet så att risken för återfall i brott minskar.

För att skapa en hög flexibilitet och kvalitet i verksamheten har en tydlig vårdkedja med placeringar inom anstalten utvecklats. Varje avdelnings uppdrag är tydligt och bidrar på ett mätbart sätt till verksamhetsområdets totala syfte och mål. Anstalten kommer att i egenskap av sin breda verksamhet kunna hantera ett vitt spann av viljeyttringar och individuella förutsättningar.

De intagna placeras först på mottagningsavdelning där de får introduktion genom bl a ett första ankomstsamtal. Mottagningsavdelningens uppdrag är att utifrån ett behandlings- och säkerhetsperspektiv utreda vart den intagne lämpligast skall placeras inom anstalten. För att kartlägga den intagnes behov av insatser under verkställigheten samt mäta förändringsviljan hos den intagne används instrumentet ASI (Addiction Severity Index) utredning. Vidare upprättas en individuell verkställighetsplan för den intagne, vilket jag närmare kommer att beskriva nedan.

Behandlingsavdelningarnas uppdrag är att upprätthålla och öka den enskilde intagnes vilja till förändring för att på så vis ge honom de bästa förutsättningarna inför den villkorliga frigivningen. På

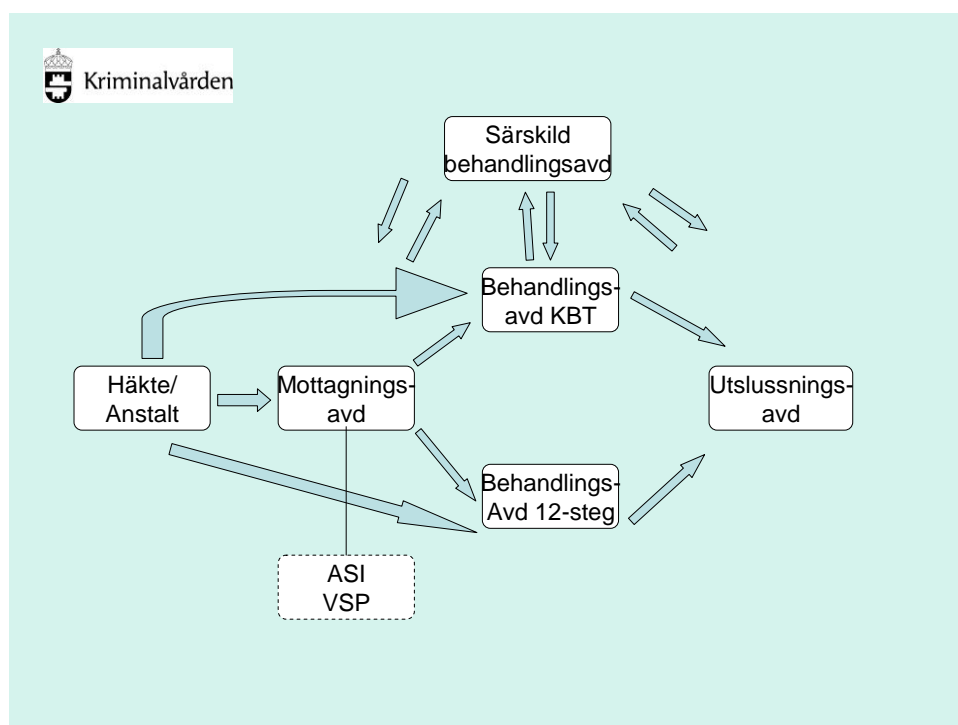
behandlingsavdelningarna ligger tyngdpunkten på att den intagne skall delta i olika brotts- och missbruksrelaterade program utifrån det enskilda behovet.

I slutet av sin verkställighet och efter genomgång av brotts- och missbruksrelaterade program kan de intagna gå vidare i vårdkedjan till anstaltens utslussningsavdelning. Syftet med verksamheten på den avdelningen är att avsluta och fastställa planeringen av föreslagna utslussningsåtgärder i verkställighetsplanen.

För de intagna där vi uppmärksammar att deras motivation minskat att följa fastställd verkställighetsplan och/eller återfallit i missbruk finns den särskilda behandlingsavdelningen. Den avdelningen har till syfte att sätta in omedelbara motivationshöjande åtgärder gentemot den intagne. Genom en tydlig struktur av vårdkedjan ger det förutsättningar för bättre differentiering av motiverade och omotiverade intagna samt i kombination med insättande av mer direkta programinsatser för de omotiverade intagna upplever vi att behandlingsklimatet för den enskilde individen blivit mer gynnsamt.

Beskrivning av flödet i vårdkedjan

För att skapa förutsättningar för ett bra behandlingsklimat och en optimal beläggningsgrad krävs en flexibel och behovsanpassad verksamhet. För att kunna tillämpa vårdkedjan fullt ut skall kraven för förflyttningar inom anstalten vara tydligt definierade med tydlig ansvarsfördelning.

Tanken är att de intagna skall röra sig igenom anstalten enligt flödesschemat ovan. Varje förflyttning vidare i vårdkedjan innebär att den intagne erhåller fler möjligheter att påverka sin situation och arbeta med sin problematik. Intagna som blir placerad på anstalten från andra anstalter och som redan har arbetat med sin missbruksproblematik skall kunna placeras utifrån verkställighetsplanen direkt in på någon av anstaltens behandlingsavdelningar. Styrande för placering skall vara det behov av plats som den enskilde intagne har.

På samma sätt skall ett negativt flöde genom anstalten kunna hanteras. Anstalten kommer ha ett stort antal intagna med missbruksproblematik och därmed finns en risk för återfall i missbruk under verkställigheten. Detta skall kunna hanteras för att på så sätt minimera skadan för individen och resterande intagna på den avdelning där den intagne vistas. För att hantera det negativa flödet av intagna och differentiera motiverade intagna från omotiverade intagna finns en särskild behandlingsavdelning. Det kan t ex gälla en intagen som efter anmodan att lämna urinprov för kontroll av drogfrihet visar att urinprovet efter analys är positivt på narkotika. Den intagne blir då förflyttad i vårdkedjan och hans verkställighetsplan blir reviderad utifrån vilka behov av behandlingsinsatser som måste sättas in.

Verkställighetsplanen som verktyg för anpassning av rätt behandlingsåtgärd

På behandlingsanstalten Österåker finns ett inarbetat förhållningssätt bland kriminalvårdspersonalen att de intagna skall bli bemötta med respekt för deras särskilda behov i den utsträckning anstaltsvistelsen medger. I det motivations- och behandlingsarbete som bedrivs på anstalten eftersträvas att den intagne får individuell feedback på sitt deltagande i verksamheten samt bekräftelse på sina framsteg. Detta är en framgångsfaktor för uppbyggnaden och upprätthållandet av ett bra behandlingsklimat. Kriminalvårdspersonalen på anstalten Österåker har uppdelade arbetsuppgifter, dvs de arbetar antingen som säkerhetsvårdare eller kontaktmannavårdare.

För både kriminalvårdens personal och den enskilde intagne är verkställighetsplanen ett hjälpmedel och verktyg att strukturera arbetet med hur den intagnes verkställighet skall se ut för att ge olika behandlingsinsatser under anstaltsvistelsen och slutligen utmyнна i förslag till utslussningsåtgärder. Redan då den intagne anländer till anstaltens mottagningsavdelning börjar arbetet med att upprätta en verkställighetsplan. Det är kontaktmannens ansvar att tillsammans med den intagne gå igenom vilka behov av insatser som behöver göras under verkställigheten.

Arbetet på anstalten är strukturerat så att inför behandlingskollegium skall kontaktmannen upprätta och revidera verkställighetsplanen i samråd med den intagne och i förekommande fall även frivården. Detta för att verkställighetsplanen skall kunna fastställas i samband med kollegiet.

Verkställighetsplanen som instrument för kartläggning av behandlingsinsatser under verkställigheten

Kriminalvården skall verka för att personer som dömts för brott blir föremål för åtgärder under verkställigheten som ökar deras förutsättningar att fortsättningsvis leva ett laglydigt liv.

Programverksamheten utgör ett av de viktigaste instrumenten för att uppfylla Kriminalvårdens övergripande målsättning. Programverksamhet på anstalt omfattar arbete, klientutbildning, brotts- och missbruksrelaterade program samt annan strukturerad verksamhet.

I samband med kartläggningen av behandlingsinsatser vid upprättande av verkställighetsplanen arbetar anstalten Österåker med att matcha rätt insatser utifrån den enskilde intagnes behov. På anstalten arbetar vi förutom med behandlingskollegium även med programkollegium. Vid dessa kollegier deltar kontaktmannen, klienthandläggare för respektive avdelning, programledare och samordnare för programverksamheten. Programkollegiets uppgift är att inventera den individuella intagnes behov av insatser i form av brotts- och missbruksrelaterade program. Underlagen för inventeringen är den intagnes verkställighetsplan, ASI, tidigare insatser av brotts- och missbruksprogram samt grad av motivation till förändring. Med hänsyn till vad som framkommer vid dessa programkollegier planeras en individuell programplan för varje intagen på anstalten.

De brotts- och missbruksrelaterade program som vi erbjuder på anstalten genomförs både individuellt och i grupp. På mottagningsavdelningen är det framför allt det motivationshöjande programmet BSF (Beteende, Samtal, Förändring) som bedrivs. Utifrån en enskild intagens behov kan dock längre individuella program påbörjas, såsom one-to-one och PRISM (Programme for reducing individual substance misuse). För närvarande genomför vi försök med att bedriva grupprogrammet ETS (Enhanced Thinking Skills) på mottagningsavdelningen. Förutom de kognitiva beteendeterapi programmen (KBT) bedriver vi introduktion av 12-stepsprogrammet. 12-stepsprogrammet är ett alkohol- och narkotikaprogram, baserat på de 12 stegen, utarbetat av Anonyma Alkoholister. Den intagne kan därmed välja utifrån sina behov om han vill delta i KBT program eller 12-stepsprogram. På mottagningsavdelningen finns även en arbetsdrift med enklare monterings- och förpackningsarbete. Syftet med verksamheten är att motivera och engagera de intagna i arbete samt att utforma det så att de rehabiliterande insatserna sätts i fokus. De

rehabiliterade insatserna handlar om att passa tider, uppföra sig trevligt, träna på att samarbeta, ta och förstå instruktioner, att utföra arbete efter givna instruktioner, att ta ansvar för givna uppdrag, att träna på den sociala samvaron som finns på arbetsplatser ute i samhället.

Tyngdpunkten av programinsatserna har vi riktat mot anstaltens behandlingsavdelningar. Utifrån det kartlagda vårdbehovet hos den intagne och vilken behandlingsform som är mest lämpad placeras den intagne antingen på avdelningarna för KBT program eller för 12-stepsprogram.

På behandlingsavdelningarna arbetar förutom kriminalvårdspersonal även alkohol- och drogterapeuter samt KBT programledare. Som nämnts ovan är behandlingsavdelningarna fördelade så att halva antalet platser har inriktningen KBT program och resterande halva antalet platser 12-stepsprogram. Av den intagnes verkställighetsplan följer vilka övriga insatser som behövs göras för att den intagne skall återrehabiliteras till ett liv utan missbruk och kriminalitet. På behandlingsavdelningarna kan den intagne studera vid kriminalvårdens Lärcentrum till en formell vuxenutbildning i syfte att höja utbildningsnivån för den enskilde individen. Varje intagen som är inskriven i Lärcentrum ska ha en upprättad studieplan, vilken förs in i verkställighetsplanen och följer därmed den intagne vidare i vårdkedjan.

Utöver ovan beskriven verksamhet arbetar anstalten Österåker med riktade insatser gällande ungdom, spelmissbruk samt bedriver en riktad yrkesutbildning för matläggning och platsättning i samarbete med Arbetsförmedlingen. Det är även viktigt att de intagna får kunskap om hur man kan fylla sin fritid med meningsfulla aktiviteter inför sin frigivning. Anstalten har ett antal personer som endast arbetar med att kartlägga och träna de intagna i aktiviteter som friskvård, musik, kultur och teaterverksamhet.

Praktiskt arbete med utslussningsåtgärder inför frigivning

Syftet med verksamheten vid anstalten Österåkers utslussavdelning är att de intagna, som genomgått brotts- och missbruksprogram på behandlingsavdelningarna, skall överflyttas dit för vidare placering enligt lämpliga utslussningsåtgärder. I och med att anstalten arbetar med vårdkedjan blir det strukturerat redan vid det initiala behandlingskollegiet att planera för den intagnes utsluss inför den villkorliga frigivningen utifrån de bedömningar som är gjorda i verkställighetsplanen.

Utslussavdelningen verkar för att ge adekvata verktyg till den intagne inför den villkorliga frigivningen. Här sköter de intagna sin matlagning, städning och tvättning genom s k

självförvaltning. De intagna får därigenom kunskaper om hur ett hushåll bör skötas för att få bättre förutsättningar att klara sin sociala tillvaro efter frigivningen.

De utslussningsåtgärder som är mest vanligt förekommande hos oss är vårdvistelse med placering på behandlingshem alternativt familjehem. Vid föredragning av en planerad vårdvistelse ligger förarbetet i tidigare gjord verkställighetsplan. Mot bakgrund av verkställighetsplanen vägs den enskilde intagnes vårdbehov mot riskerna för en eventuell misskötsamhet under vårdvistelseplaceringen. Vid kartläggningen matchas de redan identifierade riskerna för en placering utanför anstalten med de åtgärder som kan reducera riskerna och det vårdbehov som föreligger hos den intagne. De vårdvистер som är fyra månader eller kortare fattar kriminalvårdschefen beslut om medan de vårdvистер som är fyra månader eller mer fattar regionchefen beslut om.

De andra möjligheterna till utslussplanering som används vid anstalten är att placering på s k halvvägs hus samt förflyttning till en öppnare anstalt.

Avslutningsvis vill jag nämna att Österåker som behandlingsanstalt har som mål att arbeta strukturerat med verkställighetsplanen och ger den intagne möjlighet att få adekvata behandlingsinsatser utifrån den förändringsprocess, som den intagne befinner sig i, för att ge så goda förutsättningar vi kan för återanpassning i samhället vid tidpunkten för den villkorliga frigivningen.

Kerstin Svensson: Från fånge till fri – en resubjektifieringsprocess

Kerstin Svensson (SE) er docent ved Lunds universitet, Socialhögskolan

Kerstin.Svensson@soch.lu.se

Att vara fånge och att vara fri innebär olika roller, olika sätt att vara. Att bli frigiven från fängelse innebär därför inte bara att gå från ett rumsligt sammanhang till ett annat utan också att gå från en roll till en annan. Det handlar om att bli något annat, eller någon annan, och frigivningen är därför inte bara en händelse, det är en process där människan som genomgår processen byter identitet.

Medan forskningen har ägnat sig åt att studera återfall i brott, effekter av straff och av program har föga uppmärksamhet riktats mot människan som genomgår straffet och den förändring denna människa genomgår i samband med frigivningen. De få studier som gjorts av detta på senare år har vanligen haft små underlag (Visher & Travis 2003). När människans förändring efter fängelset studerats har syftet ofta varit att förstå vad det är som får vissa att avstå från att göra nya brott. Det är då också vanligt att man särskiljer och kategoriserar människorna och talar om deras individuella egenskaper och förhållanden. Man tar t.ex. upp hur situationen är för kvinnor, ungdomar, narkomaner, långtids- och korttidsdömda etx. Fokus ligger då på fången som individ och det är därför man intresserar sig för människan.

I min presentation vill jag istället utgå från organisationerna, fängelset, men också frivården och andra organisationer som arbetar med frigivningsprocessen. Vilka roller har människan, och framför allt den dömda, i dessa organisationer? Vad är det för roller och identiteter som finns i fängelset som organisation och vad är det för roller och identiteter som finns i samhället utanför? Frigivningen innebär en förändringen mellan dessa roller och därför finns det anledning att diskutera hur vi skall förstå dem.

Vi rör oss här med två ytterligheter i vad det innebär att vara människa. Å ena sidan det mest inskränkta, att vara frihetsberövad, att sitta i fängelse och att ha ett kraftigt beskuret handlingsutrymme. Å andra sidan är förväntningarna på en fri människa i dagens samhälle mycket stora. Man skall vara fri, man skall skapa sin egen identitet, man skall ständigt göra val och man skall kontinuerligt aktivt definiera sig. Dagens fria människa är flexibel, kan byta mellan roller och göra aktiva val. Det är så vi förväntas leva våra liv. I tidigare historiska perioder har det funnits tydligare uppsättningar av roller där man kunnat kliva in i rollen och med den också få fixerade förväntningar på hur man skall vara. Idag räcker det inte med att t.ex. få ett arbete och med

yrkesrollen kunna skapa en identitet. Du skall också förhålla dig till bl.a. hur du agerar som konsument, vad och var du konsumerar och om och hur du skall beskriva dig själv offentligt som t.ex. på olika forum och sajter på Internet.

Jag skall här ta upp lite om vad det innebär, som människa, att vara fånge och att vara fri. Jag skall också beskriva den process som sker först för att gå in i rollen som fånge och att sen lämna denna roll för att återgå till att vara fri. Min presentation kommer därför framför allt att handla om förklaringsmodeller och perspektiv på processen att bli frigiven från fängelse. I presentationen utgår jag i grunden från teorier som är välbekanta för de flesta, t.ex. vad som skrivits av Michel Foucault och Erving Goffman. Jag menar att vi, särskilt nu i en tid när forskning till stor del handlar om effekter av insatser, behöver påminna oss om dessa grundläggande perspektiv.

Som jag nämnt handlar detta om identitet. Identitet kan beskrivas och förstås på många olika sätt. Jag tar fasta på Charles Tillys (2002) definition som utgår från att identitet är ett socialt arrangemang som blir till i förhandling med omgivningen och berättelser ur det förflutna. Randall Collins (2004) menar att identiteten omformas i varje situation. En individs identitet kommer från de erfarenheter personen gjort. Identitet kan därför förstås som den självuppfattning som skapas utifrån dels personens historia och erfarenheter, dels påverkas av de sammanhang där de skapas. Collins menar också att identiteter blir mer kategoriska i formaliserade situationer, medan nya situationer skapar en rollosäkerhet som gör identiteten oklar. Tilly (1999) kopplar identitet till relationer och menar att en person har lika många identiteter som relationer, eftersom varje relation ger sina förutsättningar. Jag vill däremot tala om att vi har olika uppsättningar av roller som används i olika relationer och det är summan av dessa roller som skapar våra identiteter.

Utöver de förklaringsmodeller jag lyfter fram här kommer jag också att exemplifiera med uttalanden från intervjuer med fångar. Dessa intervjuer kommer från ett pilotprojekt om människan bakom fången. Projektet genomfördes av två mig och Håkan Jönson vid Socialhögskolan i Lund och har inte tidigare presenterats. Det tänkta projektet kom aldrig till stånd, bl.a. eftersom det i pilotprojektet visade att det var alldeles för svårt att nå fram till "människan" när man pratar med "fången". Just därför är de utsagor som framkom i projektet intressanta att gå tillbaka till i detta sammanhang.

Att vara fånge

Att vara fånge är en organisatorisk roll. Man är fånge för att man sitter i fängelse och fängelset är en organisation. Varje organisation bygger på de aktörer som genom sina kontinuerliga handlingar

upprätthåller organisationen. Fängelset är inte bara en byggnad. Det är en praktik där handlingar utförs för att upprätthålla det system som organisationen innebär (jfr. Foucault 1987).

Fängelsebyggnaden sätter gränser för en del av vilka handlingar som är möjliga. Organiseringen av aktörernas roller sätter andra former av gränser för vad som är möjligt. Människorna i ett fängelse har inte bara givna roller som t.ex. vårdare och intagen. De har också tydliga attribut för sina roller. Personal och intagna har olika kläder och de rör sig i olika delar av fängelsets byggnader och område. Goffman (1973) talar om att de utvecklar institutionella identiteter och institutionaliserade handlingsmönster. Organisationen de befinner sig i, och den position man har i denna organisation, sätter ramarna för vilka handlingar som är möjliga.

Personalen är organisationens subjekt, det är de som handlar i organisationens namn. Det är de som genom sina handlingar "gör" fängelset. De handlar utifrån sin yrkesroll och utför de handlingar som ingår i deras arbete. När arbetspasset är slut går de hem och växlar till andra roller i livet, de är t.ex. föräldrar, de kan vara fotbollsspelare och de har var och sin uppsättning roller i olika sammanhang och i olika relationer.

Fångarna däremot är bara i anstalten, de är organisationens objekt, det är de som är "råvaran" som behandlas i organisationen (jfr. Hasenfeld 1987). Därför är deras rollrepertoar mycket mer begränsad, deras roll är som fånge och den lever de i under hela anstaltstiden. Dessa objekt, de som hanteras i fängelserna, kategoriseras mellan anstalter, inom anstalter och till olika insatser under tiden i anstalt. Utifrån sina personliga egenskaper, de brott de dömts för och de straff de dömts till sorteras de och hanteras utifrån de kategoriella egenskaperna. "Människan" försvinner i dessa kategoriseringar, man blir sin kategori och bemöts utifrån den.

Det är inte bara personalen, utan också fångarna själva som beskriver varandra i dessa kategoriska termer. I våra intervjuer talade de om andra fångar som t.ex. "våldtäckare" och "mördare". De långtidsdömda vi intervjuade beskrev sig själva och anstaltsvistelsen utifrån de kategorier de befann sig i. De unga som var dömda till långa straff och placerade på så kallade allmänna avdelningar beskrev sig i allmänna ord och talade om att "man blir avtrubbad. Det är ganska svårt att se hur man påverkas" och att "rent materiellt har man det ju bra, men det är just den tristessen, att vara inlåst, kameror överallt, inte kunna göra vad man vill, när man vill, det är så inrutat allting".

Meningslösheten i att sakna möjlighet att påverka sin vardag leder till att det man gör saker för att få tiden att gå, inte för att handlingar i sig är meningsfulla. "Man måste ha något att hålla på med, annars blir man tokig - - - man kan ju inte bara sitta och sitta."

De äldre långtidsdömda vi pratade med och som satt på avdelningar för narkomaner motiverade att sluta med droger beskrev vistelsen annorlunda. Deras roll på dessa avdelningar såg annorlunda ut, rutinerna uppfattades mera meningsfulla och de kunde t.ex. säga ”Man får ingen rättvis bild av hur killarna på anstalt är genom att ta våran avdelning här - - - Vi är motiverade, vi har på något sätt bett om att få komma hit”. Att ha varit med om att välja var man skall avtjäna sitt straff ger en känsla av att ha något inflytande, att ha möjlighet att göra någon form av val, trots att man är berövad friheten och har en begränsad roll.

Att vara fri

Livet utanför anstalt är avsevärt mycket mer nyanserat än det rutiniserade livet i anstalt. Att vara fri är att vara medborgare med rättigheter och skyldigheter, en roll som är avsevärt mycket mer komplex än rollen som fånge. Medborgaren förväntas mer eller mindre ständigt göra val och identiteten skapas utifrån en varierad uppsättning roller. Det finns inte längre tillgång till de fasta roller som fanns när idealet var att stanna på ett arbete i hela livet och leva i en och samma kärnfamilj. Medborgarskapet är i och för sig knutet till en nation, men samhället är idag inte nationellt, det är globalt. Människor, tankar och idéer rör sig över alla gränser, fysiskt och faktiskt, men också genom ett ständigt globalt informationsflöde. I detta förväntas vi som människor klara av att navigera genom att ha relationer, konsumera och välja, visa upp och förhandla våra identiteter genom att kombinera olika roller. Bauman (2004b) talar om att vi har ”flytande identiteter” och Rose (1999) menar att vi lever med en skyldighet att göra rätta val. Vi har inte bara möjligheten att skapa våra identiteter, vi har en skyldighet att göra det och därför är det en komplicerad tillvaro att vara människa i dag eftersom det inte erbjuds färdiga lösningar.

Den stabilitet som var så viktig i det moderna samhället och betraktas idag som något negativt. Det är inte stabilitet som ger status idag, det är flexibilitet. Att vara flexibel är att vara föränderlig, att ha stora nätverk och därför kunna bli framgångsrik och lyckas.

Problemet för de som sitter i fängelse är delvis det mycket stora rollskiftet som förväntas av dem när de lämnar anstalten, men det finns ett annat och kanske större problem. De är vad Bauman (2004a) talat om som ”*Wasted lives*”, människor som inte behövs, som blivit över. Bauman menar att det efter industrialismen inte längre finns något behov av någon reservarbetskraftsarmé. Därför utvecklas en kultur av exklusion, där de som inte behövs stängs ute. Det är vad Jock Young (1999)

också talade om i ”*The Exclusive Society*”, ett samhälle där fångpopulationen ökar trots att inte brottsligheten ökar och där kriminalpolitiken mer och mer kommer att ersätta socialpolitiken.

Att bli fånge

Processen till att bli fånge startar i liten omfattning i samband med polisens ingripande och blir allt mer accentuerad ju längre in i rättsprocessen man kommer. I början är det en misstanke att och ett hot om att kunna bli frihetsberövad och så småningom blir det en realitet. Ibland väldigt plötsligt och ibland efter lång tid och genom att personen själv inställer sig för att avtjäna straffet. Goffman (1973) har beskrivit det som en objektifieringsprocess och som en mortifikationsprocess. En process där utrymmet som människa minskar och där personen omvandlas från en individ med val och möjligheter till en organisatorisk roll med tydliga begränsningar. Järvinen & Mik-Meyer (2003) och Mik-Meyer (2004) har visat hur detta görs inte bara på anstalter utan även i andra former av socialt arbete. För att kunna passa i organisationen behöver individen formeras om från den komplexa människan till en institutionell identitet som passar in i vad organisationen kan hantera.

Övergången till den organisatoriska identiteten som fånge sker genom ritualer och rutiner. Till att börja med sker det genom en förändring av det yttre genom att den som skrivs in på anstalten får lämna ifrån sig sina egna kläder, smycken och andra attribut som är viktiga för att signalera något ur sin identitet. Därefter blir varje relation mellan fångar och mellan fånge och personal till situationer där roll och identitet vidareutvecklas. På så sätt befästs fångrollen mer och mer och ju längre straffet är och ju mer omfattande erfarenhet har individen av fångrollen. Vilket innebär att den blir allt mer fast.

Att bli fri – en vändpunkt eller slutet på en parentes?

Vägen till att bli fri bör därför rimligen vara en successiv återgång till en mer komplex identitet med allt fler roller. När man talar om frigivningsprocessen är det ofta de sakliga problemen som är i fokus, problemen med missbruk och med att ordna bostad, sysselsättning, ekonomi och komma in i ett socialt välfungerande sammanhang som är accepterat i samhället.

För den som frigges finns det andra mycket mer omedelbara konsekvenser som är centrala. Det handlar om problemen att finnas ute i samhället, att vara omgiven av andra, okända människor, att inte veta hur man skall uppföra sig och hur man skall relatera till de okända som finns alldeles intill en. Inne på anstalten var alla kända, allas roller var givna och alla handlingar var mer eller mindre förväntade. En av de vi intervjuade berättade att han hade haft en sextimmars permission och besökt

ett köpcentrum och handlat. Upplevelsen av alla varor och alla människor som rörde sig var överväldigande och han hade sovit nästan ett dygn när han återkom till anstalten.

En annan person berättade om hur han vid en tidigare frigivning fick för sig att han hade fel på ögonen när han inte kunde fästa blicken på byggnader långt bort på slätten när han satt på tåget från anstalten. Sen kom han på att han under tre års tid inte hade sett längre än till muren. Han var helt enkelt inte van vid att se ut över ett öppet landskap. Ögat behövde tränas upp. En tredje sa "Man blir lite efterbliven av att sitta här. Man glömmer så mycket på utsidan. Det är när det gäller kontakter och så här. Hur man gör när man pratar - - Det är som att ligga nedsövd i tre år".

Erfarenheterna man gör som fånge har inget värde i de roller som gäller utanför anstalten, därför kan fängelsevistelsen bli en parentes i livet för den som har en annan identitet ute i samhället. För de som har en kriminell identitet ingår fångrollen som en av standardrollerna i repertoaren. Ändå finns en tanke att fängelsevistelsen skall bli en vändpunkt, att fången som återgår till frihet skall göra det i nya roller och med ny identitet. Vägen tillbaka är på så sätt inte tänkt vara en väg tillbaka, den handlar om att åter komma tillbaka i samhället som subjekt, men som en annan typ av subjekt. Sett ur ett livsloppsperspektiv är de samhällseliga förväntningarna att påverkan skall leda till en förändring i riktning mot de etablerade samhällseliga normerna. Vilka redskap får fångar i denna situation? Vilken mental beredskap får de? Det är alltså inte bara en förändring från fånge till fri utan också från ett sätt att vara fri till ett annat. Det nya sättet att vara fri skall passa in i ett samhälle där nätverk, flexibilitet, relationer och erfarenheter har störst betydelse för möjligheterna att lyckas.

För den som har en starkare identifiering som kriminell är kanske möjligheten bara att bli en "ex", en före detta, medan den som inte har större erfarenheter av kriminalitet och fängesliv har större möjligheter och ett bredare utbud av roller. Fuchs Ebaugh (1988) har genom studier av rollförändringar hos människor med vitt skilda liv visat att förändringen är olika komplicerad beroende på vad det är för typ av förändring. Det handlar både om att lämna en roll och om att skaffa nya. För att underlätta dessa förändringar behövs stöd i omgivningen både för att lämna den tidigare rollen och för att gå in i nya. Förändringen sker genom att personen först ifrågasätter den tidigare rollen, sen börjar reflektera över alternativa roller. När kombinationen av vilja att lämna den gamla rollen och möjliga alternativ uppstår, det är då förändringen är möjlig.

Process, identitet, roll

Den objektifieringsprocess som fången genomgått skall i det ideala fallet avlösas av en re-subjektifieringsprocess där fången återförs till att åter bli subjekt och successivt förbereds för det mer

kompleksa livet utanför anstalten och den variation av roller som det innebär. Processen handlar om att gå från den enkla organisatoriska fångrollen till den komplexa rollen som fri medborgare i samhället. Om frigivningen inte innebär en successiv övergång, kastas ganska identitetslösa människor med begränsad rollrepertoar ut i samhället utanför anstalten (Johnsson & Svensson 2006).

Den centrala frågan är vilka möjligheter den före detta fången har efter frigivningen? Vilket utbud av roller är möjligt att välja? Hur ser förutsättningarna ut?

Forskningen domineras idag av jakten på evidens som funnits under sedan tidigt 1990-tal då frågan om "What works?" väcktes. Denna forskning handlar genomgående om program och utvärdering av insatser. Den behandlar alltså specifika insatser inom ramen för straffet och/eller behandlingen. Så länge denna forskning fått dominera bilden av vad som fungerar har en idé om insatsernas betydelse utvecklats och vi har mer eller mindre tappat bort att vi redan före det hade mycket kunskaper om basverksamheten, om det dagliga livet i fängelse och om inklusions- och exklusionsprocesser.

Forskningen om program och insatser är viktig. I första hand är den viktig för att vi skall undvika att göra mer skada och i andra hand för att vi skall kunna göra något positivt av de frihetsberövanden som görs. Om vi tror att den forskningen till fullo kan förklara varför det går som det går för dem som frigges tillmåter vi den alldeles för stor betydelse.

För att förstå frigivningsprocessen behöver vi förstå individen som människa med historia och framtidsvisioner, men också de förutsättningar som råder i samhället. En stor del av dem som finns i våra fängelser idag är de som "blivit över", de som inte har en given och enkel plats att återkomma till i samhället. Hur förbereder vi dem? På vilket sätt kan vi erbjuda dem meningsfulla roller och icke-kriminell identitet?

Referenser

Bauman, Zygmunt (2004a) *Wasted lives. Modernity and its outcast*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2004b) *Identity*. Cambridge: Polity Press.

Collins, Randall (2004). *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.

Foucault, Michel (1987) *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.

Fuchs Ebaugh, Helen Rose (1988) *Becoming an Ex. The process of Role Exit*. Chicago: Chicago University Press.

Goffman, Erving (1973) *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltens sociala vilkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren. Första utgåvan 1961.

Hasenfeld, Yeheskel (1992, red). *Human Service As Complex Organizations*. Newbury Park: Sage.

Johnsson, Eva och Svensson, Kerstin (2006) Tvånget i tvångsvården, *Sociologisk forskning*. nr 4 , pp 22-38.

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.) (2003). *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.

Mik-Meyer, Nanna (2004) *Dømt til personlig udvikling*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.

Rose, Nikolas (1999) *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. London/New York: Free Association Books.

Tilly, Charles (1999) *Durable inequality*. Berkeley: University of California Press

Tilly, Charles (2002) *Stories, identities and political change*. Lanham: Rowman & Littlefield

Visher, Christy A. & Travis, Jeremy (2003) Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*. Vol 29, pp 89-113.

Young, Jock (1999) *The exclusive Society*. London: Sage.

Ragnhild Feyling : Løslatelse er dramatisk når overgangen er stor

Ragnhild Feyling (NO) arbeider med et doktorgradsprosjekt ved Universitetet i Oslo

Ragnhild.Feyling@jus.uio.no

Løslatelse fra fengsel er det noe problem? Vel er det ved løslatelse fra lukket fengsel en stor overgang. I et øyeblikk mister han eller hun hva de hadde i fengslet av behov dekket for sitt liv: bolig, sosialt nettverk, arbeid og økonomiske behov. Det blir en brå overgang på alle områder av ens sosiale liv. Men ut fra tanken om at fengsel innebærer straff og pine, skulle det uansett kunne tenkes å være en lykkelig overgang og noe de så fram til. Dette trodde også jeg helt til jeg under intervju med løslatte, fikk fortalt historier om at de fra starten av fengselsopphold for alvorlig kriminalitet, hadde fryktet løslatelsen fordi de ikke trodde de hadde noen framtid etterpå. Dette førte til at jeg senere intervjuet flere innsatte og løslatte for å høre nærmere om opplevelsene av løslatelse. De jeg intervjuet hadde til dels mye erfaring fra flere innsettelse og løslatelse. Fire av dem var engasjert i å hjelpe andre som skulle bli løslatt. De hadde reflektert mye over situasjonen. Etter dette intervjuet jeg noen innsatte rett før løslatelsen, inntil dagen før selve løslatelsesdagen. Disse skulle løslates fra soningsregimer av ulik strenghet og etter ulik lengde av opphold.

Hvilken virkning fengselsoppholdet har hatt vil vise seg ikke minst i hvordan man takler overgangen og hvordan dette igjen virker inn på tiden etter soning. Mitt fokus er særlig på følelsene de hadde foran overgangen og hvordan de valgte å mestre følelsene.

Lett løslatelse etter kort dom?

Er det lett å bli løslatt etter å ha sonet kort dom? De fleste blir løslatt fra fengsel etter å ha sonet kort tid. I følge kriminalomsorgen i Norge sin egen statistikk for 2008, var så mange som 44 % av løslatelsene etter soningstid på en måned eller mindre. Hele 75 % av løslatelsene var etter soningstid på tre måneder eller mindre, 85 % før det har gått 6 måneder og 93 % innen ett år.

Det kunne være rimelig å tenke at for den som har et godt ordnet liv i samfunnet, ville det ikke gjøre noen stor skade å være i fengsel noen uker. Fraværet ville for mange ikke vare lenger enn et feriefravær. For den som ikke har et godt ordnet liv i samfunnet, men er rusmisbruker og mangler fast bosted, arbeid og stabilt nettverk, kunne det på den annen side tenkes å være godt med et fengselsopphold for en periode. Ut fra en slik tankegang, ville kortvarig fengselsopphold for noen være til lite ulempe, og for andre til og med være godt. Jeg har sett etter noe av svaret på om det forholder seg slik i hva de jeg intervjuet fortalte om sine reaksjoner foran løslatelse.

Nedenunder vil jeg gjenfortelle historiene til noen jeg intervjuet like før løslatelse: Ingrid som sonet en måned, Lars som sonet to måneder og Dag som sonet 8 måneder. Deres sosiale situasjon før

innsettelse hadde flere likhetstrekk. De var alle rusmisbrukere, og var ved innsettelse uten arbeid og egen bolig. Jeg vil sammenholde hva de fortalte med uttalelsene til Mogens, Göran og Ole. De hadde også bakgrunn med rusmisbruk, men mer erfaring både med flere løslatelser bak seg og med å hjelpe andre. De fortalte med enda større tyngde og refleksjon om forhold og reaksjoner rundt løslatelse. Et par av disse siste er intervjuet i andre nordiske land. Alle personnavn er fiktive.

Ingrid

Ingrid ble løslatt fra et lukket kvinnefengsel med lav sikkerhet. Utgangsdørene var låst, men inne i fengslet kunne de innsatte bevege seg nokså fritt. Ingrid var isolert fra de andre som disiplinærstraff, ”refs”¹ den siste uken før løslatelse. Det slet ekstra på henne. Hun savnet å kunne koble av sammen med de andre og var sliten. Hun hadde sovet lite de siste nettene. Hun lengtet sterkt etter løslatelsen. Hun hadde sittet inne en gang tidligere det året. Da hadde hun ikke vært så oppgiret og sliten og lengtet så etter løslatelse. Hun sa det kom av at hun da hadde fått sone den siste tiden på et åpent fengsel hvor det ikke var gitter for vinduene og betjenter i uniform og nøkkelrasling. Hun hadde trivdes godt der. Ja, hadde gjerne kunne blitt der lengre tid. Den situasjonene hun var i denne gangen var derimot utrivelig og hun lengtet sterkt etter løslatelsen.

Ingrid sin sosiale situasjon var vanskelig sett fra mitt ståsted. Hun var i slutten av tjuårene og hadde ikke hatt jobb siden hun var 17. Hun var rusmisbruker og hadde en kjæreste som også var rusmisbruker. De hadde ikke egen bolig, men skulle få leie av noen kjente. Dette kom bare frem fordi jeg spurte om det. Ingrid klaget ikke. Hun bare gledet seg til å komme ut. Hun ville takle overgangen ved å avreagere fra den utrivelige soningen med å gå på restaurant og feste. Men drømmen om festen kom i motsetning til ønsket hennes om å lande fort og trygt, så hun ikke gjorde noe dumt og havnet tilbake i fengsel. Hun håpet hun ville takle følelsene og roe seg ned, lande, fort:

- *Jeg håper jeg lander i morra jeg. Jeg kommer nok til å være vill i et par dager. Offfff*
- *Men du håper du lander fort? At du slipper å være vill noen dager?*
- *Ja. Jeg gjør så mye dumme ting.*
- *Og når du har landet så gjør du ikke det?*
- *Litt mer kontroll i hvert fall (humring).*

Ingrid var lei av å sitte inne. Hun opplevde de to fengselsoppholdene hun hadde i løpet av samme år som ett langt opphold. Hun ønsket å skjerpe seg så det ikke ble mer soning. Men her ser vi at det strenge soningsregimet med isolasjon, skapte et behov for en sterk avreagering med en fest. Noe som økte faren for ukontrollerte handlinger etter løslatelse. I Ingrids tilfelle ville selv et så kort

¹ Disiplinærstraff ilagt av fengslet for å ha brutt fengselsregler for tillatt oppførsel.

fengselsopphold som en måned, når det ble tilbrakt under et strengt soningsregime, kunne innlede et mer ustabil liv etter løslatelse enn hva hun hadde på forhånd.

Danske Mogens beskrev hvordan overgangen til å bli løslatt utløste følelser og handlinger som var noe helt annet enn hva han hadde planlagt på forhånd. På forhånd kunne han ha lagt mange planer og gjort avtaler, men skrittene mot porten opplevdes som å gå fra det veldig sikre til det helt usikre, og denne opplevelsen fremprovoserte følelser av utrygghet og angst. Når han så sto utenfor porten, krevde kroppen som før rusmidler som løsning mot vanskelige følelser. Som om de var styrt på et mer ubevisst plan, gikk føttene mot den delen av byen hvor han kunne få kjøpt heroin. Plutselig, uten helt å skjønne det selv, var han tilbake i det gamle, på tross av alle planer om å ikke gå dit. Både Ingrid og Mogens forteller om følelser fremprovosert av den store overgangen og mestring av disse med rus, slik de var vant til, på tross av at de gikk ut med et ønske om noe annet.

Lars

Lars hadde de siste årene før innsettelse verken bolig eller arbeid, men han ønsket å jobbe og få eget sted å bo etter løslatelse. Han hadde tro på at han skulle klare det. Han var i slutten av tjuårene, og hadde tidligere erfaring med å mestre arbeidslivet. Etter at han fikk en dato for innkallelse til soning, hadde han ruset seg kraftig hver dag. Når han ble løslatt, håpet han det ville gå en stund før han ruset seg igjen. Det er derfor interessant å se om soningsoppholdet i Lars sitt tilfelle syntes å bidra i den retningen. Lars sonet som Ingrid i lukket fengsel og var mer innelåst enn medinnsatte. Han var plassert på en avdeling hvor de andre hadde mer fellesskap, mens han var innelåst det meste av tiden. Han sonet to måneder og dermed dobbelt så lang tid som Ingrid. Lars sa at soningsoppholdet hadde vært positivt fordi det hadde gitt ham ro til å tenke over hva han ønsket seg videre. Han hadde også kommet i god rutine med fysisk trening noe han håpet på å fortsette med ute. Men han fortalte ikke om faste planer for å nå sine mål. Han lengtet sterkt etter løslatelsen. Følelsene av lengsel var ubehagelig sterke. Han taklet dem ved å dreie oppmerksomheten fra løslatelse over til nåtiden i fengslet. Han hadde delt dagen opp i rutinemessige gjøremål, slik at han hadde noe å se frem til som dreide seg om den neste timen. Han prøvde også å sove bort mesteparten av døgnet. Når han med fire dagers varsel fikk beskjed om dato for prøveløslatelse, steg følelsene ytterligere og det ble mer soving. Lars fant ro i fengslet ved å leve i nåtiden der og minst mulig i fremtiden etterpå. Samtidig gav oppholdet ham ro til å tenke over sin situasjon og forsterket ønsket om et ordnet liv etter løslatelse. Men han bandt seg ikke til noe opplegg, og ville ta alt som det falt seg. Det er derfor ikke gitt at han vil lykkes bedre før enn etter løslatelse.

Ole, som hadde blitt løslatt åtte ganger fortalte at når han hadde vært i en soningssituasjon, hvor han ikke ble oppmuntret og støttet til å forberede løslatelse, bestemte han seg for å vente med å ordne opp til han kom ut. Samtidig, sa han, "*lurte han hjernen sin*" til å tro at alt ville gå i orden bare han kom ut. Men når han sto utenfor fengselsporten, ble han helt tafatt og visste ikke hva han skulle gjøre. Og ved første opplevelse av at ting gikk ham i mot, valgte han en hurtig, men dårlig løsning. Ole sa at når urealistiske forventninger, ble møtt av en virkelighet som ikke var som forventet, ble han skuffet, "*gikk rett i kjelleren*" og gjorde noe dumt for å komme seg følelsesmessig opp igjen. Ole så derfor en stor fare i drømmer og planer under soning, om disse ikke ble utfordret og realitetsorientert av gode samtalepartnere underveis. En slik hjelp til å legge realistiske planer hadde Dag fått.

Dag

Dag hadde det lengste soningsoppholdet av de tre, åtte måneder. Han sa at det var avgjørende for at han hadde fått lagt til rette et opplegg for en bedre sosial situasjon etter løslatelse. Han hadde sonet en dom tidligere som bare var på fire måneder. Det var knapt nok tid til å få rusen ut av kroppen og roe seg ned, sa han, og slett ikke nok tid til å legge planer for et annet liv. Den gangen hadde han gått rett ut til fortsatt ruskjør. Men han la til at en annen avgjørende forskjell var at han denne gangen hadde bygget opp en sterk motivasjon for et annet liv.

Han var på lukket fengsel, men på en åpen avdeling hvor de ansatte la vekt på å støtte de innsatte til å få realisert sine planer. De to siste ukene før løslatelse hadde han fått daglig utgang til arbeid på et bilverksted. Dette ble drevet av fengslet for å hjelpe innsatte med arbeid i overgangen. Der trivdes han og skulle fortsette etter løslatelse. Han hadde fått hjelp til leilighet av kommunen. Og han hadde fått kontakt med familien sin. De ville hjelpe ham med innredning og innflytting.

Dag hadde som de andre sterke følelser foran løslatelsen. Han både gledet og gruete seg. Han gledet seg til friheten, til å bo i egen leilighet og jobbe på bilverkstedet. Men han var redd for omkostningene. For å klare de nye planene visste han at han måtte kutte ut rusmiljøet hvor han hadde sosial omgang og var viktig som en person som kunne skaffe rusmidler. Han måtte også ha ro rundt seg, så han fikk tenkt over hva han gjorde. Han var redd for å bli ensom og for å kjede seg.

Med en ukes varsel fikk Dag beskjed om datoen for løslatelse. Da toppet følelsene seg opp. Om morgenen løslatelsesdagen hadde han stått på spranget til å styrte ut så snart celledøren ble åpnet fortalte han, når jeg traff ham igjen noen dager senere. Men han hadde klart å holde seg til de faste planene han hadde lagt, konsentrert seg om å sette leiligheten i stand og å gå på jobb og ellers holdt seg i ro.

Göran hadde flest løslatelser bak seg av alle jeg intervjuet, minst 13. Han la vekt på at hvor tidlig en følelsesmessig uro ved tanke på løslatelse satte inn, og hvor sterk den ble, var forbundet med hvor

mye av ordnet liv han hadde å gå til ute. Hadde han lite å gå ut til, kunne uroen starte et halvår i forveien. Han fortalte også at om en hadde lite håp om å klare et ordnet liv ute, kunne en avskjerme seg fra all hjelp i den retning, ved å late som en ikke hadde noen problem. Sannheten var i virkeligheten at en hadde så lite tro på en god fremtid at en hadde bestemt seg for å fortsette sitt kriminelle løp. Göran og Ole la vekt på at en måtte få hjelp før en hadde kommet så langt.

Oppgirethet, stress og angst i overgangen

Mange av følelsene foran løslatelse kan beskrives som *stressemosjoner*. Stress opplever vi når det er et misforhold mellom hva situasjonen krever av oss og våre ressurser til å møte dem med. Dette kan skape angst i en tidlig fase og føre til at en uten hjelp og støtte fra andre går inn i en fase av avskjæring slik som Göran snakket om, eller falske forventinger slik som Ole snakket om.

Alle som var i lukket fengsel når jeg intervjuet dem rett foran løslatelsen, var sterkt oppgiret. Dette gjaldt like mye de som hadde en god sosial situasjon å gå ut til, som de som hadde en vanskelig situasjon uten arbeid og egen bolig som Ingrid og Lars. De gledet seg alle veldig til løslatelse og bekymringer hadde mindre plass i denne fasen enn på tidligere tidspunkt under soningen. De sov også mindre siste nettene før løslatelse, og svært lite den siste natten. De som var mer isolert enn andre, som Ingrid og Lars, fikk heller ikke utløp for følelsene. Ingrid ble mer og mer sliten, mens Lars fikk sovemedisin og sov seg gjennom de siste dagene.

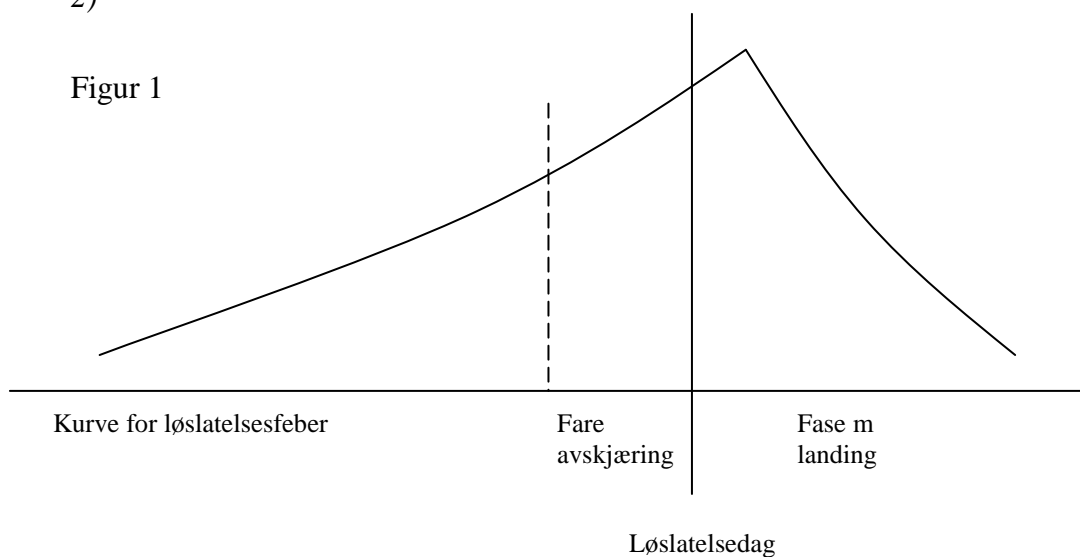
Når de kommer ut porten møter de andre synsinntrykk, lyder og mennesker enn det begrensede utvalget i et lukket fengsel. Om oppholdet hadde vart lenge, og de ikke hadde hatt turer ut underveis, ble dette skildret som ganske overveldende og forvirrende. I tillegg fortalte flere om en opplevelse av å være annerledes enn alle andre, at andre kunne se på dem at de hadde vært i fengsel. I fengslet er alle i grunnleggende samme situasjon som innsatte, samtidig som de er i en helt annen situasjon enn ansatte. Når de kom ut opplevde de at de var den eneste som var annerledes og at dette syntes på dem. En jeg intervjuet sa at han gikk på en pub løslatelsesdagen og fikk der plutselig et sterkt anfall av angst. Han ble sittende med et tomt ølglass uten å våge å reise seg. Han hadde da bak seg noen måneder i lukket fengsel, med de første ukene i streng isolasjon, og hadde ikke vært utenfor fengslet før løslatelse. Ole fortalte at når far og småbrødre hentet ham første gang han ble løslatt, stanset de bilen ved en pølsebod på hjemveien. Da hadde han ikke våget å gå ut fordi det var noen andre der. Men Dag fortalte at når han gikk ut porten, opplevde han seg som alle andre, fordi han var vanlig arbeidstaker som skulle på jobb. Reaksjonene syntes å henge sammen med såvel soningsregimet, som eventuell tilvenning til livet ute, og hva de hadde å gå ut til.

Kurver for løslatelsesfeber

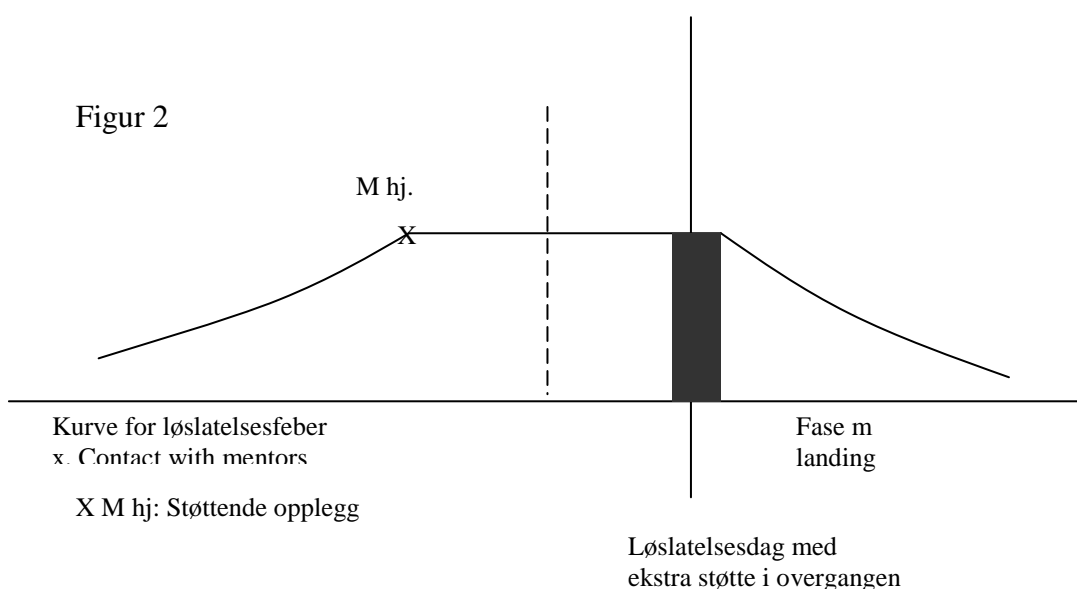
Nedenunder kurver som illustrerer utvikling av løslatelsesfeber. Første kurve illustrerer en følelsesmessig utvikling uten bakkekontakt som kan roe ned og holde oppe troen på et alternativt liv (Figur 1). Deretter en kurve med en slik inngripen med hjelp til å forberede fremtiden og legge grunnlag for en realistisk plan for et liv etter løslatelse og styrke troen og håpet på dette underveis (Figur 2). Til slutt en kurve som viser følelsesutviklingen hvor det den siste tiden er soning på overgangsbolig med utgang til arbeid ute som en kan fortsette med etter løslatelse (Figur 3). De som ble løslatt fra overgangsbolig fortalte om en stigning før overgang til overgangsboligen og når de møtte utfordringen om å skulle begynne i arbeid ute i samfunnet, mens nivået foran selve løslatelsesdagen var langt lavere. De hadde gjort unna de største utfordringene på forhånd.

Løslatelsesfeber ved løslatelse fra lukket fengsel uten ekstra støtte (Figur 1) og med mye støtte (figur 2)

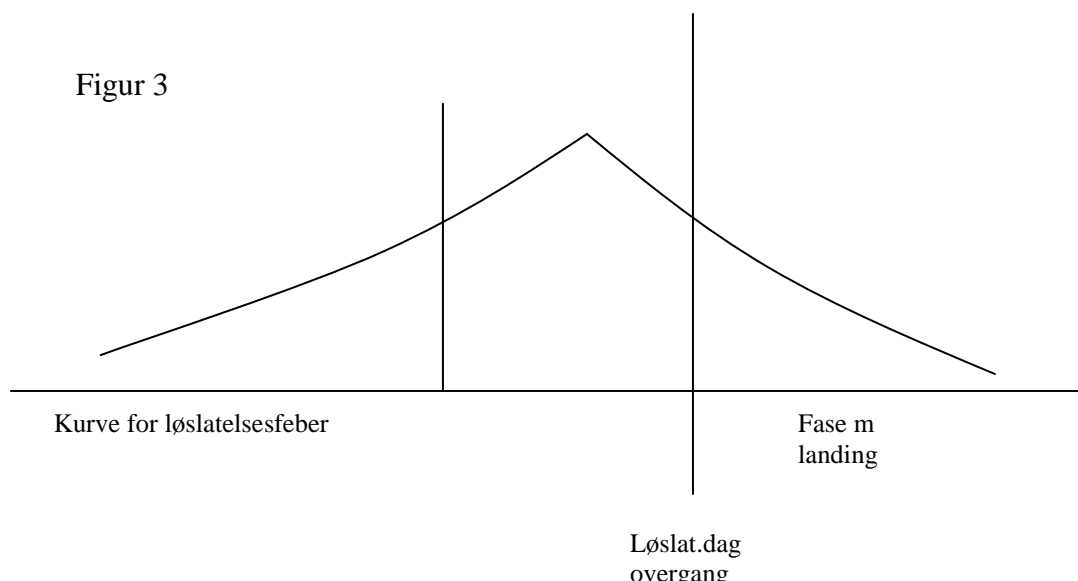
Figur 1

Figur 2

Løslatelsefeber ved løslatelse fra overgangsbolig (Figur 3)

Utviklingstrekk de to siste tiår som virker inn på tilrettelegging av løslatelse

Det er flere positive utviklingstrekk fra 1990-årene av som legger til rette for å gi mer hjelp i overgangen ved løslatelse. Fra begynnelsen av 1990-årene har det vært lagt vekt på innsatte skal få en gradvis utslusing fra regimer med høy, til regimer med lav grad av sikkerhet og overgangsbolig. Det ble også fra kriminalomsorgens side lagt vekt på å hjelpe innsatte til å holde kontakt med støttende nettverk av familie og venner. Utviklingen ble lovfestet i Straffegjennomføringsloven av 2001 med paragraf om barns rett til samvær med foreldre som er fengslet (strgjfl § 3) og at innsatte når forholdene gjør det praktisk mulig, skal få sone nær hjemstedet (strgjfl § 11). I de siste årene har det, i tillegg til støttende sosialt nettverk, vært lagt mer og mer vekt på tilrettelegging av viktige levekår som bolig, arbeid eller annen sysselsetting og økonomi, gjennom samarbeid med andre offentlige etater (strgjfl § 4). I 2008 ble regjeringens stortingsmelding om kriminalomsorgen vedtatt av Stortinget. Der legges det opp til nye retningslinjer både for straffegjennomføring og løslatelse. Kriminalomsorgen arbeider nå med å få iverksatt dette. Leder for implementeringen av den delen som særlig angår løslatelse, "Tilbakeføringsgarantien", ledes av Inger Marie Fridhov som i en annen artikkel her forteller nærmere om dette.

Men samtidig med disse positive trekkene, er det andre som virker i motsatt retning og forverrer løslatelsessituasjonen. Økt vektlegging på sikkerhet med ønske om å kunne inkapasitere over lengre tid innsatte man frykter kan komme til å begå ny kriminalitet, har ført til innstramming i tillatelse til utslusing gjennom nivå med lavere sikkerhet og prøveløslatelse på 2/3 tid. De dette

gjelder er særlig de med flere dommer, eller mange forhold i en dom, gjengangerne, og de som er dømt for alvorlig kriminalitet i samarbeid med andre, organisert kriminalitet. For disse gruppene er det nå langt vanskeligere å få innvilget utslusing og prøveløslatelse. Det blir en mellomgruppe som får den hjelp disse ordningene gir. Dag er et eksempel på en som er i mellomgruppen.

De som ikke får prøveløslatelse, får heller ikke oppfølging av friomsorgen etter løslatelse. Slik blir dette en ytterligere ulempe for de som ville ønske slik støtte. Etter 2/3 dels tid kan man med jevne mellomrom søke på nytt om prøveløslatelse, nesten helt frem til full tid. Dette har ført til at det for flere blir vedvarende usikkerhet om endelig tidspunkt for løslatelse. Et annet forhold som skaper usikkerhet om endelig dato, er muligheten fengselsmyndighetene ble gitt til å forskuttere løslatelsen med inntil 20 dager. Dette skulle skape flere ledige soningsplasser. Grunnen var at et stort antall personer som var ilagt fengselsdom ventet på soningsplass. Samtidig fikk fengslene av samme grunn pålegg om høy kapasitetsutnyttelse, og hadde et belegg på rundt 95 % i 2007. Da man erfarte at mange som ble innkalt til soning ikke møtte opp, samvirket disse to forholdene på en negativ måte, slik at anstaltene overbooket og løslot innsatte på kort varsel, for å gi plass til nyinnsatte. Jeg har ovenfor fortalt hva Lars og Dag sa om stigning i følelser når de med noen dagers varsel fikk beskjed om endelig dato for løslatelse. Andre har fått kortere varsel med beskjed dagen før eller samme dag. Planer som var lagt sammen med andre for den første dagen lot seg da ikke gjennomføre.

I kriminalomsorgens statistikk for 2008 regner man med at langt under halvparten, 33 %, av fengselsdøgn avvikles på plasser med lav sikkerhet. Av de som sonet mer enn 74 dager var det bare 4 % som ble løslatt fra kriminalomsorgens overgangsboliger. I tillegg kommer en del som ble løslatt fra soning på behandlingsinstitusjon. I noen tilfelle gir dette mulighet for arbeid utenfor, slik at situasjonen ikke blir ulik de som blir løslatt fra overgangsbolig. Men alt i alt er det fremdeles slik at de fleste løslates direkte fra lukket fengsel med den dramatiske overgangen det kan innebære.

Inger Marie Fridhov: Tilbakeføringsgarantien – "Et annet liv"

Inger Marie Fridhov (NO) er seniorrådgiver i Justisdepartementet

Inger-marie.Fridhov@jd.dep.no

Innledning

For et par år siden kom den store, svenske forfatteren P. O. Enquist med selvbiografien "Et annet liv". Midt i all suksess begynte denne mannen å drikke. Etter noen år var han ved å drikke seg i hjel. Tre kuropphold, mye lidelse og mye fornedrelse måtte til før han greide å komme seg ut av det. Men han gjorde det og fikk omsider et annet liv. Det er *det* tilbakeføringsgarantien dreier seg om også: Å bidra til å gi domfelte et annet liv enn det som har ført dem bak lås og slå. Men det vet de fleste som har prøvd å endre vaner og uvaner i eget liv – at det er ingen enkel affære å skaffe seg et annet liv.

"Det kritiske Øieblik"

Det er ingen nye og revolusjonerende ide at løslatelsen er et kritisk punkt i straffegjennomføringen. Allerede i 1841, da Strafanstaltskommisjonen avga sin innstilling het det:

"...En Mængde Fanger have ved deres Løsladelse af Fængslet intet Tilhold og intet at ernære sig ved....De nødes derfor til at stjæle eller begaae andre Forbrydelser for at opholde Livet; de blive grebne, domfældte, og befolke saaledes snart igjen Fængslerne, som de nys forlode. Skulle derfor de gavnlige virkninger af Behandlingen i fængslset ikke tabe sig, men blive av Varighed, maa man ikke forlade Fangen i det kritiske Øieblik, han derfra løslades. (side 425-427)

Man må ikke forlate fangen i det kritiske øyeblikk, for da løper man den risiko å spolere alt det som tross alt har skjedd av positiv påvirkning under soningen. Det visste de i 1841 og myndighetene har visst det i alle år siden. Men fra myndighetenes side har det blitt gjort lite med det inntil i senere år.

Soria Moria – en historisk erklæring

Erkjennelsen av løslatelsen som et kritisk øyeblikk er altså ikke ny. Det nye er at denne erkjennelsen ble løftet opp på et politisk nivå og utformet som et klart politisk mål i SoriaMoria-erklæringen som trepartiregjeringen Stoltenberg sto bak i 2005. Denne regjeringen ville etablere en

"Tilbakeføringsgaranti" nettopp for å hindre tilbakefall til ny kriminalitet. Det het i erklæringen:

"Hensikten er å redusere gjengangerproblemene". Dette skal skje gjennom: "tett oppfølging fra ulike etater ved løslatelse med sterkt fokus på å få folk i jobb eller videre utdanning". Det skal

"etableres forpliktende samarbeidsstrukturer mellom kriminalomsorgen og kommunale og statlige etater" og stilles *"strengt krav til rehabilitering og atferdsendring"* fra de innsattes side.

Hvem "eier" fangene?

Et annet historisk aspekt ved tilbakeføringsgarantien er at det er *regjeringens* garanti ikke bare Justisdepartementets. Historisk sett har det i alle år vært kriminalomsorgen som har "eid" fangene. Når fengselsporten slo igjen bak en stakkar, kunne barnevern og sosial- og andre etater sukke lettet ut og slappe av for en stund: Nå satt de inne. Tilbakeføringsgarantien setter for all tid en stopper for den type tankegang. Tilbakeføringsgarantien innebærer at ansvaret for de straffedømte når det gjelder rehabilitering, leveres tilbake der det hører hjemme: i kommunen. Det er velferdsetatene som er eksperter på å rehabilitere. Kriminalomsorgens kompetanse er først og fremst å straffe ved å gjennomføre frihetsberøvelsen på en human og for fangene rettsikker måte.

Stortingsmeldingers kraft

SoriaMoria - erklæringen fra 2005 førte til at Justisdepartementet i 2008 presenterte en stortingsmelding om kriminalomsorgen. (Stortingsmelding nr. 37, 2007/2008) Her ble det politiske mål om å innføre en tilbakeføringsgaranti bekreftet og gitt ytterligere form og innhold. Denne meldingen må ses på bakgrunn av en tidligere melding som kom i 1978/79, Stortingsmelding nr. 104, Om kriminalpolitikken. Denne meldingen slo en kile inn i oppfatningen av at det er kriminalomsorgen som "eier" fangene og derfor kriminalomsorgen som skal ha eneansvar for at det skjer en rehabilitering under soningen. Meldingen slo fast at de domfelte ikke var fradømt sine borgerrettigheter og at Justismyndighetene alene ikke kunne greie oppgaven med rehabilitering. Det ble sagt at alle velferdsdepartementene og velferdsdirektoratene måtte på banen. Kriminalomsorgen trengte hjelp med tanke på rehabilitering.

En første kile var for øvrig satt inn allerede på slutten av 60-tallet, da det som den gang het Kirke- og undervisningsdepartementet påtok seg ansvaret for undervisning i fengsel.

Stortingsmelding nr. 104 førte til at kriminalomsorgen ble en etat som sendte søknader til andre departementer og direktorater om å få det som skulle til i rehabiliteringsøyemed. Med Stortingsmelding nr. 37 blir dette på et vis endret og kriminalomsorgen blir en "tilbyderetat". Kriminalomsorgen tilbyr nå de andre velferdsetatene å komme inn i fengslet for å gjøre det de etter loven er pålagt å gjøre i forhold til alle landets borgere. Meningen er at kriminalomsorgen skal holde lokaler, utstyr og infrastruktur mens velferdsetatene skal forvalte sine tjenester til dem som sitter inne og ikke selv kan komme ut og hente dem. Dermed ble budskapet i Stortingsmelding 104 tydeliggjort og forsterket. Det betyr at stortingsmeldinger og utredninger ikke alltid bare forblir papir, men at de faktisk fører til endring.

Om ordet garanti

Det er mange som mener at tilbakeføringsgarantien burde vært en juridisk bindende garanti. Det er den ikke. Men den er en felles forpliktelse fra regjeringens side om å sørge for at også innsatte får del i de rettighetene de allerede har, og virkeliggjøre det som allerede er intensjonen i lovverket, både det som administreres av kriminalomsorgen, men nå i enda større grad det som administreres av andre etater.

Hvem skal få "Et annet liv"?

I de senere år vet vi mer enn noen gang om de domfeltes tapslister. Kunnskapen om at mange av dem har sammensatte og varige problemer har vært noe av drivkraften bak etableringen av tilbakeføringsgarantien. Vissheten om at mange har barnevernserfaring, lav utdanning, rusproblemer, helseproblemer, boligproblemer, negative nettverk, svak arbeidstilknytning, gjeld og lever under fattigdomsgrensen, er en drivkraft man håper skal kunne føre til at de får større del i samfunnsgodene.

Men de straffedømte er ikke bare tapere. Tvert om. Mange av dem har også utrustning som rehabiliteringen under soning har all grunn til å gripe fatt i, utnytte og forsterke. Ved kartlegging ved inntak er det vesentlig ikke bare å få tak i det som mangler, men finne alt som kan bygges videre på. En ensidig svartmaling og elendighetsbeskrivelse er ingen tjent med.

Hva slags garanti?

Tilbakeføringsgarantien er ikke en garanti i juridisk forstand, men et uttrykk for en fellesdepartemental forpliktelse til å gi domfelte mulighet til å få del i de rettighetene de har som norske borgere, uansett. Tilbakeføringsgarantien utløser altså ikke noen ny overordnet rettighet, men skal tjene til at de domfelte får utløst sine rettigheter på linje med andre borgere også når de sitter inne - særlig med tanke på at de skal rustes for løslatelsen. I utgangspunktet er det slik at garantien skal gjelde alle som løslates fra en eller annen form for straffe-gjennomføring i kriminalomsorgen. "Alle skal med".

Forskjellige kategorier straffedømte kan ha forskjellige behov, men de skal i utgangspunktet få hjelp med det de har behov for.

Når starter tilbakeføringen?

Den dagen en straffedømt løslates er det for sent å forberede løslatelsen. Politisk ledelse uttalte i forbindelse med lanseringen av garantien at de innsatte skulle få "en trygg og forutsigbar løslatelse". For at det skal kunne skje, må det forberedes i god tid – både av kriminalomsorgen med tanke på å sette en løslatelsesdato og med tanke på bolig, arbeid, skole osv. Dette er en erkjennelse i alle de nordiske landene og ikke noe spesielt for Norge. Politisk ledelse i Norge ville fjerne det de kalte "glippsonen" – i sak det samme som de i 1841 kalte "det kritiske øieblik".

Aktørene i tilbakeføringsgarantien

Skal tilbakeføringsgarantien bli en virksom realitet, er det mange som må på banen.

Stortingsmelding 37 nevner kriminalomsorgen, samarbeidende etater – eller velferdsetatene - de innsatte selv, frivillige organisasjoner og næringslivet. Frivillige organisasjoner og næringslivet forvalter ikke lovpålagte tjenester, men de kan være et lim i systemet som er helt avgjørende viktig for at den løslatte klarer seg. Konstruktive nettverk og tilhørighet er vesentlig for å kunne fungere i samfunnet.

De frivillige – eller tredje sektor – har derfor en viktig og meget vanskelig brobyggerrolle.

Hva skal garantien omfatte?

Garantien er ment å skulle bidra til de som skal løslates får tilfredsstillende bolig, utdanning, arbeid, helsetjenester, hjelp med rusproblemer, gjeldssanering og ID-papirer for de som mangler det. Så vidt mulig skal frivillige organisasjoner – både idéelle og kameratstøtteorganisasjoner og "føre dette kriminella" – involveres for å tilby konstruktive nettverk.

Hvor skal garantien forankres sentralt?

Som sagt er det *Regjeringens* tilbakeføringsgaranti, altså ikke bare noe Justisdepartementet og kriminalomsorgen skal stå for. Foreløpig er garantien forankret i SoriaMoria - erklæringen, men nå i implementeringsfasen arbeides det for at den skal forankres i forpliktende avtaler mellom Justisdepartementet, Kriminalomsorgen sentrale forvaltning og velferdsdepartementene og direktoratene. Over år er det etablert forpliktende samarbeidsavtaler og lagt sten på sten. Disse skal å gjennomgår og eventuelt fornyes og forsterkes. Det er også mulig at den vil kreve lov- og eller regelendringer i de forskjellige aktørenes lov- og regelverk.

Hvor skal garantien forankres lokalt?

Lokalt skal også samarbeidet forankres i avtaler og faste samarbeidsstrukturer. Disse er mange steder allerede bygget opp over år, og tenger bare forsterkes og fornyes. Andre steder vil samarbeidsstrukturene måtte bygges opp fra grunnen av. Det er meningen at det skal etableres servicetorg i alle fengsler av noen størrelse. I den sammenheng har kriminalomsorgen erformidabel tilretteleggerrolle. Lokale, utstyr, infrastruktur og koordinering er kriminalomsorgens ansvar. Ansvarsgrupper blir en sentral metodikk på servicetorgene. Det er i 2010 bevilget midler til 25 stillinger for løslatelseskoordinatorer.

Hvordan det skal etableres forpliktende samarbeidsstrukturer i forhold til de frivillige organisasjonene, er det ikke tatt stilling til enda. Flere løsninger er diskutert, blant annet hvorvidt det kan være fruktbart å etablere "Tilbakeføringsråd". Men kunsten er å ikke overorganisere og spørsmålet er ikke løst enda. Implementeringen av tilbakeføringsgarantien har en tidsramme på tre år, så det er ennå tid til å finne en konstruktiv løsning på det spørsmålet. Det er en utfordring både å kanalisere tredje sektors engasjement inn i kriminalomsorgen på en kvalitativt god måte, noe som også krever kvalitetssikring.

Til slutt: På vei mot "et annet liv"?

Det er klart at implementeringen av tilbakeføringsgarantien er en enorm utfordring både faglig, organisatorisk og økonomisk. Ikke minst må kriminalomsorgen "rydde på kammerset" for å fylle sin tilretteleggerrolle. Det er i Norge i disse dager etablert et nytt departement: Samordningsdepartementet. Det er ikke utenkelig at dette nye departementet kan gi tilbakeføringsgarantien en gedigen drahjelp. Kanskje også omvendt!

Den viktigste utfordringen foreløpig er å overbevis de samarbeidende etater og kommunene om at de straffedømte er og blir deres "eiendom" og at de straffedømte faktisk har rettigheter som de må få innfridd. Det er erkjent på toppnivå politisk, men det tar ofte lang tid før slike budskap virkelig synker inn i kommunekassene! Det må til dersom de straffedømte ved løslatelsen virkelig skal få "et annet liv".

Richard Ormerod: Veien tilbake

Richard Ormerod er ansatt i interesseorganisasjonen Wayback

Richard@wayback.no

Veien tilbake til hva? Mange i vår målgruppe har aldri hatt noe egentlig fotfeste innenfor "normalsamfunnets" rammer. Kan man da egentlig snakke om "veien tilbake..." eller om tilbakeføring?

På grunn av svært ulike forutsetninger for å kunne delta i samfunnet, det være seg lite eller ingen utdanning, lite eller ingen arbeidspraksis, rusproblematikk, lange og/ eller mange fengselsopphold m.v, finnes det ingen felles "oppskrift" for metodikk i den type habiliteringsprosesser de langt fleste i vår målgruppe har behov for. Bare det å finne motivasjon til denne type endringsprosesser er ofte problematisk, og dersom et individ faktisk er motivert viser det seg at denne motivasjonen er meget utsatt i forhold til bl.a. lengden av endrings og etablerings prosessen. Tid blir ofte et problem.

Likemenn

Ved i hovedsak å benytte tidligere straffedømte i vårt arbeide, mener vi å oppnå en helt spesiell kontakt med vår målgruppe. Flertallet av våre medarbeidere har selv sittet i fengsel og tatt et valg om å endre sine liv - bort fra kriminalitet og rusmisbruk. Vi som jobber her har gjennomgått endringsprosessen med positive resultat og ønsker å bruke våre erfaringer til å hjelpe andre som vil bryte med sin tidligere livsstil. Likemenn kan ut i fra dette forstås som de som har vært i samme situasjon tidligere og som hjelper andre som ligger lengre bak i endringsprosessen.

Likemannstankegangen gir en følelse av likeverd. Den skaper trygghet mellom oss som hjelper og de som blir hjulpet. Dette i sin tur gir rom for god dialog mellom partene.

Hva er annerledes?

En bedre forståelse av den enkeltes situasjon fordi man selv har opplevd noe liknende gir bedre innlevelsesevne hos oss som hjelper i vårt forhold til den vi hjelper.

Den kunnskap WayBack sine ansatte og frivillige besitter er for en stor del emosjonell og/ eller erfaringsbasert, en type kunnskap som ikke kan læres gjennom formale studier. Det er da også dette som gir oss mye av vår styrke. I tillegg til denne erfaringsbaserte kunnskapen er det også enkelte av WayBack sine medarbeidere som besitter formalkunnskap. Vi har bl.a. en kriminolog, en sosionom samt en regnskapsutdannet blant våre medarbeidere.

Hva gjør vi?

- Vi tilbyr et sosialt nettverk uten kriminalitet og rusmisbruk.
- Våre lokaler holdes åpne for alle medlemmer i så stor utstrekning som mulig. Åpningstider avhenger av bemanning.
- Vi tilbyr turer i skog og mark, bowlingkvelder, leirdueskyting, hundespannkjøring og mye mer.
- Vi har et forholdsvis bra kurs-tilbud. For eksempel regnskapskurs, gitarkurs, datakurs, kurs i bruk av CUBASE m.m.
- I tillegg består en vesentlig del av vårt arbeide i å tilrettelegge den enkeltes møte med det offentlige, sitte i ansvarsgrupper, utforme IP m.v. Mye av dette arbeidet likner i stor grad på det arbeide som gjøres innen andre offentlige etater (Sosialkontor, NAV m.m.). Dette arbeidet gjør vi sammen med – ikke for – medlemmet. Uten eget initiativ og egen handling fra medlemmets side blir heller ikke dennes mestringsevner bygget opp.

En stor fordel i den måten WayBack jobber er at vi har mye bredere oppfølging av våre medlemmer enn det som er mulig for de offentlige etatene, bl.a. fordi disse har en langt større målgruppe. På grunn av vår arbeidsmetode blir vi personlig kjent med våre medlemmer i større grad enn hva som er mulig for for eksempel en som arbeider i NAV (sosialetaten) hvor forholdet mellom klient og etat baserer seg på timeavtaler og mer eller mindre korte møter en sjelden gang i blant

Mange av våre medlemmer har i tillegg et anstrengt forhold til offentlige etater og deres medarbeidere. I slike situasjoner fungerer ofte WayBack fadderer som et "talerør" og en mediator.

Begrepet "normalitet" har stor betydning for WayBack. Med normalitet mener vi det som er gjengs i samfunnet generelt. Vårt mål er at de som mottar vår hjelp etter hvert skal kunne mestre de krav og forventninger samfunnet stiller til sine borgere. Mestring av; boligsituasjon, jobbsituasjon, utdanningsituasjon, sosialt samvær. Alt dette ligger implisitt i vårt begrep "normalitet". Gjennom å være en del av det etablerte samfunn tror vi at den enkelte bedre kan finne en "plass" der de er fornøyde med sine liv.

Fakta om Wayback

Wayback – Stiftelsen livet etter soning, er en selvstendig stiftelse (NGO). Vi er avhengige av økonomisk støtte fra Stat, kommune samt fra private bidragsytere. Per i dag dekker Justisdepartementet cirka 1/3 av budsjettet vårt. Vi er 8 fast ansatte med lønn, noen heltid og noen

deltid, samt et varierende antall frivillige.

Vi har et meget godt samarbeid med kriminalomsorgen, NAV, sosialetaten, div arbeidsgivere, skoler samt andre frivillige organisasjoner m.v.

Juha Hörhä: Effect of the judicial matters in the after-care work of recovering addicts

Juha Hörhä (FI) is a case manager, Bachelor of Social Services
Juha.Horha@hel.fi

After-care-unit + peer support = Harjula community

Unit for Recovering Addicts

Unit was founded in year 2003. Main working methods are very much based on principles of personal case management (personlig ombud), that means that case-managers don't make any decisions of any benefits for their clients. Case-managers work with their client's social network. Relationship between the client and case-manager is based on contact, encounter and confidentiality and it is long-lasting.

Clients of the unit are recovering addicts living in Helsinki. There is three case managers and a senior socialworker as a personnel. Emphasis was quite early placed on clients who are in a recovering process and have been through institutional rehabilitation for some months. Focus is on all addicts, no matter which substance or alcohol has caused the addiction. All recovering addicts need support in some phase of their recovering process. Most part of our clients have had a drug addiction.

Unit has some 150 different clients every year. Clients are met in premises, where is also peer support available and clients can meet other recovering addicts. There is also possible to get information of all kinds of activities.

Suojatie association

Suojatie was founded in year 2001. Association was founded by recovering addicts themselves. Suojatie is keeping the meeting place in Harjula from Monday to Friday from 10 am to 4 pm. Association provides peer support, all kinds of activities for recovering addicts.

There is three employees and many volunteers working in the association.

Main goal for the association is to provide a network which is based on communality and peer support and which is advancing the equality of the recovering addicts. The recovering addicts their close relatives and other volunteers are working as a developers and the providers of the activity of the association. Association has a board which is guiding it's actions. Board members are active participants of the association and professional helpers.

The action of the association consists of:

- Theme evenigs for women and men
- Active familycamps
- Happenings (Halloween etc.)
- Possibility for serving community service in Harjula
- Activities (for example football, Straydog)

Association is funded by Finland's Slot Machine Association (RAY).

Harjula

Harjula was founded in year 2004. The idea for this kind of place developed during the early years of After-Care Unit for Recovering Addicts and Suojatie association. First these two actors were working in different addresses, but soon it was noticed that the focus group was similar in both places; the recovering addicts. Together the actors started searching for common premises where to work together. The founding of Harjula community ment a huge change in the working culture of the Department of Social Services. This was the first time when official helpers and peer-support was found in same premises and equally working towards the same goal.

Harjula is a total abstinent place. Recovering addicts have to have minimum of two weeks of abstinence before coming to Harjula. This is required because people in Harjula want to be sure that whoever is coming to Harjula for the first time, meets only abstinent people. Harjula is a abstinent alternative for recovering addicts who want to commit in lifestylechange. There is other places available were one can go if he/she is not ready to give up doing drugs, but they want to get some help.

Chararacteristics in recovering from drug addiction

Recovering from drug addiction takes very long time and it is a complex process. Clients need many kind of support and different kind of services in their recovering. Total lifestylechange is basic

requirement to start recovering from the addiction. Addicts have been living outside the normal society, have been using drugs and have been financing it by doing crimes.

Most of the recovering addicts still live the addict way, they want to have everything right now.

Most important thing for recovering addict to remember is to take care of yourself and stay abstinent.

Many clients have plans to go to work right after the institutional rehabilitation, because they need money to pay debts etc. Case manager's work is to slow down the speed of the client.

Crime-based debts and other debts have a very long time effect on clients every-day life still after years of abstinence. Many clients have started to solve their debts when they were in institution, but things are still in unsolved, most because of low income. One has possibility to solve and get rid of the debts, but all the actions with debts must be on right time.

Crime-record affects very long for recovering addicts life for example in employment cases. When one is going to start working with kids or youngsters, he/she has to show his/her crime-record.

Recovering addict usually has a lot debts most of which have gone to enforcement. There is usually indemnities that addict have been convicted to pay of crimes made before rehabilitation. That usually means that you don't have credit standard so you aren't able to get loan for example for studying, telephone subscription or home-insurance.

Judicial system is working quite slowly and recovering addict may get some unwanted post after rehabilitation and long abstinence. He/she have been in court for some reason and he/she have been convicted, but you have appealed about the sentence. Appeal takes long time to be handled in court of appeal. It is very difficult to figure out where the appeal is going in that process.

Recovering addict needs support for everyday life. You have to learn to take care of your thing abstinent. Earlier when you have been using drugs, you have visited for example in social office when you are under the influence and you just need money. It's been easy and you have been self-confident and so on. Now when you are recovering you have to learn and do all things differently. You may be ashamed of your former behaviour and you may find it difficult to assure that you are changed person. In these kind of cases the case manager is usually with the client. Case manager is there as a interpreter between the client and the official. Both persons usually are speaking different language. Case manager is also making sure that client gets all the support and benefits that he/she is legitimate for.

There also comes periods in recovering process that recovering addict needs extra support. Usually that means that client goes to rehabilitation institute for one or two weeks for crisis management and takes part in normal rehabilitation program there. Main goal for this is to prevent relapse.

Income level of recovering addicts is usually very low. He/she has to cope with normal living allowance 417 e /month. Recovering is a long and slow process so the changes in income are also very small.

Special vocational schools have good capability to manage with recovering addicts. Recovering persons need support for studying because many of them have learning problems or disabilities. Normal schools have quite tough curriculum even for normal persons. Special schools have long history of all kinds of specific groups of students.

Problems the recovering addicts meet in Finnish welfare system

When addicts are in institutional rehabilitation they usually start to apply for the adequate benefits. Finnish rehabilitation system doesn't acknowledge the addiction disease and that is the reason why rehabilitation benefits are quite random. Few clients have managed to get the benefits they are legitimate for, but others with same reasons fail.

Recovering person looks very fresh and sharp. This usually very often deceives other officials to think that here we have a person ready to go to normal work right now. But it isn't that simple. Clients have started using drugs when they have been the average of 10-12 years of age. Their normal development has delayed because of drug using. Recovering person has to learn almost everything again to participate the society.

Addicts have been living outside the normal society and they have been doing crimes.

Crime-record affects very long for recovering addicts life and for example employment.

One recovering addict was telling of an incident which happened to him after ten years of abstinence. He is having his own property maintenance company and he is regularly doing volunteer job in one needle exchange place in Helsinki.

"I was taking some donated computers and tables to Vinkki (needle exchange place) with my workcar. Some old friends, still using drugs, were helping me to carry those things inside. After that I started to drive to next place. After ten minutes drive, I saw police behind me with the alarm lights on. I was thinking only that was I speeding or driving through red lights. They stopped me like they do in police series. Policeman started to questioning me. Are

you haveng weapons? Are you havin drugs? They called for investigation group. The group came and there was a one policeman who I'm playing soccer with and who knows my background. He was a bit surprised what was happening. The explanation was my old record."

Some of the recovering addict starts studying for social services. When you are applying for a job where you are working with children or youngsters, you have to show your crime-record. It requires a lot of courage for employer to hire former drug addict.

Many of our clients have a little or not at all work experience or experience of studying. One client was telling about his studies as a plumber.

"I had no idea that I had been studying a profession after the comprehensive school. My mother told me and when I didn't believe she showed me my graduation paper where was written that I have graduated as a plumber".

Living with living allowance 417 e per month makes it difficult to start studying. Living allowance is not basicly ment for studying. Once you have lost your credit standard you can't get loan for studying. So you can't study for yourself a profession to get a job and that means that you can't get job to pay your debts to get your credit standard back.

Many people think quite moralistic about drug addicts. It's very often questioned why taxpayers should pay for someone's rehabilitation? They have chosed that lifestyle themselves. Sometimes also the need for special support after institutional rehab is questioned. Many socialworkers find it difficult to believe in recovering, because there may have been so many attemps before.

There comes situations for recovering addicts that they meet crisis and need extra support and a little interval in institution to maintain their abstinence. This is something that our welfare- and care-system doesn't quite understand. People think that you have already been in institutional rehab, why go there again? You have a apartment and after-care. Usually in these kind of situations case-manager has to use his/her personal contacts to arrange the interval to get over the crisis.

Finnish welfare services are very segmented and recovering addicts need a lot and different kind of services. To coordinate these services is difficult and professional support is needed. Recovering addicts need case-manager to help them in this official jungle. Worst case is that there is made all kinds of plans for recovering addict and those plans have nothing in common. They are not made

from recovering addicts needs. Usually client is told to go to other agency to get this and there he/she is told to go to other agency etc.

Towards abstinent and crimeless life

In After-Care Unit we have developed systematic assesment and reporting. These elements are found very important to advocate our work with clients. Actually our unit is only unit which is systematicly surveying and reporting what happens to our clients during their period in our unit. Main focus is to collect relevant facts of clients lifestylechange and after-care work. Aim is to follow the changes in our clients life during the period they are in our unit. One more aim is to show the recovering process and the meaning of after-care work in that process. Reporting is made since year 2004. Last year was fifth year of reporting.

The reports show the results of our work

- about 70% of our clients maintain abstinent. There might be many reasons for that but most important explanatory fact is the peer-support. Peer-support with our clients usually means going to peer-goups AA or NA. Little over 60% of our clients go regularly to peer-groups.
- All of our clients have maintained apartments. 30% of clients have been homeless when they have come to our unit. We have very close co-operation with the agency of homeless social services which have apartments available.
- Amount of students is increasing but very slowly, because of difficulties in financing the studies and learning problems.
- Changes in income are small. Half of our clients situation is stable.

- Amount of debts have been decreasing but very slowly. It´s very difficult to arrange or negotiate with the creditor if you don´t have work and regular salary.
- Amount of fines is also decreasing quite rapidly, because of lidestylechange. No new crimes have occured. Clients give up the criminal lifestyle when they start to recover.

Conclusion is that without Harjula and peer-support our work wouldn´t succeed!

Jukka Mäki: Non-Governmental Organizations' Role in the Finnish After Care System

Jukka Mäki (FI) er Managing Director (MA) i Stiftelsen för Kriminalvårdens Främjande (Kriminaalihuollon tukisäätiö)

Jukka.Maki@kritis.fi

Traditionally non-governmental organisations (NGOs) have had a strong position in Finnish social and healthcare. NGOs have had a special national role in expertise, promoting well-being and providing services for vulnerable groups like disabled people, homeless, unemployed, alcoholics and drug abusers or released prisoners. Furthermore, they act as advocating agents and organize voluntary work. Particularly in the past NGOs could have been called as "charity organisations" but during the last decades more precise term for NGOs' role is "communities for public good".

Nowadays NGOs in the field of social and healthcare are first and foremost expert organisations based on professional competence, and secondly they are ideological actors. During the last years European Union (EU) has challenged NGOs as service producers. EU viewpoint emphasises free market and competition. In that respect EU considers service providing NGOs' status similar to the status of private companies. That is pity because the idea of public good is neglected.

Most NGOs in Finland which work with prisoners inside or outside prisons are small religious groups under Blue Ribbon. Their mission is giving support and "salvation". But there are many NGOs who provide professional services both for prisons and prisoners: programs for drug abusers, vocational training and rehabilitation, education etc. Prisoners are only one target group for them. These NGOs have a special expertise in their own field: drug treatment, housing services etc.

Then there are only few expert NGOs which have prisoners and released prisoners as their main target groups. Besides Kriminaalihuollon tukisäätiö (Kritis), one can mention Silta-Valmennus in Tampere, which has a special role in vocational training rehabilitation and coaching. Vapautuvien tuki provides supervised family holidays for prisoners.

Within the last years KRIS movement / Peer Support was adapted from Sweden to Finland. Until now active and registered KRIS groups have been quite few. KRIS – Tampere is the leading one.

Relatives of Prisoners Association have succeeded better. They use internet in networking with each other despite long distances in sparsely populated country. In addition to active internet work they have some peer support groups for "prison widows and parents". Both associations get remarkable financial aid from Krits.

As elsewhere the aftercare work for released prisoners originates from charity work.

In Finland the first aftercare organization was Fängelseförening I Finland (The Finnish Prisoners' Association) established in 1870, a typical charity organization at that time. The roots of the present Probation Service and also the roots of Krits come from the Prisoners' Association.

Kriminaalihuoltoyhdistys 1975 - 2001, KHY (The Public Probation and Aftercare Association) was a long term follower of Fängelseföreningen. As far as in the late 1980s The Public Probation Association, which was financed by the Ministry of Justice, was the key actor in the field of aftercare. It did social work, counselling and case management. KHY provided housing services and employment guidance for released prisoners.

From the beginning of 1990s the Public Probation Association focussed on modernizing probation system. Community Service was launched in 1991 and Juvenile Punishment was piloted in 1997. Probation Association gave up housing services and the majority of other social work because they were regarded as the duties of municipalities.

But step by step KHY took, or the state gave to KHY, the task and role close to public Probation. Simultaneously social and healthcare was developed rapidly and the law on social welfare (1982) stipulated the responsibility of social services to municipalities. It is a common law without any mention of aftercare of released prisoners or the clients in probation. Released offenders are in the same position in getting social services and welfare benefits as any other citizen. In an average municipality this client group is so small and marginalized that there is not any aftercare expertise within social work. In addition to Helsinki there might be only a couple big cities, which have specialized social workers for aftercare. The municipalities and their social services have the main accountability in aftercare. NGOs have supplementary role and they provide specialized aftercare services purchased by the municipalities.

Legislation obligates municipalities to organise social and health services for residents, but it does not regulate their extent, content or method of arrangements in detail. Social and health care legislation does not include regulation on aftercare.

Municipalities may arrange services independently, as part of a joint municipal board or by buying them from other municipalities or service providers. There may be disparities in services according to local conditions and the needs of the population.

There has been a discussion whether community aftercare have really compensated that aftercare which KHY did. In practise municipalities purchase many aftercare services which ex-prisoners need like housing services, services for substance abusers or vocational education and rehabilitation from other NGOs which have no expertise in working with offenders. These kind of purchased services are in a weak position during the economical regression because municipalities might not prioritise them. These services are always on the first line of savings.

KHY gradually diminished its role as aftercare organisation with services. In 2001 KHY was nationalized to become the Probation Service under the Ministry of Justice. Just before this KHY founded Kriminaaliuollon tukisäätiö, Krits (Stiftelsen för Kriminalvårdens främjande).

The financing of NGOs

Charity and voluntary work is important mainly for small voluntary organisations and peer support associations. Very often these receive different kinds of financial aid from municipalities, parishes or foundations. The main financing source for expert aftercare organizations are municipalities which buy their services. NGOs can receive special financial assistance from Raha-automaattiyhdistys, RAY (Finnish Slot Machine Association) for the organized voluntary work, advocacy, information and communication, counselling etc. Furthermore, NGOs can get other kind of special assistance from RAY to development work (projects) and for special purpose related to "public good" (e.g. daycentres for homeless, needle exchange programmes etc). RAY gives also investment assistance for new premises, social institutions, half way houses etc.

One reason for the strong position of the Finnish non-governmental social and healthcare organisation is their long history in financing by RAY – 71 years. Finns do charity work by playing slot machines in grocery stores, playing games in casinos and playing internet games in the future. The "RAY founding system" is also one reason why the public organisations, particularly municipalities, have been very eager to push the welfare services of such vulnerable and marginalized groups as homeless, substance abusers and other excluded peoples care for associations and foundations.

RAY (Finnish Slot Machine Association) was established in 1938 to raise funds through gaming operations (slot machines and casinos) to support Finnish health and welfare (non-profit organizations, NGOs). The funding assistance this year 2009 is altogether 303 million euros and 105 million euros go to welfare services for the war veterans. Yearly about 900 organizations receive funding.

Kriminaalihuollon tukisäätiö

Kriminaalihuollon tukisäätiö, Krits (Stiftelsen för Kriminalvårdens Främjande) is a nationwide aftercare organisation, which has its headquarter in Helsinki. The purpose of Krits is to improve the deprived status and living conditions of released prisoners and clients of community sanctions and their families in the society. Krits develops and furthers probation and aftercare services and supports voluntary work. The focus is in rehabilitation and support for everyday life performance. The foundation brings its influence to bear in the field of criminal policy and promotes the interests of its target group. The goal of Krits is to create a nationally significant and influential network of NGOs in the field of probation and aftercare. The intention of Krits is to reduce recidivism.

The foundation started its operative activities in 2003 and is in the beginning of the road. Also the resources are yet modest. The personnel has grown from three to 28 within few years and the budget from 600.000 euros to over 3 million euros.

Krits acts as an active influential actor in legislation reforms and policymaking. The foundation has representatives in ministerial working groups and consultative committee of the Criminal Sanctions Agency (treatment programmes). Krits is actively supervising the interests of its target groups and have an ombudsman institution with a lawyer and a social worker.

The foundation actively carries out development project by it self, with NGO partners or municipalities and the sanctions system. The purpose of projects is to create necessary aftercare services (e.g. housing services, peer support activities, treatment tools for substance abusers, family work, through-care systems etc). Krits furthers probation and aftercare by education and working in different co-operative organs. Furthermore the foundation gives financial assistance for voluntary work, for modest development projects or research etc. related to probation and aftercare. The grants are small but very important to small peer support groups or to associations who do voluntary work. The grants for this year are 35.000 euros.

As an aftercare service producer Krits have a role only in the Helsinki metropolitan area.

Krits has a service strategy that it does not provide services elsewhere in the country but promotes local social service providing NGOs to produce needed services. When doing this promotion Krits offers development projects, education and expertise help to activate other NGOs to produce aftercare services to offenders. In Helsinki Krits is increasing housing services for homeless released prisoners during the next three years. At the moment there are four small "half-way houses" and 25 flats for supported housing. In 2011 Krits' target is to have about 50 supported flats of their own and additionally about 100 independent lodgings after a supported housing period provided by the collaborating partners (municipalities and other NGOs).

Krits offers also peer support activities in a Contact point Redis. It is a "low threshold" place to come in, have a cup of coffee, getting advise and guidance, use internet and e-mail. There are also support groups for inmates inside and outside prison, voluntary support persons etc.

Krits have made partnership treaties with some prisons, Probation service and municipalities to do developing work together and to produce also services like social work in an open institution for women or housing guidance for released prisoners in Espoo or case management with parolees.

In a sparsely populated country where the number of released prisoners in an ordinary municipality is very small, one tool to keep in touch with offenders and their families in the course of rehabilitation is internet. Krits has made a lot to develop its own internet site to its target group and extranet site to its partners.

Krits have a special "Gate to Freedom" portal for people with criminal background and their families. The content of site has useful databases (e.g. "survival kit" for released prisoners), E-forms for different purposes, discussion forums, consultation corner of the ombudsman and family worker, news, happenings, interviews, links to other sites etc.

Krits extranet site is for networking with other NGOs which are working with prisoners or ex-prisoners. The aim of the site is to help them in their everyday work, to create a forum for professionals and offer tools for communication.

More details about Krits: www.krits.fi - www.porttivapauteen.fi

Jan Ørbæk Jacobsen: Forberedelse inden løsladelsen fra Anstalt i Grønland

Jan Ørbæk Jacobsen (GL) er leder for anstalten i Ilulissulat

Jan.Jacobsen@kriminalforsorgen.gl

Indledning

Jeg har valgt at komme ind på resocialiseringsprocessen i anstalten, for dermed, at belyse mulighederne for en optimal succes i forbindelse med prøveløsladelse eller løsladelsen på fuld tid, og på den måde, undgå recidiv dette sammenholdt med seminariets hovedemne tiden efter fængsel.

Anstaltssektoren i Grønland

Anstaltssektorens hovedopgave er at begrænse kriminalitet, ved kontrol og sikkerhed, samt støtte og motivation, for dermed, at lede den dømte til en kriminalitetsfri tilværelse.

Der er aktuelt 5 åbne anstalter i Grønland med en kapacitet på 133 pladser, samt en midlertidig anstalt i Kangerlussuaq med en kapacitet på ca. 30 pladser, som åbner den 15. september 2009, denne anstalt tager som udgangspunkt kun frifodsfolk, det vil sige domfældte som er dømt til anstalt, men som afventer en indkaldelse med henblik på senere afsoning.

Der er i de senere år opstået en meget stor venterkø som resulterede i beslutning om åbning af anstalten i Kangerlussuaq første gang i 2007, men flere anstalts domme i forhold til kapaciteterne i de Grønlandske anstalter har igen fået ventelisten op. Den midlertidige anstalt tager kun frifodsfolk, og domfældte med domme på under 6 måneder. Trods en stor udvidelse af kapaciteten i de Grønlandske anstalter fra 74 pladser i 1999 til 133 i 2009 er der fortsat ret stor venteliste på 252 domfældte i august 2009.

Den sidste udvikling har yderligere belastet kapaciteten da alle tilbageholdte straks skal indsættes i de Grønlandske anstalter, og i de byer som ikke har anstalt skal den tilbageholdte hurtigst muligt, og senest 14 dage efter tilbageholdelse indsættes i anstalt. Disse forhold gør, at anstalterne har et meget højt belæg, hvilket har bevirket til en kraftig nedgang i antallet af fri fods indkaldelser, hvilket har fået ventelisten til, at vokse yderligere. Det høje belæg sammenholdt med anstalternes fysiske rammer gør, også, at arbejdsforholdene for personalet, men ikke mindst trivlsen for den domfældte

er meget anstrengt, hvilket også begrænser det individuelle støtte, og motivations arbejde for hver enkelt domfældt. Der er dog planer om udvide de eksisterende anstalter i Grønland, ligesom der i 2013 er planer om bygning af et større fængsel, som udover almindelig anstalt også kan modtage de anbragte indsatte fra Anstalten ved Herstedvester.

Kriminalforsorgen i Frihed har hovedkontor i Nuuk, og der er afdelinger/ lokalkontorer i 10 byer, der er ansættes lokalt tidsbestemt tilsynspersonale fra kontaktpersoner i byer, samt bygder efter behov, og hvor der ikke er afdelinger eller lokalkontorer.

Kriminallovens udvikling i Grønland, nye tiltag ny kriminallov

Den 1. januar 2010 træder den nye kriminallov i kraft i Grønland, som bygger på betænkning fra den, Den Grønlandske Retsvæsenkommission nedsat den 2. marts 1994 af Justitsministeriet og det grønlandske hjemmestyre, nu Grønlands Selvstyre.

Ud over en nyordning af det grønlandske foranstaltningssystem, herunder de såkaldte sanktionsstige indebærer loven blandt andet at der som noget nyt indrettes halvlukkede regi i alle anstalter med henblik på anbringelse af dømte som har begået alvorlig personfarlig kriminalitet, og som derfor i en periode ikke må forlade anstalten. Der skabes med loven endvidere mulighed for, at dømte der ikke overholder betingelserne for anbringelse i åben eller halvlukket afdeling kan overføres til en lukket disciplinærafdeling. Disciplinærafdelingen forudsættes placeret i tilknytning til den nye forvaringsafdeling der skal etableres ved Nuuk med henblik på overførsel af de grønlandske anbragte fra anstalten ved Herstedvester.

I forhold til anbragte i disse afdelinger forudsættes der etableret tilbud om beskæftigelse, undervisning, behandling og fritidsaktiviteter i anstalten samt faciliteter til selvforplejning. I forhold til samtlige anbragte i de grønlandske anstalter forudsættes de forsorgsmæssige indsats styrket blandt andet ved indførelse af behandlingstilbud.

Adfærdsregulerende behandling, misbrugsbehandling

Handleplaner

Et væsentligt middel til, at hovedopgaven er at støtte og motivere den dømte til en kriminalitetsfri tilværelse er ydelsen af den forsorgsmæssige bistand. En handleplan er derfor et vigtigt redskab som

overordnet sikrer og styrkelser den forsorgsmæssige indsats og samarbejde såvel internt som eksternt. Det er derfor vigtigt at det tværfaglige samarbejde i anstalterne styrkes i form af faste mødestrukturer, samt en ledelsesmæssig støtte, og fokus på området.

I 2008 blev der 88 domfældte bevilget prøveløsladelse, hvilket svarer til 63 %, 37 % blev nægtet prøveløsladelse, 7 % fik afslag på baggrund af utilrådelighedsvurdering, 17 % fik afslag på baggrund af recidiv, mens 13 % fik afslag på baggrund af ny kriminalitet. Recidiv kan anses som meget høj, det skal dog bemærkes, at opklaringsprocenten i Grønland er væsentlig højere i forhold til andre lande. Afslag på grund af ny kriminalitet er i de fleste tilfælde hvor den domfældte har nye verserende sager, begået umiddelbart efter første dom til anstalt, hvor pågældende venter på indkaldelse til afsoning, og der er påstand om en ny dom til anstaltsanbringelse.

Der er meget få tilfælde hvor de indsatte begår ny kriminalitet under afsoningsforløbet i anstalterne. Ligeledes er der meget få genindsættelsestilfælde for vilkårsovertrædelser det vil sige at kriminalforsorgen i frihed indberetter den domfældte med indstilling om genindsættelse.

Der er umiddelbart ingen tal på recidiv efter løsladelse. En løsladelse på prøve er betinget at, at pågældende ikke begår ny kriminalitet i en bestemt perioden en prøvetid, har fast bolig samt er motiveret og villig til, at underkaste sig tilsyn af kriminalforsorgen i frihed hvor der i de fleste tilfælde er pålæg om ophold, arbejde, uddannelse, samt eventuelt en lægelig godkendt afvænningsbehandling mod misbrug af alkohol, osv. En løsladelse på prøve kan først ske når de indsatte ved sin underskrift har erklæret, at ville følge de krav og pålæg som fremgår af prøveløsladelses resolution. Forinden en prøveløsladelse kan ske er det anstaltens personale sammen med kriminalforsorgen KIF, som laver en fællesindstilling, som derefter bliver behandlet i kriminalforsorgsnævnet.

Retsbevidstheden betyder også har en stor rolle, hvor en indsat ikke bare kommer ud i samfundet efter en indsættelse for en alvorlig forbrydelse, hvor pågældende har været tilbageholdt, og forinden ikke har været på fri fod. En domfældt kan tidligst få dagudgang efter 4 uger eller 1/10 af dommen, og 4 uger senere kan den domfældte få aftenudgang dagudgangsforløbet er gået problemfrit.

En udgang kan først lade sig gøre efter en forudgående sikkerhedsvurdering og efterfølgende indstilling til udgang som forinden drøftes af personalet, her lægges der allerede vægt på den dømtes adfærd i anstalten, såsom disciplinære overtrædelser, men ikke mindst risiko for ny kriminalitet.

Trods en efterhånden stor fokus på foranstaltning og straf i Grønland, er der fortsat en stor imødekommenhed blandt befolkningen overfor den domfældte, dette mærkes allerede når den domfældte får mulighed for, at arbejde eller uddannelse ude i byen under afsoningsforløbet, er det yderst sjældent at der er gnidninger mellem de domfældte og de øvrige kolleger, medstuderende.

Denne holdning er den samme, og ikke mindre når den dømte bliver prøveløsladt eller kommer ud på fuld tid. Der er generel forståelse blandt befolkningen for, at de dømte skal komme videre i samfundet, og at den tidligere dømte skal kunne komme videre.

Anbefalinger i forbindelse med behandling og forsorgsarbejde i anstalterne

Tilbage til den nye kriminallov og dennes krav om styrkelse af den forsorgsmæssige indsats i de Grønlandske anstalter, her direktoratet for kriminalforsorgen nedsat en arbejdsgruppe som skal komme med anbefalinger til styrkelse af den forsorgsmæssige indsats i de Grønlandske anstalter, jeg vil nu derfor komme lidt ind på denne.

Efter en behovsanalyse som har givet gruppen et billede af de problemer hos de dømte som den fremtidige programvirksomhed skal bidrage til, at løse. Både oplysningerne fra kriminalforsorgen i Grønland om kriminalitetens art, arbejdsgruppens behovsanalyse og den nævnte undersøgelse fra statens forskningsinstitut SFI peger på at programvirksomheden i første omgang bør rettes mod et program, der er målrettet voldsforebyggelse, håndtering af vrede og andre stærke følelser.

Ligeledes anbefales programtilbud med en udformning og varighed der gør det muligt for dømte med både kortere og længere opholds tid at kunne deltage. Der peges på i den sammenhæng på, at der ifølge hjemmestyret arbejdes på etablering af familiebehandlingstilbud i kommunerne, og at et samarbejde omkring programvirksomhed bør tilstræbes i videst mulig omfang. Der peges på at deltagerne ikke er aktive misbrugere, det vil derfor i mange tilfælde være relevant, at iværksætte misbrugsbehandling inden deltagelse i et programforløb.

Det undersøges også af Direktoratet for kriminalforsorgen VFP, Vredes Forebyggende Program, hvor der i forvejen er samarbejde med Canada, der er også mulighed for udvikling af de særlige Inuit kulturer som kan sammenlignes med den Grønlandske kultur. Ligeledes er der fokus på det Svenske program "train-the trainer" i programmet, hvor en medarbejder fra kriminalforsorgens uddannelsescenter har deltaget i. Ligeledes anbefaler gruppen beskæftigelse og fritidstilbud i

træning i kostvejledning/madlavning, selvforplejning som udgør et væsentligt supplement til den egentlige programvirksomhed.

Gruppen anbefaler ligeledes, at anstaltsbetjente med længere anciennitet, og med de nødvendige kvalifikationer uddannes til co-instruktører disse vil også være med til at kunne vedligeholde fastholde, og videre udvikle programvirksomhederne i anstalterne.

Misbrugsbehandling, gruppen peger på en importmodel af Frederiksberg centeret som allerede er kendt i Grønland som Qaqiffik, behandlingstilbudet bør være helhedsorienteret og dermed omfatte både en motivationsfase og en primærbehandlingsfase, og en efterbehandlingsfase. Da ikke alle anstalter kan have en importmodel anbefales det at der medarbejderne fysisk placeres i Nuuk og Ilulissat, og dermed er mobile i forhold til de øvrige anstalter.

Anbefaling vedrørende sædelighedskriminelle

Andelen af sædelighedskriminelle i anstalten er højere end i Danmark, og sædelighedskriminalitet er bl.a. i forhold til børn er et stort og alvorlig problem, som er også i øjeblikket er stor samfundsmæssig fokus på.

- Model 1: er et forslag der hurtigt vil kunne iværksættes i anstalterne da det kan drives af det eksisterende personale, med bistand fra Anstalten ved Herstedvester. Model 1, er gruppesamtaler i anstaltens regi, samtalerne kan forestås af anstaltspersonale, socialrådgivere, og eventuelt psykolog. Tilbud om gruppesamtaler kan iværksættes i flere af de større anstalter uafhængigt af hinanden i etableringsfasen med professionel hjælp fra personale fra Anstalten ved Herstedvester.

- Model 2: forudsætter ligesom den model der allerede anvendes i Anstalten ved Herstedvester, at der findes et konkret behandlingstilbud enten i eller udenfor kriminalforsorgen.

Det er derfor uvist om og hvornår der etableres behandling af sædelighedskriminelle i Grønland, og model 2 er derfor ikke realistisk på nuværende tidspunkt.

Model 2, på længere sigt i takt med at der etableres behandlingstilbud i det omkringliggende samfund bør det overvejes at oprette en motivationsafdeling på anstalten i Nuuk hvor alle sædelighedskriminelle skal indlede deres afsoning, hvor de på en afdeling motiveres til at indgå i sexologisk/psykiatrisk behandling, et sådan ophold vil være i 12 - 14 uger.

Under opholdet tilbydes misbrugsbehandling efter behov samt et undervisnings eller motivationsprogram angående sædelighedskriminalitet. De domfældte, der ikke vurderes egnet til behandling overføres til andre anstalter.

Motivationsundervisning

Motivationsundervisningen kan udformes som et 3 ugers undervisningsprogram med følgende temaer Sociale relationer, seksualitet og krænkende adfærd. Programmet bør i starten afvikles kvartalvis. Iværksættelsen af programmet foreslås at ske med bistand fra personale fra Anstalten ved Herstedvester, og med deltagelse af socialrådgivere og anstaltsbetjente fra anstalten i Nuuk, som på sigt skal forestå undervisningen alene.

Behandling

Domfældte der er motiverede for sexologisk behandling, skal have tilbud om gruppe og individuel behandling. Denne behandling bør komme som et tilbud fra sundhedsvæsenet i samarbejde med kriminalforsorgen.

Kønsdriftsdæmpende

Behandlingen af de kønsdriftsdæmpende i Grønland varetages i dag forholdsvis problemløst af distriktpsychiatrien og medicinsk ambulatorium. Dog scannes de kønsdriftsdæmpede aktuelt ikke og en stor del af dem ønsker ikke at tage kalktilskud. En scanner vil derfor være til hjælp for de dømte og løsladte som er i kønsdriftsdæmpende behandling.

Anstalten for domfældte i Ilulissat har de sidste par år haft en målrettet kurs overfor de domfældte, hvor der er en stor indsats på det sagsbehandlingsmæssige og dialogmæssige område, med en fast kontaktperson både fra kriminalforsorgen i frihed KIF, og en anstaltsbetjent, herunder større dialog som i fællesskab støtter og motiverer den domfældte.

Anstalten havde held til, at skaffe en folkeskolelærer som ville undervise de domfældte i dansk, grønlandsk, matematik, samfundsorientering, samt øvrig bistand i forbindelse med lektiehjælp for domfældte som gennem undervisningen var motiveret og støttet til, at tage

9 og 10 klasse i folkeskolen, samt den lokale erhvervs skole. Yderligere er der ansat en lærer som underviser med personlig udvikling 2 timer om ugen, hvilket også er en stor succes.

Et fast månedligt beboermøde, samt efterfølgende drøftelse under personalemøderne hvor også problemer, og ønsker fra de domfældte bliver drøftet med personalet, er der bedre enighed og dialog ved de månedlige talsmandsmøder. Ligeledes har en styrket indsats på de aktivitetsmæssige områder givet positive resultater.

Ovennævnte tiltag som faktisk ikke er så store, har givet en mærkbar ro i anstalten, hvor der mellem de domfældte og personalet er en god dialog, og positiv respekt. Med en fortsat ledelsesmæssig opbakning, og en fortsat deltagelse i udvikling og fokus på nye behandlingsmetoder, vil en tilværelse efter løsladelsen gøre livet og fremtiden bedre, og dermed minimere den dømtes risiko for recidiv.

Iris Eik Olafsdottir: Icelandic Prison and Probation – Correctional Plans

Iris Eik Olafsdottir (IS) is a social worker at the Icelandic Prison and Probation administration
IrisEik@tmd.is

In a research study I recently implemented on the public's attitude towards to inmates and various sentencing opportunities, I found out that about 82% of the participants consider the main purpose of the incarceration to be treatment/training, education and offer guidance so they can live crime free lives after their imprisonment period. Just so you know I am in the process of working out the results of this research.

Icelandic Prison and Probation administration goal is to have a connection between the imprisonment and probation period.

Correctional plan

Since 2005 it has been in the Icelandic laws of prison and probation that the IPPA (Icelandic prison and probation administration) shall make a correctional plan for all inmates. This plan is a part of the rehabilitation and reintegration of the inmate into his or her community.

For about two years now the IPPA has put a greater focus on connecting these two periods of the sentencing time to gather. Where the main goal is to offer the inmate services from the time he enters the prison system and until he finishes the probation period. This has been achieved by having the same social worker offer the inmate services prior to imprisonment, during the prison sentence as well as during the probation period.

It is our opinion that this has given good results. The fact that the person can look to the same social worker which he or she has made contact with during imprisonment he or she is more likely to seek assistance after release into the community whether it is because he or she has slipped or is in need of some assistance due to other reasons. For example only last week I received a phone call from a person on probation where the police had just entered a building that he was located at. He had jumped down from the buildings balcony's which were located on the buildings 3rd floor and managed to escape arrest. The police arrested two of his friends and he said to me "Íris you have to help me I have lost all control of my life and I want to stop using, I do not want to end up in prison again." I am not so sure that this person would have picked up the phone at this time in his life to call the IPPA if it was not for the treatment relationship that we had established during his

imprisonment period.

In fact in a small community like Iceland, we the faculty that work in the system know about "80%" of those that enter our system and they also know us. To live in a small country like Iceland has its positive and negatives. Our inmates know each other very well in most instances and often at times we get information from other inmates about how life is going for other clients. We even get phone numbers and address information from connected clients. It even happens that they do contact us if they do have some concerns about some of their "friends" (our clients).

How do we go about preparing inmates before their release out of prison?

In general inmates are very stressful/nervous before they are released out of the prison and into their community again. We do try to address this stressfulness. Often at times this stress is associated with uncertainties for practical matters like housing and income. Or it can be related to their outside relation/network. By putting great emphasis on the release period one can reduce the stress associated with that time significantly in particular by arranging those practical matters.

Few weeks/months (depending on the inmate and his circumstances) before the inmate is released from the prison we begin to systematically prepare him or her for the release. We do that by offering the inmate an interview with the social worker and we go over several (variety) of practical matters that need to be arranged prior to release.

In relation to this one can mention income – how is he/she going to provide for him/herself when released, housing matters, employment or educational matters. Is the inmate in need of being connected to various agencies in the society for example social services, hospitals, clinics, or other agencies, does he or she need to go into treatment centers etc. In many cases the inmates are in need of being connected to social workers at the social services. We do try to arrange that prior to release. In some instances a social worker from social services comes to the prison and interviews the inmate in other instances the inmate goes to the social services office for an interview shortly after he or she is released.

Many of our clients do not have any housing when they will be released and no housing opportunities are available for them when they come into their community again. Because of this problem we have found it necessary to be in close contact to social services to ensure greater possibilities for housing opportunities for this group. Most of our clients fulfill the requirements of the social services to receive special assistance due to their housing problems, for example by getting

financial assistance in renting appropriate housing on the open market or renting a with the social services. Some of our clients go straight in to special housing by the social services for example half-way houses etc.

A variety of treatment and rehabilitation programs are available through the social services, charity organizations and or the government. Often times the IPPA social workers aid inmates in selecting and applying for these programs. In these cases the person goes on treatment benefits for 18 months while he is building him/herself up and at the same time working on a structured program for example by working on his or her alcohol and drug issues or working on educational matters.

Treatment

If inmate makes a request to go to a alcohol and drug treatment during his sentencing time we try to give him that opportunity. That is a big part of the inmates preparation to go back into his community after having served his time.

IPPA offers treatment opportunities both within the prison as well as out side of the prison with independently run treatment clinic. We do run a treatment unit at Litla Hraun in Icelands largest prison and Iceland only security prison. The operation of this treatment unit has had very positive effects on the sentencing period and the prison life at Litla Hraun. Also IPPA has a contact with a independently run treatment clinics that are located out side of the prison walls. Usually an inmate has the opportunity to stay for 6 weeks at these clinics and that is the time before he enters Vernd our half-way house or the six weeks before he finishes his sentence. Erlendur will discuss the matters of Vernd half way house so I wont go further into that in my talk. Few of our inmates have the opportunity to go for longer periods of time to these treatment clinics and usually it does not exceed three months. At time inmates who have a long imprisonment record or have had a difficult period in the prison with rule violations etc they go to treatment clinics with the condition that they will get their probation if they finish the treatment.

In my research I found out that about 46% of the respondents did agree or highly agreed that we should place inmates who suffer from alcohol and drug related problems in treatment clinics. Also it should be noted that about 80% of the participants did agree or highly agree that we should place mentally ill inmates at mental institutions.

As we all know inmates have usually exhausted all of there personal resorces/connction to family and friends. In those instances when it is an due able option we have tried to place an emphasis on

re- strengthening the existing bonds between the inmate and his/her family and friends. Examples of this is that we try to re-establish visitations with the inmates children, sometimes that is in assistaion with child care workers.

In my research, which is in progress, I am looking at the attitudes the public has on the prison system as a whole. My research indicates that about 29% of my respondents are on the opinion that inmates should serve there whole sentence in prison while about 71% of the respondents said that the inmates should be awarded probation if he or she qualify and agree to the terms of the probation period.

What services does the IPPA offer to those who are being released out of prison and into the community?

Before an inmate is released out of prison his application of early release is evaluated and in particular it is evaluated whether the inmate should abide by certain special condition during the probation period. If the inmate goes on the condition that he/she shall be under the supervision of the probation officer during this conditional release period he is given a appointment with the social worker shortly after he/she is released. Where as only 2 social workers work in the IPPA and there responsibility is both those on probation as well as offering social work into the prisons and to those serving in community service it is very obvious that those two workers have to priorities who the offer there support to.

Sexual offenders, violent offenders and young offenders are those that we place in our first priority group.

When an inmate is placed on the supervision condition we place them in one of four of our subgroups. The first one is the group that needs constant interviews during the probation period the second group is offered 7-10 interviews during the prior the third group is offered 5-6 interviews and the forth group is offered 1-4 interviews. It should be noted that even though they are placed in these groups it does not mean that they cannot receive assistance at other periods of the probation time. This placement in the sub-groups is evaluated based on a risk assessment and in those cases where the risk assessment is not available we use criminal history, behavior within the prison, age, and clinical evaluation from interviews.

Two psychologists work at IPPA and they do handle some of the probation cases with us the social workers, for example all those with sexual offences against children are conditioned to undergo

treatment with a psychologist after release on probation. The psychologists also do all the risk assessments on inmates as well as treat all those inmates that have been sentenced for sexual offences against children as well as those with violent offences.

An interesting result from my research is that about 72% of the participants did respond that they wanted child sexual offenders to be released on probation if and only if they would abide by the condition that they would be on lifelong supervision while about 28% responded that they should be on a supervision condition during the probation period.

As I have already mentioned inmates at Litla Hraun prison have the opportunity to undergo alcohol and drug treatment in the prison and we do have specially trained prison guards that offer, monitor and control that treatment option. Today it is being looked into whether these prison guards can follow through with the treatment and by their counselors after the inmate finishes his treatment as well as after he is released into the community.

Every morning the two social workers at IPPA go through the local arrest database in Iceland where we run two systems to gather the police system and the IPPA system. If any of your probationees are in the system they are requested to show up for an interview with a social worker. In some cases we even go to the local jail where we meet them and discuss their situation and what possibilities are available. If he or she is on alcohol and drug condition he or she is assisted in seeking professional help for example by going into a treatment clinic and if he or she does not follow our guidance he or she will be placed in prison again.

Erlendur S. Baldursson: Löslatelse fra fengsel, noen tanker om löslatelse fra fengsel i et lite samfunn

Erlendur S. Baldursson (IS) er assisterende generaldirektør i Islands Kriminalomsorg
Ellibald@tmd.is

Fanger og fengsler, noen tallmessige opplysninger

Fangetallet i Island er lavt, d.v.s. ca 45 fanger per 100.000 innbyggere. Utviklingen har dog på mange måter vært lik den som vi kjenner ellers i den vestlige delen av verden, fengselsstraffene er blitt lengere og fengslene er overfylte. Det er venteliste.

Island har fem fengsler og gjennomsnittlig antall fanger i disse fengsler er rundt 140. Fire fengsler har plass fra 10-22 fanger, ett fengsel har 87 plasser.

Kriminalomsorgen har 15 ansatte, herav to jurister, to psykolger og to sosionomer. De fire sistnevnte har ansvaret for program og behandling i fengslene men også i tilsynstiden for de som prøveløslates. Den domfelte har samme kontak/støtteperson helt fra begynnelsen av avsoningen til tilsynstidens slutt. Sosionomene laver behandlings/soningsplaner for de fanger som har lengre straffer en tre måneder. Andelen av de fanger som soner korte fengselsstraffer har gått kraftig ned i de senere år. Stor del av de domfelte i Island som har fått straffer på 6 måneder eller mindre fullbyrder straffen med samfunnstjeneste. Samfunnstjenesten i Island idømmes ikke av en domstol men bevilges av kriminalomsorgen på lik måte og "fotbojan" i Sverige. Samfunnstjeneste erstatter derfor en ubetinget fengselsstraff i 100% tilfeller. De som ikke klarer å betale bötestraff og risikerer fengselsopphold, kan også søke om samfunnstjeneste. Kriminalomsorgen har lagt frem konkrete forslag til justisdepartementet om at samfunnstjenesteordningen utvides til straff opp til 12 måneder.

Fanger i Island har muligheter for utdanning og program og forskjellig arbeidsvirksomhet men arbeid finns ikke for alle. Den krise som samfunnet nå befinner seg i har ikke gått forbi fengslene. Vi har måttet kutte ned både på skole- og arbeidstilbud.

Skolepersonalet, helsepersonalet og fengselspresten er ansatt av respektive myndigheter og er ikke en del av kriminalomsorgen. Fengselspersonalet går på en fengselsskole og noen er dessuten trent for behandling i fengslet.

Fangenes sammensetning er lik det som er i norden ellers, ca 95% er menn, 5% kvinner.

Middeltalsalder er rundt 30 år og utenlandske statsborgere utgjør i dag ca. 20% av fangebefolkningen., de fleste utlendinger kommer fra Lithauen og Polen.

I praksis så prøveløslates fanger etter halv tid hvis de ikke har begått en grov forbrytelse og hvis de soner fengselsstraff for første eller andre gang. De prøveløslates også etter halv tid hvis tre eller flere år går fra siste avsoning. De som soner for alvorlige forbrytelser og vaneforbrytere løslates som regel etter 2/3 deler. De som er under 21 år når forbrytelsen er begått løslates derimot etter halv tid hvis de har oppført seg bra og har deltatt i arbeid, skole eller behandlingsprogrammer. Bare unntaksvis soner man hele straffen. Det finns ingen minimumstid som den dømte må sone i fengsel før han/hun blir prøveløslatt. Det foreligger per i dag et forslag fra kriminalomsorgen i Island til justisdepartementet om at prøveløslatelsesreglene forandres i en mer liberal retning, d.v.s. at flere prøveløslates etter halv tid. Hvis Altinget vedtar disse forslagene så kan alle fanger som soner for første gang løslates etter halv tid hvis de oppfyller bestemte betingelser.

Samarbeidspartnere i det frie samfunn

Hva er det så man løslates til? Vi går ut i fra det prinsipp at alle fanger skal løslates. Vi ser helst at den løslatte fange i størst mulig grad er "fornøyd" med fengselsoppholdet og den behandling som han/hun har fått. Vi ser helst at samfunnet mener at fangen nå har gjort opp for seg og at alle mennesker skal han en sjanse for å bøte for de har gjort. Per i dag har ingen fange blitt idømt livsvarig fengselsstraff i Island.

Omtrent 200 fanger løslates fra fengsel hvert år. Over halvparten løslates fra andre institusjoner enn fengsel. Det er viktig at det fengselsaktige i fullbyrdelsen er så lite som mulig ved løslatelsen. Vi har et meget tett samarbeide med to organisasjoner utenfor fengslens i denne forbindelse.

Den ene, "Vernd" er enslags vernelag, d.v.s. en hjelpeorganisasjon som blandt annet driver et half way house i Reykjavík men går også på besøk i fengslene. Kriminalomsorgen har gjort en avtale med denne organisasjonen om at et bestemt antall fanger kan avslutte sin soning på "Vernd".

Personalet på hybelhuset er NGO,s. Soningstiden variere fra noen dager opp til ett år. De fleste fanger arbeider ut i byen på det vanlige arbeidsmarked og får en normal lønn og betaler skatt, men noen går på skole.

Kriminalomsorgen betaler en bestemt sum hver måned til denne organisasjonen for utførte tjenester men fangene betaler selv for kost og losji i soningstiden. Denne ordningen har pågått siden 1995 og i

de siste år så har "Vernd" av og til vært det andre største soningsted i landet. Rundt 60-70 fanger tilbys å fullføre avsoningen hos "Vernd" hvert år, omtrent 10% av disse bryter mot de betingelser som man har satt og føres tilbake i fengsel. Denne ordningen kan på ingen måte sammenlignes med et åpent fengsel. Man skal riktignok være edru og "hjemme" om natten, men ellers kan fangen være tilsammens med sin familie om kvelden og over helgene og delta aktivt i det samfunn som han skal løslates til.

Den andre samarbeidspartneren, "Hlaðgerðarkot", er en behandlingsinstitusjon for alkohol og narkotikamisbrukere. Vanligvis overføres fangene til denne institusjonen de siste seks ukene før de prøveløslates eller de siste ukene før de overføres til "Vernd". I noen tilfeller kan de være i mange måneder på en slik institusjon og man kan også sette det som en betingelse at behandling er fullført før vedkomende fange blir prøveløslatt. Mellom 30-40 fanger fullfører en slik behandling hvert år.

Straff eller behandling, sykdom eller lovbrudd

Man har alltid vært opptatt av disse begrepene i Kriminologien og strafferetten. Fengslene erstattet jo, til dels i hvert fall, fysiske straffer i Europa rundt 1600 tallet. Forskjellen mellom behandling og straff har ikke alltid vært klar, ikke i dag heller. Det første fengslet i Island ble opprettet i 1771, før den tiden brukte man fysiske straffer og/eller overførte fanger til danske fengsler. Det gjør man ennå den dag i dag i Grønland.

I denne sammenheng er det av interesse å lese en doktorsavhandling om frihetsstraffer i Island av dr. Björn Þórðarson fra 1926. Det er tydelig at man på 17 og 18 hundre tallet var meget opptatt av en slags behandling av fanger selv om det fantes hverken psykologer, sosionomer eller annet utdannet fengselspersonale. Mange av fangene arbeidet f.eks. ute i byen eller var på fiske i lengere tid. Sikkert hadde man i den tid noen form for soningsplaner.

Fengsler er og har alltid vært et produkt av det samfunn de befinner seg i. Før i ti tiden var der bara få og små samfunnsforandringer i årenes løp, en fange ble stort sett løslatt til det samfunn han/hun kom fra. Samfunnet i dag er under en konstant forandring noe som stiller store krav til fengslene.

Løslatelsen er det viktigste ledd i strafffullbyrdelsesprosessen. Det er derfor meget viktig at fangene i så stor grad som overhodet mulig får anledning til å delta i det samfunnet som de løslates til. Det gjelder utdannelse, arbeid, behandling, kontakt med familie, bruk av internett o.s.v., o.s.v. Selv om et fengsel alltid er et fengsel så er det en stor forskjell på et lite åpent fengsel og et stort lukket. Vår oppgave er bl. a. å overføre så mye som mulig av det frie samfunnet inn i fengslene.

Så tidlig som 1872 skrev den engelske forfatteren, Samuel Butler en roman, "Erewhon". Erewhon var et fantasisamfunn hvor man fengslet de syke og pleiet lovbrysterne. Hvis en mann ble syk før han var 70 år gammel så ble han stilt for retten og risikerte å få en streng straffedom alt etter sykdommens alvorlighetsgrad. Sykdommene var delt opp i undergrupper av forbrytelser og forseelser på lik måte og man har gjort i straffeloven. Man ble altså strengt straffet for en alvorlig sykdom, men dårlig syn eller hørsel kunne føre til kort fengselsstraff eller bot.

Hvis noen derimot forfalsket en sjekk eller begikk et ran ble han ført til sykehuset og omhyggelig pleiet på det offentliges bekostning. Slektningene kom opå besøk og spurgte interessert hvordan det hele hendte, hvilke symptomer som først viste seg o.s.v., o.s.v.

Kanskje er dette fantasisamfunnet ikke så dumt allikevel. Mange av dagens sykdommer er selvforskyldt, skal en storøyker straffes av staten?

I de islandske sagaene kan man lese om en gammel straffereaksjon, en slags bortvisning fra landet. Som nevnt så hadde man ikke fengsler i den tid. En mann som begikk en alvorlig lovbrøytelse ble gjerne straffet på den måten at han skulle reise bort fra Island i en bestemt tid. Straffen var altså ikke å sperre inne men stenge ute. Det kan være fornuftig i et lite samfunn som Island å tenke i den retning i dag. Kanskje vi kan i større grad enn i dag stenge forbrytere ute fra bestemte bygder, byer eller land?

Som det heter i overskriften så er det som står ovenfor mine egne løse tanker om fengsler og løslatelse i Island men ingen vitenskapelig avhandling. De finns det mange av og det er viktig også.

Marie Louise Jørgensen: Udslusning i Danmark

Marie Louise Jørgensen (DK) er udslusningskonsulent i Direktoratet for Kriminalforsorgen
MarieLouise.Jorgensen@kriminalforsorgen.dk

Jeg vil her sætte fokus på nogle af de initiativer den danske Kriminalforsorg har iværksat for at sikre en god udslusning af de indsatte fra fængslerne,

"Den gode løsladelse starter med den gode indsættelse". Det er en talemåde der ofte bliver brugt i den danske Kriminalforsorg. Med dette menes at vi i fængslerne, allerede når afsoningen indledes, begynder at tænke på, hvordan afsoningen kan udnyttes, så den indsatte får de bedste forudsætninger for at kunne blive udsluset i samfundet igen.

En meget vigtigt princip for Kriminalforsorgen i Danmark går ud på, at vi skal støtte og motivere den dømte til gennem personlig, social arbejds- og uddannelsesmæssig udvikling at leve en kriminalitetsfri tilværelse. Og forberedelsen af de indsattes løsladelse er meget i fokus her.

På baggrund heraf har vi i Danmark gennem mange år arbejdet målrettet, og på flere fronter, på at forbedre løsladelsessituationen for de indsatte i de danske fængsler, og herigennem sikre en bedre udslusning. Det har i flere år været fokus på udslusning i fængslernes årlige resultatkontrakter, således at der kan skabes den overgang fra fængselsopholdet til den fri tilværelse, der skaber de bedst mulige betingelser for et Kriminalitetsfri tilværelse. Og der er ligeledes igangsat en række initiativer på området.

Jeg er af den opfattelse at det er vigtigt at se på hvad der virker, og hvad der ikke virker når nye initiativer skal iværksættes.

Der er sidste år i Danmark lavet en grundig udredning af hvad der virker og ikke virker når man skal forebygge og forhindre tilbagefald til kriminalitet. Udredningen er blevet lavet til brug for en kommission, nedsat af regeringen i Danmark, vedrørende ungdomskriminalitet. Jeg vil her kort nævne nogle overordnede principper der er vigtige hvis indsatsen skal lykkes:

- Samarbejde på tværs af myndigheder
- Hurtig indsats
- Tidlig indsats

- Fokus på personernes ressourcer frem for deres problemer
- Inddragelse af familie nærmiljø
- Støtte kontakt med prosoziale miljøer /kammeratskabsgrupper
- Varieret og individuel tilgang
- Vedholdenhed/fastholdelse/kontinuitet

Jeg vil nu beskrive nogle af de initiativer vi har igangsat i Danmark som jeg mener har fokus på ovenstående principper

Som jeg sagde tidligere "Den gode løsladelse starter med den gode indsættelse", og det er derfor meget vigtigt allerede fra begyndelsen af afsoningen at få afdækket den indsatte resourcer og problemer for herigennem at få planlagt hvorledes afsoningen kan bruges bedst muligt med henblik på at styrke den indsatte så han kan gå fra at være "prisoner til citicen". Jævnfør de tidligere nævnte principper om tidlig hurtig indsats og et fokus på ressourcer.

Arbejdet med at forberede de indsatte løsladelse begynder ofte på et meget tidligt tidspunkt, nemlig i forbindelse med udarbejdelse af en handleplan. Handleplaner er et vigtigt redskab i arbejdet med at sikre de dømtes mulighed for at kunne leve en kriminalitetsfri tilværelse samt give de dømte medansvar for afsoningen og deres tilværelse generelt.

Det har siden maj 2006 været lovpligtigt at Kriminalforsorgen skal koordinere handleplaner i en stor del af de fælles sager med kommunerne, med henblik på at understøtte en langsigtet indsats og sikre kontinuitet i samarbejdet over for de indsatte. Igen vigtige aspekter der også er en del af de anbefalede principper

Der er fra henholdsvis Kriminalforsorgen og de sociale myndigheder taget forskellige initiativer til en bedring af samarbejdsrelationerne med henblik på blandt andet at sikre en bedre udslusning af de indsatte fra fængslerne. Her vil jeg nævne Projekt God løsladelse.

Projekt God løsladelse

Det 3-årige projekt blev initieret i fællesskab af Direktoratet for Kriminalforsorgen, Socialministeriet og Beskæftigelsesministeriet i 2006 med henblik på implementering af såvel ny som gammel lovgivning, og hensigten var, at projektet skulle udvikle, gennemprøve og beskrive metoder til god

sagsbehandling ved løsladelse. Deltagerne i projektet har været tre fængsler, et antal kommuner, herunder nogle kommunale misbrugscentre, og KiF-afdelinger, som er nogle af de væsentligste aktører, når det gælder om at skabe sammenhæng i indsatsen i forbindelse med udslusning.

Projektet er netop mundet ud i en række anbefalinger, en konkret køreplan for hvordan den gode løsladelse bør se ud samt beskrivelse af en række af de barrierer for samarbejdet, som projektet har identificeret.

På baggrund af anbefalingerne vil Kriminalforsorgen i fællesskab med Socialministeriet og Arbejdsmarkedsstyrelsen nu udarbejde en plan for hvordan en implementering af projektets anbefalinger kan finde sted, samt kortlægge hvilke barrierer der er i det nuværende samarbejde og hvorledes de kan fjernes. Vi forventer os meget af dette arbejde.

Lad mig vende blikket mod et andet initiativ med stor succes, mentorordningen, som også har indtænkt flere af principperne fra udredningen. Jeg vil bruge noget mere tid til at fortælle om denne ordning da jeg anser denne som meget betydningsfuld.

SFI Campell, Nordisk Campel center har i april 2009 udgivet en forskningsoversigt, baseret på studier udført i USA og andre engelsktalende lande. Studierne er effektstudier af høj kvalitet, som har undersøgt, hvilken påvirkning mentorordninger har på ungdomskriminalitet og relaterede problemer. Overordnet viser resultaterne at mentorordninger er en effektiv indsats.

Vi har i Danmark allerede siden 2001 haft en velfungerende mentorordning i Kriminalforsorgen, som udgangspunkt for de unge under 25, som der løbende er arbejdet på at udvikle. Det er således nu muligt at tilbyde en mentor til de indsatte allerede tidligt under afsoningen, således at mentoren kan være med til i samarbejde med kriminalforsorgen og den indsatte at støtte de planer der er lagt. Det er en stor fordel at der allerede er etableret en bæredygtig kontakt under afsoningen, således at mentoren kan være med i den svære fase lige efter løsladelsen.

Mentorerens arbejdsopgaver kan være af meget forskellig karakter, men overordnet kan de siges at falde ind under tre typer af hjælp: praktisk hjælp, kommunikationshjælp og personlig hjælp. Disse tre typer skal dog ikke ses som fastlagte kategorier, men som mulige bud på, hvad jobbet som mentor kan indeholde.

Praktisk hjælp går typisk ud på at hjælpe den unge med at fastholde en struktureret hverdag. Det kan handle om at finde skole, arbejde eller bolig sammen med den unge, bistå med at få orden i den

unges økonomiske forhold, støtte den unge i at få afviklet en samfundstjenestedom eller andet. Helt konkret kunne din arbejdsopgave altså være at støtte den unge til at komme op om morgenen ved at ringe til ham/hende, fastholde vedkommende i at gå på arbejde eller få opbygget fritidsinteresser.

Kommunikationshjælp er f.eks. at hjælpe den unge i kontakten med de offentlige myndigheder, banker eller kreditorer. For at kunne gøre dette må du som mentor forstå den unges behov og ønsker, og derefter bidrage med din viden. Du skal altså sammen med den unge forsøge at planlægge løsningsstrategier, der på længere sigt kan hjælpe til en myndiggørelse af den unge. Konkret kan hjælpen omhandle at følge den unge til forskellige myndigheder og medvirke til at fremme en konstruktiv dialog, hvor begge parter synspunkter bliver hørt og forstået.

Personlig hjælp handler om rådgivning og samtale med hensyn til arbejde og uddannelse, hjælp til at styrke selvtillid, få styr på følelsesliv eller forhold til familien, hjælp til at komme ud af misbrugsproblemer, oparbejde socialt netværk, bevidstgørelse i forhold til kriminalitet, ansvarliggørelse i forhold til eget liv og lignende. Altså helt konkret at tale med den unge om de vanskeligheder og problematikker, der optager ham/hende i hverdagen.

Vi har erfaring for at hvis de unge får tilknyttet en mentor under afsoningen styrkes deres udslusning fra fængslerne klart, og støtten fra mentoren gør det lettere for den at blive genintegreret i samfundet. På baggrund heraf, samt Nordisk Campells studier, ønsker vi på længere sigt at udvikle ordningen yderligere således at alle Kriminalforsorgens klienter, også dem over 25, har mulighed for at få en mentor tilknyttet.

Vi har ligeledes i Danmark meget positive erfaringer med et andet individrettet initiativ, MÅL. Den primære målgruppe for projektet er unge indsatte mellem 15–25 år. Projektet er en mere intensiv støtte end den Kriminalforsorgens mentorordning kan tilbyde og er derfor et vigtigt tilbud til de aller mest belastede af de unge herunder de unge med bandetilknytning.

Det vil være en forudsætning, at den unge har deltaget i et kognitivt program såsom Det Kognitive Færdighedsprogram eller Nye Veje, og at det vurderes at den unge kan drage nytte af en intensiv opfølgning til disse programmer. Unge, der ønsker hjælpen, skal motiveres for at gennemføre Det Kognitive Færdighedsprogram eller Nye Veje forinden.

Projektet henvender sig desuden til unge som oplever eller opleves som havende utilstrækkelige færdigheder i forhold til kommunikation, håndtering af daglige problemer og vanskeligheder samt

problemer med samvær med andre mennesker. Det er typisk også unge, som har et svagt eller negativt netværk og som i højere grad er recidivtruede.

I projektet vil det være vigtigt at afdække de unges kognitive profil, individuelle ressourcer og viden ligesom den unges livsomstændigheder skal afdækkes. Metoden skal i udpræget grad s være individorienteret og opfange behovene hos den enkelte unge. Projektet vil derfor også være velegnet i forhold til at arbejde intensivt og individorienteret med unge med bande tilknytning, da disse normalt kan være svare at arbejde med i grupper. Det kognitive arbejde foregår i sammenhæng med tæt individuel opfølgning og praktisk hjælp til løsning af aktuelle og konkrete problemer i den unges liv. Via projektet skal den unge styrke sin identitet og selvstændighed ved at tilegne sig øget indsigt i egne positive egenskaber og mestringsstrategier. Den unge skal i en fremadskridende proces blive bedre til at tage ansvar, planlægge og tage beslutninger vedrørende sit eget liv. Arbejdet vil fokusere på kontakten med den unge og eventuelt også den unges familie og netværk.

Projektmedarbejderen vil følge den unge efter løsladelse og arbejde videre med de opstillede mål sammen med den unge, og derudover give den unge tæt støtte og voksenkontakt.

En stor del af de indsatte i Kriminalforsorgens institutioner har behov for behandling af den ene eller anden karakter under afsoningen, såfremt udslusningen skal lykkes. Der er derfor i de seneste år igangsat en række forskellige initiativer på behandlingsområdet, således at der nu er behandlingsgaranti på stofmisbrugsbehandling i fængslerne.

Behandlingsgarantien sikrer, at alle indsatte, som har givet udtryk for et ønske om at komme i behandling, rent faktisk også påbegynder en sådan vederlagsfri behandling senest 14 dage efter, at ønsket er fremsat.

Der er ca. 50 forskellige behandlingstilbud i Kriminalforsorgens institutioner herunder alkoholbehandling. Mange af disse behandlingstilbud er etableret i samarbejde med forskellige samarbejdspartnere fra det etablerede behandlingssystem i det øvrige samfund – den såkaldte importmodel. Modellen går ud på, at en behandlingsafdeling er bemandet dels med personale fra eksterne behandlingsinstitutioner og dels med Kriminalforsorgens eget personale. På behandlingsafdelingerne forestår behandlingsinstitutionens personale som udgangspunkt behandlingen, men i et nært samarbejde med fængslets personale. Kriminalforsorgens personale har det sikkerhedsmæssige ansvar.

Behandling via importmodellen er således i overensstemmelse med Kriminalforsorgens politik vedrørende stofmisbrugsbehandling, idet den bygger på den behandling, som findes i det øvrige samfund. Det samlede behandlingstilbud er sammensat så bredt som muligt, således at diverse anerkendte behandlingsmetoder så vidt muligt er repræsenteret.

Det er velkendt at det at have et arbejde er en af de vigtigste forudsætninger for ikke at falde tilbage i kriminalitet. Og det at få et arbejde styrker også princippet om at støtte de kriminelle til at få prosoziale kontakter. Rockwoolfondens forskningsenhed udgav i foråret 2008 rapporten "Forbryderen og samfundet". Som blandt andet belyste det problem, at ledighed fører til kriminalitet, og samtidig at kriminalitet fører til ledighed. Rapporten viste desuden at mange falder tilbage i kriminalitet efter løsladelse, fordi de ikke kan finde beskæftigelse når fængselsopholdet er slut.

Kriminalforsorgen i Danmark har blandt andet på baggrund heraf, iværksat flere initiativer for at styrke samarbejdet med arbejdsmarkedets parter om at inkludere kriminalforsorgens klienter på arbejdsmarkedet, således at udslusningen fra fængslet optimeres. Der er blandt andet etableret Samarbejdsprojekter i 5 kommuner mellem Kriminalforsorgen i Frihed, kommuner og andre aktører om integrering af unge kriminelle på arbejdsmarkedet, og det er for disse projekter lykkedes at få svært integrerbare unge kriminelle ud på arbejdsmarkedet.

Kriminalforsorgen har derudover arbejdet målrettet med at udvikle et projekt til at bedre de indsatte kompetencer under afsoning, med henblik på udslusning til arbejdsmarkedet.

Gennem de seneste år er der etableret et særdeles godt samarbejde med erhvervsskoler landet over om grundforløbsuddannelser for indsatte i fængsler. Forløbene afvikles i fængslerne med fængselslærere og faglært fængselspersonale i tæt samarbejde med faglærerne på erhvervsskolerne.

Projektet, som vi kalder VOKS (Vejlednings- Og Kompetence System), er startet i 2006, og er blevet udviklet for at udnytte afsoningsforløbet optimalt med hensyn til opnåelse af erhvervskompetencer. Indsatte, der opfylder betingelserne for frigang – og det er langt fra alle indsatte – har tidligere kun kunnet uddanne sig erhvervsmæssigt i den absolut sidste del af afsoningsforløbet, som kaldes frigangsperioden. Her kan de indsatte, såfremt de sikkerhedsmæssigt kan godkendes, gå på en erhvervsskole eller et AMU center, når dette findes relevant for den indsatte. Denne ordning har nu stort set fundet vej ud til alle fængsler, og er under stadig udbygning og udvikling.

Metoderne blev i 2007 evalueret med et rigtigt godt resultat. VOKS modellen betyder at

- Flere indsatte tager uddannelse under afsoning

- Vejledningsindsatsen medvirker til at realkompetencevurderingen muliggør, at indsatte hurtigere kan gennemføre (dele af) en erhvervsuddannelse
- At vejledningens og undervisningens indhold og tilrettelæggelse medvirker til, at de indsatte bliver mere motiveret for at uddanne sig, og at de kommer til at tro på, at de kan leve en kriminalitetsfri tilværelse efter endt afsoning.

Der er behov for fortsat at udbygge mulighederne for, at indsatte i danske fængsler kan tage erhvervsrettet uddannelse eller egentlige erhvervsuddannelser og det er et område vi vil satse meget på i de kommende år.

Også på vores pensioner er der de sidst år udviklet spændende initiativer der skal lette overgangen fra fængsel til frihed. Pension Lysholmgård har i en årrække haft udslusningskurset JUF på programmet. JUF står for Job-Uddannelse–Fritid. Kurset giver deltagerne hjælp til selvhjælp, så de bliver bedre rustet til at gå i gang med og fastholde et arbejde eller uddannelse samt til at udfylde fritiden med aktiviteter, der holder dem væk fra kriminalitet.

Som et nyt tiltag vil der for alle deltagere blive tilbudt opfølgning efter løsladelsen. I en for alle individuel periode vil en medarbejder udføre opfølgning. Periodens længde kan variere fra 3 måneder og opefter. Formålet er fastholdelse af de lagte handleplaner.

Familiehuset på pensionen Engelsborg er et unikt tilbud til indsatte i Danmark. Det er det eneste sted i Danmark, hvor der er mulighed for at afsone i familielignende rammer.

Familiehuset har siden 2005 tilbudt indsatte muligheden for at afsone sidste del af deres dom sammen med familien. Afsoningen foregår i hjemlige forhold hvor familien bor i små lejligheder. Beboere i familiehuset kan tage kæresten/ægtefæller og børn mellem 0-15 år med.

Baggrunden for at stifte Engelsborgs familiehus var et ønske om at kunne tage hånd om børnene til de dømte. Indtil familiehuset blev oprettet var det forældrenes ansvar at tage sig af deres børn – en svær opgave i institutioner, der på ingen måde er indrettet til at imødekomme børns behov for hjemlige, trygge rammer. På Engelsborg har man en personalesammensætning som kan rumme familiers behov for støtte og terapi, således at familierne lærer at være sammen igen, børnenes selvværd opbygges og de indsatte får en mulighed for at være forældre igen – eller måske for første gang i deres liv - får vejledning til hvordan, de skal tackle forælderrollen.

Vi har i øjeblikket en prominent afsoner i de danske fængsler. Det drejer sig om en tidligere borgmester og folketingsmedlem, der afsoner en dom for økonomisk kriminalitet. Hans sag og afsoning har haft stor medie bevågenhed, og i forbindelse med et avisinterview har han udtalt, at han synes der gøres et stort og godt stykke arbejde i Kriminalforsorgen, for at støtte de indsatte i at komme tilbage til samfundet. Han understreger efterfølgende at samfundet desværre ikke altid er parate til at modtage og inkludere de tidligere indsatte. Blandt andet kan det være svært at få et arbejde når man har en belastet straffe attest.

Vi er selvfølgelig glade for at få ros for det arbejde der udføres i fængslerne, men kan desværre ikke genkende til, at det for mange tidligere indsatte er svært at blive accepteret i normalsamfundet. Heldigvis ser vi dog også eksterne initiativer der forsøger at gøre noget ved den problematik. Her vil jeg nævne Projekt High:Five som er iværksat af Det Nationale Netværk af Virksomhedsledere som et initiativ, der skal etablere jobåbninger og eller uddannelse til tidligere kriminelle eller kriminalitetstruede unge. Det Nationale Netværk af Virksomhedsledere består af [15 danske erhvervsfolk](#). I deres virksomheder – der tilsammen beskæftiger mere end 100.000 ansatte – arbejder man aktivt med at finde nye former for samarbejde omkring sociale opgaver.

Netværkets hovedformål er at virke som drivkraft i arbejdet for at begrænse social udstødning og at styrke integrationen på arbejdsmarkedet. Det Nationale Netværk af virksomhedsledere ønsker med projekt High:five at styrke virksomhedernes sociale ansvar på landsplan. Virksomhederne bør åbne dørene for unge kriminelle og derigennem være aktive medspillere i denne sociale opgave. Kriminalforsorgen har i flere år haft et succesfuldt samarbejde med Projekt High-five som har fået mange kriminelle i arbejde på det ordinære arbejdsmarked og samtidig har gjort et stort stykke arbejde med at holdningsbearbejde virksomhederne så de nu i højere grad er indstillede på at ansætte tidligere kriminelle.

Jeg har her kort fortalt om nogle af de fokuspunkter vi har haft i Kriminalforsorgen i Danmark i de sidste år. Arbejdet med at støtte de indsatte i at ændre status fra Prisoner til Citizen er som jeg tidligere har nævnt, en helt central og vigtig opgave for Kriminalforsorgen og det er vigtigt at vi hele tiden bliver bedre og udvikler os i forhold til at løse denne opgave. En af udfordringerne i Danmark i fremtiden bliver hvordan vi kan udvikle den teoretiske undervisning i fængslerne på samme måde som vi har udviklet erhvervsuddannelserne og samarbejdet med arbejdsmarkedets parter.

Hanne Ramsbøl: Projekt God løsladelse

Hanne Ramsbøl (DK) er konsulent i Servicestyrelsens Udsatteenhed

hra@servicestyrelsen.dk

I det følgende præsenteres erfaringer fra Projekt God Løsladelse, som dels har skullet bidrage til at implementere gældende lovgivning, når det gælder overgangen fra fængsel til frihed, dels har skullet udvikle metoder for samarbejdet mellem kriminalforsorgen og de kommunale myndigheder.

Projektets helt overordnede mål har været at øge sammenhængen i indsatsen for at gøre overgangen så lempelig som mulig for borgeren med forventede resultater om at bidrage til at minimere recidivrisiko, og at sikre borgeren sine rettigheder. I projektet har deltaget tre fængsler, fem KIF afdelinger og fem kommuner med repræsentation fra misbrugscentre, jobcentre, ydelsesafdelinger og socialforvaltninger.

Baggrund

Igennem flere år har der været fokus på samarbejdet mellem Kriminalforsorgen og de sociale myndigheder i Danmark. Som et resultat heraf kom i 1998 De Vejledende Retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og Kriminalforsorgens institutioner og afdelinger. Formålet med retningslinjerne var at tydeliggøre de centrale myndigheders målsætninger om samarbejde på tværs af sektorerne med henblik på at skabe et bedre samarbejde mellem de forskellige parter, således at der så tidligt som muligt sættes samlet ind overfor den enkelte kriminelle for at forhindre/forebygge yderligere udstødelse af samfundet.²

I maj 2003 afsluttede Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte (nu Servicestyrelsen) en undersøgelse, der skulle kortlægge udviklingen i samarbejdet og oplevelser af samarbejdets betydning i en række udvalgte områder i Danmark, vurderet af ansatte fra de to sektorer og med udgangspunkt i De Vejledende Retningslinjer.

Undersøgelsens resultater fremgår af rapporten *Kriminalforsorgens og de sociale myndigheders samarbejde – om udmøntningen af De Vejledende Retningslinjer for samarbejdet mellem kriminalforsorgens institutioner og afdelinger og de sociale myndigheder.*³

² Vej1 nr. 68 af 21/04/1998 senere ændring, der er indarbejdet i teksten_ - Vejledning nr. 142 af 26/07/2001

³ Kriminalforsorgens og de sociale myndigheders samarbejde, Formidlingscentret for socialt arbejde, 2003

Resultaterne viste, at det kneb med organiseringen og koordineringen af indsatser ved overgangen fra fængsel til frihed. Og undersøgelsen viste endvidere, at systemerne (her især fængsler og kommuner) var tilbøjelige til gensidigt at gøre hinanden ansvarlige for det manglende samarbejde.

Hverken de sociale myndigheder i kommunerne, fængsler/arresthuse eller Kriminalforsorgen i Frihed (KIF) fandt iflg. undersøgelsen samarbejdet ved løsladelse tilfredsstillende, og der blev udtrykt kritik mod fængsler og arresthuse for manglende information og inddragelse af andre myndigheder i planlægningen af løsladelser, herunder i udarbejdelsen af planer. Løsladelse til gaden, hvor hverken bolig- eller forsørgelsessituation er på plads for den løsladte borger beskrev kommunerne som en hyppigt forekommende situation. En kommunal repræsentant beskrev det således:

"Kriminalforsorgen ved jo, hvornår folk bliver løsladt, og der skal jo laves en afsoningsplan. ----- vi oplever den ene gang efter den anden, at hvis vi ikke er kommet ind af bagdøren, og har fået noget information andre steder fra, så sker det, at folk bare bliver løsladt til ingenting. De står her, og vi aner ikke, at de er blevet løsladt."

Omvendt blev der fra fængslernes side fremført kritik af, at det var vanskeligt at fastholde kommunerne på deres handle- og betalingsforpligtelser, og at det var vanskeligt at etablere dialog og samarbejde med dem forud for løsladelse. Også dømte eller tidligere dømte udtrykte utilfredshed med, at der ikke blev arbejdet mere målrettet med overgangen fra fængsel til frihed:

"Jeg har været fængslet ni til ti gange, men har endnu til gode at opleve, at en løsladelse er blevet forberedt. Hver gang har jeg stået på gaden henvist til forsorgshjem."

Respondenterne i undersøgelsen var generelt enige om, at det manglende samarbejde og den deraf følgende manglende sammenhæng i indsatsen overordnet medfører en øget risiko for recidiv, blandt andet fordi en række borgere blev løsladt til gaden uden forsørgelsesgrundlag og uden beskæftigelsesmæssig tilknytning til arbejdsmarkedet.

På trods af, at der i 1998 blev udsendt 'Vejledende Retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og Kriminalforsorgens institutioner og afdelinger', viste undersøgelsen altså, at disse ikke var implementeret i en sådan grad, at der kunne konstateres en generel sammenhæng i indsatser. I de sager, hvor der alligevel var en oplevelse af koordinerede og sammenhængende indsatser, beroede det i høj grad på personlig kontakt imellem de involverede fagpersoner. Dette betød, at samarbejdet blev sårbart og kom til at bero på tilfældigheder. Og det fik den konsekvens, at der blev store forskelle på, hvilke vilkår og hvilken sagsbehandling borgerne fik ved overgangen fra fængsel

til frihed.⁴

Præsentation af projektet

Projekt God Løsladelse blev initieret på baggrund af førnævnte undersøgelses resultater og i forlængelse af en skærpelse af lovgrundlaget vedr. samarbejdet ved løsladelse. Det daværende Socialministerium, Beskæftigelsesministeriet og Direktoratet for kriminalforsorg har initieret og finansieret projektet, og Servicestyrelsen har forestået projektledelsen. Det overordnede formål med projektet har været at støtte implementeringen af den lovgivning, som pålægger fængsler og kommuner at samarbejde om og koordinere handleplaner med henblik på at tilvejebringe de nødvendige forudsætninger for at skabe sammenhæng i indsatsen ved overgangen fra fængsel til frihed.⁵

Projektet begyndte den 1. januar 2006, og er afsluttet med udgangen af 2008. Det byggede på den opfattelse og forståelse, at det lovgivningsmæssige grundlag for at udarbejde og samarbejde om handleplaner for såvel fængsler som sociale og beskæftigelsesmæssige myndigheder for så vidt er til stede; men at opgaverne og tilgangen til opgaven er, og kan være forskellig i de respektive sektorer. Og at forskellighederne i vilkår og opgaveløsning - i stedet for at føre til gensidig udforskning af hinandens virkeligheder med henblik på at optimere samarbejdet om den fælles opgave - til tider fører til, at systemerne lukker om sig selv og `kører deres eget løb`.

Intentionen med projektet var således at sætte fokus på samarbejdet mellem de involverede myndigheder og at udvikle, afprøve, optimere og formidle metoder i sagsbehandling ved overgangen fra fængsel til frihed. Projektet skulle munde ud i en række anbefalinger om god løsladelse til kommuner og Kriminalforsorgen. Det var ligeledes et ønske, at der med projektet kunne skabes et grundlag for at formulere egentlige samarbejdsaftaler mellem myndighederne.

---

⁴ Andre undersøgelser (f. eks. HMS undersøgelsen) har vist, at myndighederne også på andre felter indenfor området `de socialt udsatte` kun i ringe grad lever op til servicelovens krav om udarbejdelse af handleplaner. HMS-undersøgelsen (2003) består af en rapportserie på 4 rapporter, der handler om tilbuddene til mennesker med hjemløshed, misbrug eller sindslidende. Rapporterne henvender sig til praktikere, koordinatore, konsulenter og beslutningstagere inden for området. AKF Forlaget. Evalueringsprojekt om offentlige tilbud til hjemløse, misbrugere og sindslidende.

⁵ Bkg. Nr. 1337 af 3/12 2007 af lov om straffuldbyrdelse, m.v. (straffuldbyrdelsesloven) § 31 stk. 2 og bkg. nr. 979 af 1/10 2008 af lov om social service, (serviceloven), § 141.

Resultatmålene

Myndighedernes samarbejde i forbindelse med prøve- eller løsladelse fra fængsel bygger på et forvaltningsmæssigt samarbejde inden for forskellige retlige og organisatoriske rammer. For at nå det mål, at en løsladelse fra fængsel er "god", er det derfor nødvendigt klart at definere målet med "den gode løsladelse" og at analysere retsgrundlaget og de organisatoriske rammer, som kan medvirke til at fremme eller hæmme samarbejdet om at nå dette mål.

Resultatmålene for projekt God løsladelse er defineret som følger:

- at forebygge recidiv
- at den løsladte opnår sine rettigheder

Disse mål søges nået gennem:

- at skabe sammenhæng i indsætter ved overgangen fra fængsel til frihed, og
- at bidrage til den faglige bæredygtighed i arbejdet med socialt udsatte grupper i fremtidige indsætter inden for rammerne af nye kommunestrukturer (Projektbeskrivelse, 2005).

Resultatmålene er dobbelte, idet vi har fundet, at både recidivforebyggelse og opnåelse af rettigheder er forudsætninger for (re)integration af den løsladte og anerkendelse af ham i samfundet. At forebygge recidiv er imidlertid også afhængig af vilkår og forudsætninger, som ligger uden for myndighedernes handlepligter og -muligheder. Det beror både på strukturelle forhold, f.eks. boligmarkedets beskaffenhed og mulighederne for at skaffe bolig, og den indsattes/løsladtes egne forhold: hans lyst, ønske eller interesse til at medvirke til sin egen gode løsladelse. Hvis den løsladte modarbejder sine interesser og planer, eller ikke har, eller kan se tilstrækkeligt attraktive alternativer til kriminalitet, vil godt myndighedssamarbejde naturligvis ikke i sig selv kunne forebygge recidiv.

Det andet element i resultatmålene – opnåelse af rettigheder - ligger inden for myndighedernes rammer. Myndighederne kan og skal via den enkeltes og den samlede indsats sikre forsørgelse/beskæftigelse, bolig og anden støtte, f. eks. misbrugsbehandling, for at den løsladte kan blive (re)integreret i samfundet. De valgte projektmål er nødvendige mål for den socialfaglige indsats og sagsbehandlingen til at nå det overordnede resultat.

For at opnå et helhedsorienteret og samtidig realistisk perspektiv på myndighedernes målopfyldelse har vi i projektet valgt både en retlig og en systemteoretisk tilgang. Den retlige tilgang giver grundlag for at vurdere, om myndighedernes retsgrundlag – som forudsat - og den interne

udmøntning i cirkulærer og vejledninger, etc., reelt understøtter samarbejdet. Den systemteoretiske tilgang giver mulighed for at inddrage en analyse af de respektive myndigheders/organisationers interne og intra-organisatoriske kommunikation. Vi har ladet os inspirere af systemteoretisk tænkning til at belyse organisatoriske, kulturelle og andre barrierer for samarbejde mellem systemerne og for at forstå dem.

Teori og rammer

Retlige rammer

De umiddelbare retlige rammer for "god løslatelse" findes i hhv. straffeloven⁶, straffuldbyrdelsesloven og service- og retssikkerhedsloven⁷.

Iflg. straffuldbyrdelseslovens § 31, stk. 2, 1. pkt. har Kriminalforsorgens institutioner pligt til at udarbejde en plan for strafudståelsen og tiden efter løsladelsen. Pligten gælder ikke i forhold til indsatte, der udstår fængselsstraf i 4 måneder eller derunder. Der skal dog udarbejdes en plan for afsoningen og tiden efter løsladelsen, hvis den indsatte forventes løsladt på prøve med vilkår om tilsyn, eller

- 1) den indsatte er under 18 år,
- 2) den indsatte er under 26 år og har en anden etnisk baggrund end dansk,
- 3) den indsatte efter løsladelsen ikke skønnes at være sikret passende ophold,
- 4) den indsatte efter løsladelsen ikke skønnes at være sikret passende underhold,
- 5) den indsatte har forsørgelsespligt over for børn, som de sociale myndigheder som følge af strafudståelsen har tilbudt hjælpeforanstaltninger⁸

Denne afgrænsning af målgrupperne, som fængslerne skal udarbejde handleplaner for, indebærer, at der i realiteten skal udarbejdes handleplaner for de fleste indsatte. Iflg. Handleplanscirkulæret⁹ § 1, skal institutionen i samarbejde med den indsatte snarest efter indsættelsen – senest efter 4 uger, jf. § 5 - udarbejde en plan for afsoningen og tiden efter løsladelsen. Tilsynsmyndigheden (Kriminalforsorgen i Frihed, KIF) skal udarbejde tilsvarende plan for bl. a. prøveløsladte, jf. straffuldbyrdelseslovens § 82, stk. 2.

⁶ Bkg. Nr. 1068 af 6/11 2008, straffeloven, §§ 38 – 42.

⁷ Bkg. nr. 877 af 3/9 2008 af lov om retssikkerhed og administration på det sociale område, § 4.

⁸ Bkg. nr 727 af 26/6 2006 om begrænsning af kriminalforsorgens pligt til at udarbejde handleplaner efter straffuldbyrdelsesloven for indsatte, prøveløsladte og betinget dømte.

⁹ Cirk. nr. 40 af 9/5 2006 om udarbejdelse af handleplaner efter straffuldbyrdelsesloven m.v. (handleplanscirkulæret).

Fængslerne og KIF skal iflg. samme cirk. § 10, *koordinere handleplaner* med kommunerne med henblik på at understøtte en langsigtet indsats og sikre kontinuitet i samarbejdet over for fælles klienter. Efter cirk. § 12 stk. 1 påhviler initiativet til koordinering af handleplaner Kriminalforsorgen.

Hvis der ved iværksættelsen af straffen er mindre end 1 år til en evt. prøveløsladelse, skal fængslet tage kontakt til kommunen senest 4 uger efter, at straffen er iværksat. Er der ved iværksættelsen af straffen længere end 1 år til en evt. prøveløsladelse, påhviler det fængslet at tage kontakt til kommunen senest 1 år før datoen for en evt. prøveløsladelse. For tilsynsklienter skal KIF tage kontakt til kommunen senest 4 uger efter, at sagen er modtaget i afdelingen, jf. cirk. § 12, stk. 2 – 4.

Kommunernes pligt til at koordinere handleplaner blev indført via en bekendtgørelse fra 2006.¹⁰ Iflg. bkg. § 1 skal kommunerne koordinere handleplaner med Kriminalforsorgen med henblik på at understøtte en langsigtet indsats og sikre kontinuitet i samarbejdet over for fælles klienter.¹¹

Målgruppen for de koordinerede handleplaner er iflg. samme bkg. § 2, bl. a.:

- 1) Indsatte i fængsler og arresthuse, som kommunerne har pligt til at tilbyde en handleplan efter servicelovens § 141, og som samtidig er omfattet af bestemmelsen om udarbejdelse af handleplaner i § 31, stk. 2, i lov om fuldbyrdelse af straf.
- 4) Personer med tilsyn af Kriminalforsorgen, som kommunerne har pligt til at tilbyde en handleplan efter § 141 i lov om social service, og som samtidig er omfattet af bestemmelsen om udarbejdelse af handleplaner i § 95, stk. 2, i lov om fuldbyrdelse af straf.

Iflg. bkg. § 3, påhviler initiativet til koordinering af handleplaner Kriminalforsorgen, som skal tage kontakt til kommunen senest 1 år inden datoen for en eventuel prøveløsladelse, med mindre der ved straffens iværksættelse er mindre end 1 år til datoen for en eventuel prøveløsladelse, (hvilket oftest er tilfældet). I så fald tager Kriminalforsorgen kontakt til kommunen senest 28 dage efter, at afsoningen er begyndt. KIF skal ligeledes tage kontakt til kommunen senest 28 dage efter, at en tilsynssag er modtaget, jf. § 3 stk. 2 - 4.

Kommunen har iflg. bkg. § 4 ansvaret for dels- at følge henvendelsen fra Kriminalforsorgen op dels at kommunens handleplaner koordineres med Kriminalforsorgen samt ansvar for, at kommunens støtteforanstaltninger og indsatser i øvrigt koordineres med Kriminalforsorgens tiltag, og at eventuelle andre relevante samarbejdsparter inddrages i arbejdet. Ligeledes har kommunen iflg.

¹⁰ Bkg. Nr. 642 af 15/6 2006 om kommunernes pligt til at koordinere handleplaner med kriminalforsorgen for visse persongrupper, jf. lov om retssikkerhed på det sociale område § 8.

¹¹ Efter § 140, stk. 1 og 3, samt § 141 i bkg. nr. 979 af 1/10 af lov om social service

retssikkerhedslovens § 4, pligt til at sikre borgerens mulighed for at medvirke til udarbejdelsen af handleplanen og i samarbejdet om denne.

I Indenrigs- og Socialministeriet's bkg. er målgruppen for koordinering af handleplaner de borgere, som er omfattet af servicelovens § 141 stk. 2, som kommunen obligatorisk skal tilbyde at udarbejde en handleplan, nemlig:

- 1) personer med betydelig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller
- 2) personer med alvorlige sociale problemer, der ikke eller kun med betydelig støtte kan opholde sig i egen bolig, eller som i øvrigt har behov for betydelig støtte for at forbedre de personlige udviklingsmuligheder.

Handleplanen skal iflg. § 141 stk. 3 nr. 4 desuden angive: "andre særlige forhold vedrørende boform, beskæftigelse, personlig hjælp, behandling, hjælpemidler m.v."

Umiddelbart kan det konstateres, at målgruppen i serviceloven for kommunernes obligatoriske tilbud om handleplaner er snævrere, end den, der er omfattet af fængslernes initiativpligt til koordinering. Indsatte med fængselsstraf i 4 måneder eller derunder er ofte ikke omfattet af Kriminalforsorgens handleplanspligt, men kan godt være omfattet af kommunens. Kriminalforsorgens instruksionsfrister for fængslernes kontakt til kommunerne om koordinering af handleplaner skal tages så tilstrækkeligt tidligt, at der kan være etableret et samarbejde om koordinering på det tidspunkt, hvor den indsatte løslades. Der er imidlertid hverken fastsat frister eller procedurer for kommunernes opfølgning på Kriminalforsorgens koordineringsinitiativ.

Et systemteoretisk perspektiv

For at opnå et helhedsorienteret, analytisk perspektiv på samarbejdet mellem fængsler, KIF og kommuner/misbrugscentre til at skærpe vore iagttagelser og hæve dem op fra det konkrete relationelle niveau, har vi, som nævnt, ladet os inspirere af elementer fra sociologen Niklas Luhmanns systemteori.¹² Disse elementer kan tjene som analyseredskab til overordnet at anskueliggøre de respektive organisationers interne virkemåde og kompleksiteten i kommunikationen mellem dem som systemer.

Ifølge systemteorien er der i samfundet forskellige systemer med forskellige funktioner og koder, som antager forskellige organisatoriske former, aktuelt det retlige system og det sociale system. Fængsler er organisationer i det retlige system, og socialcentre organisationer i det sociale. De

¹² Luhmann, N. : Sociale systemer. Grundrids til en almen teori, Kbh. 2000.

samfundsmæssige systemer er sideordnede, men med hver sin logik og hver sin anskuelse af verden, blandt andet fordi deres lovgivninger, funktioner og opgaver er forskellige.

Systemerne ses i det systemteoretiske perspektiv som *skarpt adskilte, autonome, selvopretholdende og lukkede*. Hvert system gør sig sine egne iagttagelser, skaber sig sine egne logikker - f. eks. i forståelsen af et socialt problem og dets løsning - og skaber mening og kommunikerer herudfra. Selv om systemer er autonome og lukkede, kan de ikke bestå uden en omverden eller uden andre systemer og uden kommunikation med andre systemer. Et fængsel kan for eksempel i det perspektiv ikke lave en god løsladelse for en socialt udsat borger uden et socialcenter og omvendt. Vi forstår det sådan, at systemerne således er afhængige af hinanden, når målet er en god løsladelse.

Imidlertid er der grænser mellem systemer, som ikke er ikke rumlige eller materielle, men meningsgrænser. Og systemer selekterer mening forskelligt på baggrund af deres iagttagelser (Luhmann, 2000). Der kan f. eks. ud fra de forskellige iagttagelser, logikker og koder være forskel på, hvad et misbrugscenter og et fængsel vurderer, giver mening i en behandlingsindsats.

Grænsen mellem systemerne og deres omverden er interessant, fordi grænsen både forbinder og adskiller systemerne. Det er præcis langs grænserne, man ser sammenhæng eller manglende sammenhæng i indsatser komme til udtryk, fordi det er her, de enkelte systemer har magt til at handle eller undlade at handle, og fordi grænserne, er bestemmende for de indsatser, der samarbejdes om¹³.

Systemerne kommunikerer gennem den *kode*, som kendetegner det enkelte system. Koderne er midlertidige iagttagelsesmåder, som binder kommunikationen for en tid, skaber stabilitet og bidrager til at opretholde systemet. Kommunikationen foregår ved, at systemerne i deres iagttagelse opstiller en forskel, som spalter verden i to dele. For at noget i det juridiske system kan være ret, må noget andet være uret, og for at noget i det sociale system er hjælp, er alt, som ikke falder inden for hjælp, dele af andre systemer. Spaltningen tjener både til at forbinde systemet med og adskille det fra omverdenen; og ved hjælp af sine grænser kan systemet på samme tid åbne og lukke sig mod omverdenen.

Samfundets kommunikationssystemer er imidlertid i dag så komplekse og differentierede, at deres koder gennemskærer de forskellige systemer, og tilbyder forskellige distinktioner i iagttagelsen. F. eks. kommunikerer fængsler ofte både i en retlig og i en hjælpekode i forhold til en borger, fordi

¹³ Åkerstrøm Andersen, N, Born, A., og Majgaard, K.: Grænser og magt. GRUS nr. 45, 1995.

fængslet såvel har til funktion at opretholde orden og sikkerhed og at varetage resocialisering. Det samme gælder for det kommunale system, hvor rådighedskravet kan være den dominerende kode i job- og ydelsescenter, mens en omsorgs- og behandlingskode kan være dominerende i social- og misbrugscentret. Kommunikationen kan således skifte fra en kode til en anden. Derfor gør det en afgørende forskel, hvilken kode, der i en periode bliver den dominerende eller primære - både i forhold til organisationens selvforståelse og til dens opretholdelse af grænserne mellem sig selv og sin omverden. Og det bliver afgørende, hvor eksplicit eller implicit den gældende kode er, når målet er at skabe sammenhæng i indsatsen på tværs af grænser.

Når systemer er henvist til hinanden, som Kriminalforsorgen og det sociale system er med det gældende regelgrundlag for samarbejdet, taler Luhmann om en *strukturel kobling* mellem systemerne. Disse er imidlertid stadig hinandens omverden, d.v.s. de er selvstændige og lukkede for hinanden, selvom de er strukturelt koblede. Man kan således tale om både et afhængigheds- og uafhængighedsforhold imellem dem.

Systemer er strukturelt koblede, når deres strukturer - trods grænser og forskellige logikker og koder - tillader gensidige forstyrrelser, som opstår, når f.eks. nogle aktiviteter i et system er betinget af et andet systems komplekse ydelser, og når dette kan behandle dem, som om de er en del af dets eget system. En kommune kan f.eks. vælge at lade sig forstyrre af et fængsels henvendelse forud for en løsladelse ved at handle i en borgers sag, selvom sagen formelt er lukket i kommunen, indtil borgeren løslades fra fængslet. Den strukturelle kobling betyder altså, at de respektive systemer både kan forstyrre og lader sig forstyrre af hinandens kommunikation. At de griber ind i hinandens forestillinger, tankemåder og handlinger, men også at de gennem deres kommunikation gensidigt kan bidrage til holdbare løsninger. Strukturel kobling og åbenhed for at lade sig forstyrre indebærer også, at et system kan flytte fokus fra sin egen logik til at reflektere - ikke kun over andre systemers logikker men også - over sin egen organisations måde at gøre tingene, og om og hvordan noget eventuelt kunne gøres anderledes.

Resultatet af strukturel kobling mellem systemer er, at forskellige sideordnede systemer i en proces kan skabe *mening*. Mening er forskellen mellem det *aktuelle* og *det mulige*, og måden hvorpå mening skabes er selektiv. Der kan altså altid skabes en anden slags mening og mening på andre måder, afhængigt af iagttagelsen. Mening er en form for kompleksitetsreduktion, som på samme tid reducerer og opretholder kompleksitet i systemet (Luhmann, 2000). Man kan sige, at ministerierne har søgt at skabe mening med f.eks. lovgivningen om koordinering af handleplaner mellem Kriminalforsorgen og de sociale myndigheder. Det er ikke hidtil lykkedes at fjerne recidiv i

Danmark, hvilket kan ses som et udtryk for *det aktuelle*. Den meningsselektion, der således fra centralt hold er etableret som forsøg på at reducere kompleksiteten i at reducere recidiv, har været at lave et sæt spilleregler. Disse lægger op til *det mulige*, nemlig til fælles koder og kommunikation mellem systemerne, så overgangen mellem fængsel og frihed kan aftales, planlægges og tilrettelægges i god tid forud for løsladelsen.

I det følgende vil vi tage afsæt i nogle af disse systemteoretiske perspektiver og især i den strukturelle kobling mellem systemerne i beskrivelsen af 'jagten på den gode løsladelse.'

Definition af god løsladelse

Som en konsekvens af forståelsen af, at systemerne som udgangspunkt kommunikerer gennem forskellige koder, der afspejler forskellige logikker funderet i forskellige iagttagelser, så vi det som vores første udfordring at skabe en proces, som skulle munde ud i *en fælles definition* af god løsladelse, når målet var at styrke helheden, og at skabe en sammenhængende indsats. Sammen med praktikerne fra de forskellige systemer udarbejdede vi en fælles definition, som alle, på trods af forskellige funktioner, logikker og koder, kunne anerkende.

"Den gode løsladelse" defineres ved, at:

- starte ved den gode indsættelse,
- problemer/ressourcer er afdækket,
- kompetent og ansvarlig sagsbehandler identificeret og involveret,
- opgaver er identificeret og placeret,
- indsatsen er planlagt og aftalt, og
- ingen slipper, før andre har fat.

Det var en fælles antagelse i projektet, at hvis man med afsæt i den fælles definition af "den gode løsladelse" sikrede en:

- bedre afdækning af problemer
- identificering af opgaver
- planlægning af en given indsats

kunne man nå det resultat, at:

*At de forpligtede myndigheder/instanser forud for løsladelsen har indledt et tværsektorielt (og tværfagligt) samarbejde, som er udmøntet i en koordineret **handleplan**, der beskriver og angiver*

aftaler om den løsladtes tilbagevenden (rehabilitering/reintegration) til samfundet. "Ingen løslades til gaden."

Dette ville bidrage til de overordnede resultatmål:

- *At forebygge recidiv*
- *At sikre borgerens rettigheder (ydelse og støtte)*

Vejen til at nå målet

Efter at have skabt klarhed om mål og resultater i projektet og efter at have defineret "god løsladelse", men før vi kunne lægge os fast på aktiviteter og metoder til at nå målet, måtte vi udfordre de kritiske antagelser, der kunne være for at nå målet. Vi fandt det vigtigt at skabe forudsætninger for, at de forskellige systemer kunne nå frem til en *fælles kommunikation* om god løsladelse. Det var således en forudsætning, at systemerne ikke så alle hindringer for deres indsats og for god løsladelse som omverdensbestemte og, at de ikke lukkede sig om sig selv i kommunikationen med de andre systemer. I hvert af de tre projektområder afholdt vi derfor "tingmøder"¹⁴ med deltagelse af ledelsesrepræsentanter og medarbejdere fra såvel fængsler, som KIF og kommunen (socialafdeling, jobcenter og misbrugscenter). På tingmøderne reflekterede systemerne hver for sig over barrierer, de så i kommunikationen og samarbejdet med de øvrige. Dernæst blev de bedt om at reflektere over barrierer i deres eget system, som hæmmede samarbejdet, og efterfølgende at fremlægge disse barrierer og deres overvejelser herom som bidrag til en fælles viden og forståelse. På grundlag af de enkelte systemers refleksioner systematiserede vi de væsentligste barrierer, de havde identificeret.

Visse af barriererne viste sig at ligge uden for det lokale samarbejde mellem fængslerne, KIF-afdelingerne og kommunerne, idet de vedrørte de lovgivningsmæssige rammer eller myndighedernes interne regulering, som kun kan ændres på centralt plan. Desuden blev der peget på geografiske barrierer, idet der ofte er lang afstand mellem fængslerne og de indsattes bopælskommuner, de skal samarbejde med. De fleste barrierer i kommunikationen mellem myndighederne viste sig imidlertid at forekomme på lokalt plan – i de lokale strukturer, forskrifter og procedurer og i lokal kultur og praksis.¹⁵ Identifikationen af disse barrierer var både erkendelsesskabende og nødvendig for fælles refleksioner om muligheder for at overkomme dem.

¹⁴ Tingmødet og Arvefølgen. Fra ghetto til parlament: Organisationsudvikling i psykiatrien (side 278-297) af Vibe Strøjer

¹⁵ I nogle tilfælde var barriererne også at finde i den enkelte medarbejders holdning og personlige praksis.

Efter sammen med systemerne at have identificeret de barrierer, systemerne selv så for at nå resultater i arbejdet for god løsladelse, udviklede vi en *køreplan* - en metode - som der skulle arbejdes efter i praksis. Fængslerne havde f.eks. beskrevet store barrierer ved henvendelse til kommuner om samarbejde og koordinering af handleplaner, som drejede sig om at "finde vej" til den rette sagsbehandler i kommunen – ikke mindst i de store kommuner. I køreplanen tog vi højde for de barrierer, det var muligt at tage højde for, så som at sikre tydelighed med hensyn til hvor, (hvilken del af forvaltningen) og hos hvem (den ansvarlige person) "indgangen" i kommunerne var, når fængslet skulle initiere et samarbejde.

Køreplanen omsætter lovgivnings- og interne myndighedskrav om handling og frister til en simpel tidslinje i et forsøg på at overkomme væsentlige identificerede barrierer i samarbejdet. Den tydeliggør, hvilke systemer, der hhv. ved indsættelsen, under afsoningen og i forbindelse med og efter løsladelsen, er forpligtede til at varetage de nødvendige opgaver herunder at sikre forsørgelse/beskæftigelse, bolig og evt. misbrugsbehandling. Ud for hvert trin i køreplanen beskrev vi desuden, hvilke forudsætninger der måtte være til stede internt i systemerne og i samarbejdsprocessen for at opnå de ønskede resultater. F. eks. skal fængslerne ifølge køreplanen give meddelelse til den indsattes bopælskommune om indsættelsen. Det forudsætter dels, at fængslet har procedurer til at sikre den indsattes samtykke hertil, at der i kommunen skal være klarhed om - og at det skal være tydeligt for fængslet – hvortil (hvilken afdeling og adresse, evt. kontaktperson) meddelelsen skal gives, og at denne videreformidles til den/de relevante afdeling(er) i kommunen, hvor den skal registreres. De samme forudsætninger gør sig gældende i forhold den handleplansansvarlige (i fængslets) pligt til at kontakte kommunen for koordinering af handleplan. Her er det dog yderligere en forudsætning for succes, at den relevante sagsbehandler fra social- eller arbejdsmarkedsområdet i kommunen så også "tager sagen."

Vi fandt det altså vigtigt at beskrive, hvad der konkret skulle ske, men lige så vigtigt at synliggøre de forudsætninger, vi så for at opnå succes. Forløbet i projektperioden har også vist, at det netop har været forudsætningerne eller de kritiske antagelser, vi på projektgruppemøderne har brugt megen tid på at afklare, reflektere over, og finde udveje for, hvor det var muligt.

Samarbejde i grænselandet

Åbne og lukkede grænser

Fængslets grænse til kommunen konstitueres og markeres formelt gennem straffuldbyrdelseslovens bestemmelser om fængslets opgaver ved indsættelse, afsoning og løsladelse. Som udgangspunkt gør fængslet sig på denne baggrund sine egne iagttagelser af den indsattes situation. Teoretisk set kunne det alene være fængslets iagttagelse og forståelse af det sociale problem og dets løsning, der styrer indsatsen sammen med fængslets logikker om, hvad der er en god indsats og fængslets opfattelse af, hvad der giver mening i sagen. Eksempelvis er det fængslet, der vurderer og afgør, om der er behov for en udredning af den indsatte med henblik på en langsigtet handleplan.

Som beskrevet skal fængslet imidlertid i forbindelse med løsladelse åbne sine grænser og involvere omverdenen i kommunikationen om den indsattes situation efter løsladelsen. Fængslet skal (ofte) tage kontakt til kommunen for at koordinere handleplan senest fire uger efter iværksat straf.¹⁶ Meningen med således at regulere kommunikationen på tværs af systemer er at sikre en sammenhængende og koordineret indsats, hvor bl. a. den indsattes forsørgelses-, bolig- og arbejdsituation kan forberedes i god tid inden løsladelsen. Fængslet kan i dette perspektiv ikke lave en god løsladelse uden kommunikation med det kommunale system.

I Projekt god løsladelse, hvor fokus netop har været på at skabe sammenhængende indsatser, har vi som led i implementeringen af lovgivningen og åbningen af grænser, arbejdet med betydningen af, at systemerne i hele processen fra indsættelse til efter afsoning oplever sig gensidigt afhængige af hinanden. Det vil sige, at fængslet ser kommunikation med kommunen som en forudsætning for at kunne lave en god handleplan efterfulgt af en god løsladelse. Og at kommunen omvendt ser kommunikationen med fængslet som en forudsætning for at kunne forberede en god modtagelse af borgeren, der løslades. At de ikke bare ser hinanden som "bøvl," men som "muligheder," som en projektdeltager har udtrykt det.

Vi har erfaret, og gang på gang desuden fået bekræftet, at vejen til oplevelse af gensidig afhængighed i høj grad beror på gensidigt kendskab på tværs af systemer. Det har stor betydning, at systemerne kender hinandens muligheder og begrænsninger. Derved kan de også kommunikere åbent og ikke som lukkede systemer. Ud af kendskabet opstår som regel en oplevelse af øget tilgængelighed til hinanden, som gør det nemmere at tage kontakt. For at holde grænserne mellem systemerne åbne i kommunikationen og skabe grundlag for strukturel kobling, har det været vores

¹⁶ Hvis der ved straffens iværksættelse er mindre end et år til forventet prøveløsladelse.

antagelse, at det var væsentligt, at der er en fælles forståelse af centrale elementer i god sagsbehandling på tværs af systemerne såsom:

- At en bedre afdækning af den indsattes problemer er et vigtigt udgangspunkt for at iværksætte indsatser, der skal række ud over afsoningen og være bæredygtige
- At opgaver i forbindelse med indsættelse, afsoning og løsladelse skal identificeres og placeres, så alle ved, hvem der har hvilket ansvar for indsatsen hvornår
- At indsatsen skal aftales og planlægges

Konkret har vi i projektet konstrueret en *fælles forståelse af handleplaners funktion og betydning*, som skal danne afsæt for sagsbehandlingen hen imod god løsladelse. Handleplanen ses således ikke som et middel til at løse problemer, men som et redskab, der skal sikre en planlagt og bæredygtig indsats, som kan være med til at skabe flow og kontinuitet i samarbejdet. Den er også et redskab, der kan styrke systematisk sagsbehandling, så der tages hensyn til alle den indsatte/borgerens forhold i en sammenhængende planlægning.

Ved *systematisk sagsbehandling* forstås en fortløbende proces, der indeholder en beskrivelse af den indsatte/borgerens forhold generelt, en vurdering af hans konkrete situation og mulige løsninger på eventuelle problemstillinger, herunder hvem der skal handle, hvad der skal handles på, og hvornår der skal handles. Når det foregår optimalt, indebærer den fortløbende proces, at de enkelte faser ikke foregår uafhængigt af hinanden og, at der hele tiden bliver bygget oven på tidligere faser - i modsætning til at begynde forfra ud fra nye iagttagelser og logikker, hver gang en ny foranstaltning/et nyt system tager over. Forudsætningen for det systematiske samarbejde er desuden, at indgangene til systemerne er tydelige og åbne.

Samarbejdet i grænselandet kan på trods af fælles forståelser og antagelser om, hvad der skaber positive resultater for borgeren og på trods af tydelige og åbne grænser, hæmmes af andre forhold. Fængslerne oplever således, at kommuner (her jobcentre, som er indgangen til kommunen) umiddelbart afslår at koordinere handleplaner, fordi forpligtelsen jfr bekendtgørelsen om kommunernes pligt til at koordinere handleplaner, ikke omfatter jobplaner, men kun handleplaner efter serviceloven¹⁷. Fængslerne har samtidig ofte – trods en aktiv indsats for at samarbejde og koordinere - store vanskeligheder med at finde vej til den rette sagsbehandler, ikke mindst i de store kommuner. Ofte er såvel jobcenter, ydelsesafdeling, social afdeling som misbrugscenter involveret i

¹⁷ Serviceloven § 141 stk. 1 og afgrænsningen af målgruppen i § 141 stk. 2.

en sag, og er derfor naturlige og nødvendige samarbejdsparter. Men de forskellige lovgivningsmæssige forpligtelser for henholdsvis jobcentre og socialforvaltning giver uklarhed med hensyn til ansvar for og varetagelse af opgaven.

Jobcentret, som er indgang til kommunen vedr. forsørgelse efter beskæftigelseslovgivningen, lukker sig, fordi det ikke som socialforvaltningen er involveret i koordineringen af handleplaner med fængslet iflg. den sociale lovgivning. Sådanne lovgivningsmæssige og strukturelle forhold komplicerer samarbejdet forud for løsladelse og indsatsen for at skabe positive forandringer for borgeren. Den intenderede sammenhæng i indsatsen afhænger derfor ikke alene af det, at der skabes en kommunikation, der giver mening mellem fængsel og kommune, men i lige så høj grad af, hvordan samarbejds mulighederne strukturelt er organiserede. Herunder skaber ikke mindst det differentierede kommunale system barrierer, hvis der f. eksempel ikke er aftalt tydelige opgave-, ansvars- og kompetenceplacering mellem kommunens jobcenter og ydelsesafdeling. Disse barrierer forsinker sagsbehandlingen til ulempe for borgene, og kan ikke overvindes blot ved åben kommunikation.

Vi har fra flere konkrete eksempler i løbet af projektet set, at den gode løsladelse "gik i vasken" på grund af manglende intern kommunikation. Når et fængsel rettidigt har etableret et godt samarbejde med et jobcenter (indgangen til kommunen) om en løsladelse, er det en god begyndelse. Men uklarhed om intern kompetencefordeling i kommunen kan betyde, at hele samarbejdet om løsladelsen bliver splittet mellem flere kommunale enheders funktioner og logikker uden intern koordinering. I praksis kan det derfor vise sig umuligt at skabe den sammenhæng mellem Kriminalforsorgens og kommunernes indsats, som lovgivningen forudsætter.

Tilsvarende har vi set flere eksempler på, at der også indenfor Kriminalforsorgen mangler tydelig opgave-, ansvars- og kompetenceplacering for eksempel i samarbejdet mellem fængselsfunktionærer og socialrådgivere i fængslerne, men også mellem fængsler og KIF afdelinger. Vi har kunnet konstatere, at der er i begge sammenhænge er meget forskellige forståelser af indsattes rettigheder (ydelse og støtte), og at praksis i henseende til at sikre de indsattes lovhjemlede rettigheder ligeledes er meget forskellig.

Strukturel kobling

Den strukturelle kobling kan altså have vanskelige kår, når en indsat med komplekse sociale problemer møder komplekse og meget forskelligt fungerende systemer - også selv om systemerne som udgangspunkt skal, og er villige til at åbne grænserne og til gensidigt at stille deres kompleksitet

til rådighed. En guideline for Projekt God Løsladelse har derfor været at stræbe efter enkelhed og gennemsigtighed i henseende til redskaber, metoder og processer. Den fælles definition af ”god løsladelse” er sammen med køreplanen de væsentligste – og meget enkle – virkemidler for samarbejdet mellem fængsler, KIF og kommunerne og for at skabe strukturel kobling.

Anerkendelsen af definitionen og samarbejdet efter køreplanen indebærer ikke kun, at de enkelte systemers kompleksitet stilles til rådighed for andre involverede systemer. Det fungerer også som en sammenbindende ramme, som forenkler kommunikationen mellem systemerne, fordi det er synligt, hvem der skal gøre hvad hvornår. Systematikken er givet, og der tilbydes en fælles forestilling om, hvad der skal kommunikeres om i samarbejdet.

Det er som nævnt ovenfor både en forudsætning og et resultat af den strukturelle kobling, at de involverede systemers kendskab til hinandens muligheder og begrænsninger øges. Andre forudsætninger er, at det fælles, faglige fokus hos alle er på at leve op til god løsladelse i tråd med den fælles definition. Og en meget afgørende forudsætning for succes er *at gøre det, man siger, man gør*.

Køreplanen er altså en fælles, konkret metode¹⁸ til at fremme samarbejdet for at sikre borgeren sine rettigheder og tilgodese, at der ikke opstår et hul i indsatsen ved overgangen fra fængsel til frihed. Som det tredje element til at bidrage til strukturel kobling valgte vi som en aktivitet i køreplanen at indskrive et ”løsladelsesmøde” med deltagelse af alle relevante myndigheder og den indsatte tre måneder før løsladelsen. Formålet med mødet er dels at fremme rettidig omhu i forbindelse med løsladelsen. Dels skal det sikre, at der skabes kontakt til den indsatte borger om afklaring af hans ønsker, behov og muligheder.

Generelt har der været konsensus blandt alle deltagere i projektet om, at et løsladelsesmøde er optimalt for at skabe en god løsladelse. Også indsatte, der har fået chancen at blive tilbudt et løsladelsesmøde, har givet meget positive tilbagemeldinger om det. Dels har indsatte peget på betydningen af at få lejlighed til at møde systemrepræsentanter, som de på den ene side er afhængige af, men på den anden side ikke altid magter at opsøge selv, og derfor måske aldrig får kontakt med på trods af et behov for det. Dels har det været positivt for de indsatte, at de har kendt sagens gang

---

¹⁸ Metode har vi defineret som en systematisk, struktureret og problemløsende tilgang, som konkretiseres i en indsats, som selvfølgelig kan have flere forskellige grene, og hvor fokus er på forandringer for borgeren.

og har fået vished for, at vigtige forhold som forsørgelse og bolig er på plads ved løsladelsen. Det giver en fundamental tryghed, som er væsentlig i overgangsfasen.

Afholdelse af løsladelsesmøder, når der er behov for det, kan imidlertid ikke gennemføres konsekvent, blot fordi der findes engagerede ildsjæle i de forskellige systemer, som ser, og oplever betydningen af møderne. Institutionaliseret af løsladelsesmøder, i det mindste telefoniske forudsætter, at der er ledelsesfokus, ledelsesprioritering og fokus og vilje til eventuelt at gennemføre konkrete forandringer i organisationerne. Det kræver en bevidst og proaktiv forholden sig til den gode løsladelse, der kan skabe forandringer for borgeren.

Erfaringerne fra projektet viser, at de medarbejdere, der er en del af Projekt God Løsladelse, fra deres placering i de respektive organisationer har gjort et stort arbejde for at bidrage til strukturel kobling og til at skabe sammenhæng, klarhed og helhed i indsatserne. Gamle rutiner, holdninger og vaner er blevet udfordret, og der er igennem projektperioden sket en erkendelse af, at opretholdelse af dele af gamle kulturer og af sædvanlig praksis ikke er befordrende for strukturel kobling og det fælles mål. Vi har imidlertid samtidig konstateret, at systemer og medarbejdere med tilsyneladende ens funktion og kapacitet udfører deres arbejde meget forskelligt og med meget forskellig kvalitet i henseende til god løsladelse.

lagttagelser og logikker

Når den strukturelle kobling ikke indtræder, og når samarbejdet ikke konstituerer muligheder, men begrænsninger for god løsladelse, forstås det i et systemteoretisk perspektiv som et udslag af, at grænsen mellem systemerne i dette tilfælde er lukket. Kriminalforsorgen skal eksempelvis leve op til at opretholde orden og sikkerhed, men skal også have fokus på resocialisering. Fængselssystemets opretholdelse af orden og sikkerhed er i lyset af fængslets funktion en kerneopgave, når fængslet iagttager og beskriver sig selv men kan måske også ses i lyset af den herskende "nul-tolerance politik" over for stoffer i fængslet. Selektionen af hvad der kommunikeres, er et resultat af den måde, systemet iagttager og beskriver sig selv, og kommunikationen *griber ud efter noget, og lader noget andet ligge*. (Luhmann, 2000). Der kommunikeres måske mere om orden og sikkerhed i fængselssystemet end om vejen hen til god løsladelse. Men hvad er væsentligst? Dette spørgsmål kan besvares ud fra to forskellige iagttagelser, når det drøftes, om en indsat kan bevilges en "§ 31 udgang"¹⁹ fra fængslet til et møde på KIF eller kommunen som forberedelse til en god løsladelse. Hvis orden og sikkerhedslogikken er så styrende i hverdagen i fængslet, at overvejelser om en "§ 31

¹⁹ Forsorgsudgang efter straffuldbyrdslovens § 31.

udgang" til at forberede løsladelsen ikke kommer på tale, kan man tale om, at fængslet lukker sig om sig selv.

I projektperioden hvor rammen har været sat til at "forstyrre" hinanden med undren, nysgerrighed og ideer på tværs af systemer, er det fra kommuner og KIF afdelinger foreslået og efterlyst, at § 31 udgange benyttes i langt større udstrækning end i dag som forberedelse til den gode løsladelse. Dette har fået fængslerne til at reflektere over egen praksis, og det er blevet drøftet meget konkret, hvordan der kan skabes forandringer her.

Forskellige iagttagelser, logikker og koder kan også findes i vurderingen af, hvad der giver mening i en indsats set fra et misbrugscenterperspektiv og et fængselsperspektiv. Fængslet kan forud for løsladelse af en indsat med stofmisbrugsproblemer undlade at kontakte misbrugscentret, fordi det efter fængslets vurdering ikke giver mening, hvis ikke den indsatte er motiveret for behandling. Det kommunale misbrugscenter finder det derimod nyttigt at blive orienteret om, at en potentielt behandlingskrævende borger bliver løsladt for at kunne forberede sig til at modtage ham.²⁰

De forskellige iagttagelser, som har været en del af vores teoretiske perspektiv, danner grundlag for forskellige systemlogikker og koder. Dette var baggrunden for, at vi i begyndelsen af projektperioden initierede en proces, hvor vi satte fælles iagttagelser på tværs af systemer og opgaver om god løsladelse på dagsordenen. Derved kunne vi synliggøre, hvilke forskellige iagttagelser, der kan være på spil i samarbejdet og i de fælles drøftelser om god løsladelse og medvirke til at øge det gensidige kendskab og fælles forståelser på tværs af systemerne. I forlængelse af disse indledende øvelser besluttede vi i fællesskab køreplanen for samarbejde og kommunikation, herunder, hvad der skal kommunikeres, hvordan og hvornår, for at forebygge recidiv og give borgeren mulighed for at opnå sine rettigheder. Med køreplanen etablerede vi en metode, der også kan fungere som en fælles kode. En form for checkliste, så alle involverede instanser ved, hvem der gør hvad hvornår, så borgeren ikke på noget tidspunkt i processen lades i stikken.

Vores erfaringer med operationaliseringen af den fælles metode falder godt i tråd med de forudsætninger, vi indledningsvist opstillede ud for hvert trin af køreplanen for dens gennemførelse. Af køreplanen fremgår for eksempel, at der skal indhentes sagsakter fra andre relevante myndigheder i forbindelse med fængslets udarbejdelse af en plan for afsoningen. De forudsætninger, der er formuleret for processens succes på det trin er, at der i fængslet er enighed om vigtigheden af at

²⁰ Det er i øvrigt en generel problemstilling, at der ud fra systemers forskellige logikker og koder være meget forskellige opfattelser og meninger om, hvad det vil sige at være motiveret.

anvende andre instansers erfaring og viden, at der i fængslet er skabt klare procedurer for indhentning af sagsakter fra andre myndigheder og, at der hos disse tilsvarende er klarhed og procedurer for udlevering.

Køreplanen bygger på den fælles iagttagelse, at det er vigtigt at bygge oven på tidligere erfaring og viden om indsatte. Hvis denne skal realiseres, skal såvel holdningsmæssige som strukturelle forhold modsvarer den fælles kode. At nå frem til forandringen i form af bevidste og systematiske fremgangsmåder handler måske dels om, at de enkelte systemer kender, og erkender begrænsningerne i deres egne iagttagelser. At udvide perspektivet om en indsat borgers behov, muligheder og rettigheder i forbindelse med løsladelse, og om de muligheder relevante systemer har, kræver en nysgerrighed og åbenhed i de enkelte systemer overfor det, de ikke umiddelbart kan se gennem deres egne iagttagelser. Og det kræver, at de enkelte systemer kan reflektere deres egne iagttagelser. Den strukturelle kobling forudsætter således, at det på tværs af systemer opleves som et behov at dele viden med andre, med andre slags iagttagelser med henblik på at komme på et fælles og højere vidensniveau²¹.

Forskellige iagttagelser og koder, som lukker for samarbejde kan også forekomme internt i et system. Eksempelvis har vi set, at et fængsel vurderer prøveløsladelse som tilrådeligt, og indstiller dette til KIF på baggrund af egne iagttagelser og uden at anvende viden fra andre systemer. Ofte har netop KIF viden fra tidligere tilsyn med den indsatte, en viden, der måske havde kunnet bidrage med andre/flere nuancer til at kvalificere vurderingen og indstillingen. Tilsvarende viser eksempler, at KIF på baggrund af egne selekterede iagttagelser kan afslå et fængsels indstilling om prøveløsladelse uden at have været opsøgende og indstillet på at kvalificere sit beslutningsgrundlag gennem anden og ny viden om den indsatte, som måske findes i fængslet. KIF og fængsler tilhører det samme system, og er formelt afhængige af hinanden, idet KIF skal høres om en indstilling om prøveløsladelse, inden denne kan effektueres. Hverken fængsler eller KIF oplever sig imidlertid gensidigt afhængige af hinanden, så der i tilstrækkelig grad kommunikeres, deles viden, reflekteres og samarbejdes. Dette gælder såvel i forhold til de iagttagelser, der får afgørende betydning for, hvorvidt den indsatte indstilles og godkendes til prøveløsladelse, som selve løsladelsesforløbet.

---

²¹ To citater fra en konference om Misbrug i fængsler, udtrykker den praktiske konsekvens af disse perspektiver set fra erfarne fængselsfolks side: *"Det er et fælles projekt af begrænse recidiv. Så kulturforskelle, modvilje og konkurrerende perspektiver skal vendes til samarbejde."* (Fhv. direktør for fængselsvæsenet i Canada, Ole Ingstrup). *"Ved løsladelse skal vi have tilbud parat til indsatte. Det handler om et helhedssyn. Indsatte skal sikres en service, der også ydes andre steder til andre borgere i samfundet."* (Fængselsinspektør Hans Jørgen Engbo, Anstalten ved Herstedvester)

Afslutning

Kan målet nås?

I vort indlæg har vi beskrevet den systemteoretiske tilgang, de fælles forståelser og den metode, vi har udviklet med henblik på at skabe strukturel kobling mellem de involverede systemer, så de kan udføre en helhedsorienteret, koordineret og sammenhængende indsats for god løsladelse. Ligeledes har vi givet eksempler på forudsætninger for succes i forhold til at nå dette mål internt i det enkelte system og i samarbejdet på tværs. Lovgivningsmæssige, strukturelle og kulturelle barrierer for samarbejdet er der mange af - både på centralt og lokalt plan. Men projektet viser også en række eksempler på, at systemerne kan åbne sig for samarbejde langs deres grænser, og kan skabe mening om god løsladelse. Det har for eksempel ladet sig gøre at skabe strukturel kobling ved, at en kommune gennem en samarbejdsaftale med kriminalforsorgen har muliggjort, at alt forarbejde til rådighedsvurdering af en løsladt kan gøres, før denne skal møde på jobcentret. Det betyder, at forsørgelsesgrundlaget kan være på plads og, at kontanthjælpen kan være klar til udbetaling den dag, borgeren løslades. Dette er en meget væsentlig aktivitet som et skridt på vejen til at nå resultatet om, at ingen løslades til gaden uden, at forsørgelsesgrundlaget er på plads.

Andre eksempler på at det kan lade sig gøre at skabe helhedsorienterede og sammenhængende indsatser, har vi oplevet gennem jobcentrenes meget aktive medvirken i projektet herunder i det koordinerede samarbejde, som de ellers ikke lovpligtigt er med i, da forpligtelsen til samarbejde efter bekendtgørelsen som nævnt ikke omfatter jobplanen. Jobcentre har i projektet været proaktive ved, som kommunens indgang at påtage sig en internt koordinerende rolle, så relevante aktører indenfor det kommunale system involveres i sagsbehandlingen ved løsladelse. Og kommunerne har givet udtryk for, at denne strukturelle løsning som bidrag til sammenhængende indsatser giver rigtig god mening i det kommunale system.

Generelt er der i projektet skabt klarhed over "indgangen" til kommunerne idet, der er blevet identificeret en indgang - en person, der er ansvarlig for videreekspedition af anmodninger om koordinering af handleplaner, etc. Og der er indgået aftaler om ansvarsfordeling og samarbejdsrelationer mellem systemerne. En af intentionerne med at forpligte systemerne organisatorisk, så det er klart, hvem der har, og tager hvilke opgaver i hele processen og med at skabe tydelighed omkring indgangene for samarbejde i kommunerne, har været at komme ud over

det personlige kendskab mellem samarbejdspartnerne som en afgørende faktor for god løsladelse.²² Der har været bred konsensus om, at personkendskab og gode relationer i sig selv er godt, men også meget sårbare relationer at skabe systemsamarbejde på.

En række udfordringer venter imidlertid stadig forude for systemerne, ikke mindst i henseende til internt i de enkelte systemer at forholde sig til de ovenfor beskrevne forudsætninger for succes. En åbenbar (og almen udfordring for projekter) efter projektophør er naturligvis, om de resultater og muligheder, der er opnået i løbet af en projektperiode, viser sig *bæredygtige*, herunder om der er vilje til fortsat implementering.

De første skridt i retning af at skabe strukturer for, at de opnåede resultater kan blive bæredygtige, er skabt - også selv om samarbejdet fremover foregår telefonisk eller pr. mail eller brev. Dette er dog langt fra nogen garanti for, at det sker. I Projekt God Løsladelse har der generelt været stor vilje til i de enkelte systemer at se på egen praksis og til at reflektere over mulige forandringer med henblik på at lave bedre løsladelsesarbejde. Men erfaringerne viser også, at hvis den gode løsladelse for alvor skal "ud over kanten", skal løsladelsen have meget større ledelsesfokus i alle systemer og have karakter af skal-opgave i stedet for kan-opgave i de enkelte systemer for at blive prioriteret af alle. Man kan sige, at fra have den gode løsladelse som mål i en midlertidig projektvirkelighed, er det nødvendigt at gøre den gode løsladelse til virkelig virkelighed. Eller at flytte fokus fra at *tænke* god løsladelse som et eksklusivt appendiks til at *beslutte*, at god løsladelse skal være et strategisk kerneområde

Den anden åbenbare udfordring, der ligger foran systemerne, er at få den gode løsladelse implementeret i *alle* Kriminalforsorgens 13 *fængsler* i samarbejde med *alle* landets 98 *kommuner*. Som forholdene er nu, veksler både fængslernes og kommunernes praksis af betydning for god løsladelse på en række områder. Derfor skal nye løsladelsesrutiner introduceres i fængslerne, der traditionelt lokalt er meget autonome, og de skal forpligte sig organisatorisk til at udføre dem. Det samme gælder for kommunerne. F. eks. er praksis med hensyn til udbetaling af kontanthjælp til en løsladt forskellig i kommunerne. Alene det faktum, at kommunerne har forskellige blanketter til ansøgning om kontanthjælp vanskeliggør, at fængslerne uden videre kan hjælpe den indsatte med at forberede alle formaliteter for ansøgningen forud for løsladelsen. Og ikke mindst repræsenterer

---

²² Personkendskabets betydning for samarbejdet var som nævnt i indledningen en af konklusionerne i undersøgelsen om udmøntningen af de vejledende retningslinier for samarbejdet mellem kriminalforsorgens institutioner og afdelinger og de sociale myndigheder.

kommunernes forskellige organisering en barriere for, at socialrådgiverne i fængslet kan lokalisere den indsattes sagsbehandler i kommunen, som der skal koordineres handleplan med.

For at overkomme de barrierer, kommunernes organisering på det beskæftigelsesmæssige/sociale område medfører, er det nødvendigt, at alle kommuner organiserer sig, så der er én indgang til kommunen for fængslerne. Dette kan efter erfaringerne fra projekt God løsladelse hensigtsmæssigt gøres ved at skabe en funktion i jobcentret, f. eks. i et visitationsteam, som bl. a. har til opgave at sikre, at fængslets anmodning om koordinering af handleplaner kommer til den rette sagsbehandler, og at dette meddeles fængslet. Jobcentret er borgerens indgang til kommunen for at opnå kontanthjælp, men da jobplaner ikke er omfattet af pligten til koordinering, deltager jobcentre generelt ikke i koordinationen af handleplaner, som sker i socialforvaltningen. Om det vil forudsætte en ændring af bekendtgørelsen at skabe mulighed for, at alle sager om koordinering af handleplaner starter i, og inddrager jobcentrene, er uvist. Men en sådan organisering vil i hvert tilfælde forudsætte en lokal politisk eller ledelsesmæssig beslutning, som der må skabes et politisk, økonomisk eller organisatorisk incitament til. Systemændringer af en sådan karakter må dog foregå samlet i systemet for at ændre dets grænse. Og dette vil kræve såvel central som lokal ledelsesmæssig prioritering og forpligtelse af systemerne sammen med en gennemsigtighed i den kommunale enhedsforvaltning, så der er tydelighed om placering og ansvar for opgaven.

En samlet ændring i systemet er også nødvendig for at ændre kommunernes praksis med at "lægge sagen død," når en person bliver indsat i fængsel. Hvorvidt det er en lovbestemt følge eller kommunal praksis, at en indsats sag arkiveres, når der ikke sker udbetaling af ydelser, er principielt mindre væsentligt. Følgen for den indsatte er, at i de mange tilfælde, hvor sagen bliver henlagt, sker der først en genåbning af den, når den indsatte møder på jobcentret og ansøger om kontanthjælp. Hvis ikke en kontanthjælpssag kan indledes, før den løsladte møder i jobcentret, vil det ofte betyde, at han først kan få udbetalt kontanthjælp flere dage senere, da en del kommuner ikke udbetaler kontante forskud på hjælpen. Denne situation kan i lyset af fængslets beskedne løsladelsesbeløb næppe betragtes som god løsladelse.

Hvorvidt sådanne samlede systemændringer er mulige på nuværende tidspunkt er uvist. Det har imidlertid været en styrke i mandatet for projekt Den Gode Løsladelse, at det har mundet ud i et sæt begrundede anbefalinger til de respektive systemer. Projektet har således givet mulighed for at pege både på barrierer på centralt og lokalt plan, på forudsætninger for at overkomme dem, og på løsninger og metoder herpå. Dermed er der skabt grundlag for et sæt anbefalinger til at skabe en

helhedsorienteret og sammenhengende tilgang til samarbeidet mellom systemerne om løslatelse af
indsatte.

Lis Svendsen: Vejen til den gode løsladelse, og tiden derefter

Lis Svendsen (DK) er socialrådgiver i Esbjerg Kommune
Lisv@esbjergkommune.dk

Indledning, med lidt baggrund

I forbindelse med at Projekt God Løsladelse startede op skulle der nedsættes en arbejdsgruppe, hvor Esbjerg Kommune skulle være repræsenteret. Det blev besluttet, at Esbjerg Kommune ville have 2 repræsentanter med i projektet: En fra Myndighed (økonomi, udbetaling af kontanthjælp m.m.) samt en person fra Jobcenter Esbjerg. Personen fra jobcentret blev Lis Svendsen, socialrådgiver i Team misbrug. Jobcentret er indgangsdøren til serviceydelserne i Esbjerg kommune, så man fandt det naturligt, at der var en repræsentant fra dette område.

Det er jobcentret borgeren henvender sig til ved løsladelse, hvis der skal søges om kontanthjælp m.m. Jobcenter Esbjerg er borgerens første møde med kommunen, da man herfra visiterer borgeren til de forskellige tiltag/ aktiveringer, der er i kommunen. Derfor faldt det naturligt, at det var Jobcenter Esbjerg, der blev repræsenteret i arbejdsgruppen/projektet.

Med tiden har det udviklet sig til, at alle henvendelser fra fængslerne dette går gennem én person i kommunen. Erfaringen har vist, at dette er en god metode. Dels giver det en smidig og ensartet sagsgang både for de professionelle samarbejdspartnere og borgeren.

Når Esbjerg Kommune (Lis Svendsen) svarer på handleplans forespørgslen, bliver fængslerne samtidig gjort opmærksom på vores arbejdsmetode. De får samtidig telefonnummeret på den ansvarlige som de kan kontakte når der er spørgsmål eller der skal arrangeres møde i forhold til løsladelse. Samtlige handleplans forespørgsler fra fængslerne går gennem én person i kommunen (Lis Svendsen). I den forbindelse skabes der også kontakt til de fængsler der ikke har deltaget i god løsladelse projektet, hvilket giver en ensartet sagsbehandling ved løsladelse.

Borgeren får en tryk løsladelse og kommunen kan tage godt imod den løsladte og forberede evt. tiltag.

Hvordan starter samarbejdet/hvem deltager i samarbejdet

Esbjerg Kommune arbejder efter projekt God Løsladelses køreplan og den bliver udført på følgende måde:

- Der er én indgang til Esbjerg Kommune i forhold til samtlige fængsler, der sender handleplaner samt ønske om samarbejde i forhold til den indsatte.
- Tæt samarbejde med fængsler, hvor indsatte skal løslades på 2/3 dels tid (prøveløsladelse), ved samarbejds møder samt aftaler i forhold til aktivering.
- Tæt samarbejde i forhold til indsatte der ønsker at afsone i behandlingssystemet (samarbejde med Kriminalforsorgen og Center For Misbrug) i forhold til ansøgning om kontanthjælp m.m.

Samarbejdet foregår mellem fængslerne, Kriminalforsorgen, Esbjerg Kommune og evt. Center For Misbrug samt indsatte.

For at der kan opstå et samarbejde omkring løsladelsen, skal indsatte være indstillet på at tage imod tilbuddet. Dette gælder både i tilfælde af 2/3 dels løsladelse og efter indsatte har siddet tiden ud. Når indsatte er indstillet på et samarbejde, starter kontakten til Esbjerg Kommune op og der aftales møde/møder, da der er nogle indsatte hvor jeg foretrækker at mødes med et par gange før, der aftales præcis, hvad der skal foregå.

Dette har givet nogle gode og lærerige erfaringer, som har været medvirkende til det videre samarbejde med fængslerne og kriminalforsorgen. Processen i sagen inden løsladelsen: Jobcenter Esbjerg modtager mange af de lovpligtige handleplaner fra samtlige fængsler, der har Esbjerg borgere indsat. Disse handleplaner afleveres til undertegnede, som samler dem og kontakter fængslerne i forhold til det videre samarbejde.

I forhold til ønske om møder ved 2/3 dels tid sker henvendelsen også til undertegnede, der i samarbejde med fængslerne vurderer, om det er nødvendigt med et møde og i hvilket omfang det er nødvendigt. Ved møderne deltager fængslet, kriminalforsorgen, og Center For Misbrug deltager i det omfang den indsatte har et misbrug eller der skal ske forebyggelse i forhold til tilbagefald.

Dette er medvirkende til, at den indsatte får en bedre start, som der jo også lovmæssigt er lagt op til.

Processen i sagen efter løsladelsen: På mødet inden løsladelsen er der i samarbejde med de involverede aftalt hvem der gør hvad samt hvilke vilkår der er i forhold til løsladelsen.

For Esbjerg kommune er det vigtigt at den løsladte (nu kaldet Borgeren) får en venlig og så smidig som mulig modtagelse i kommunen. Jeg arbejder på den måde, at borgeren bliver tilknyttet mig uanset hvilket team borgeren ellers burde tilknyttes. Derved kan jeg "løbe" sagen i gang inden, den overgives til det team, der skal have den videre sagsbehandling. Det sker fordi sagen, indtil borgeren møder på jobcentret på løsladelsesdagen, ikke er tilknyttet nogen af teamene. Samtidig giver det en ekspertise og ensartet behandling af handleplaner og samarbejds møder m.m.

En typisk sagsbehandling

27 årig ung mand der skal løslades fra statsfængslet Østjylland på 2/3 dels tid (prøveløsladelse), hvor der er vilkår i tilknyttet.

Sagsgang

- Socialrådgiver fra fængslet henvender sig til Jobcenter Esbjerg (v/Lis Svendsen, Projekt God Løsladelse)
- Der aftales møde med Center for Misbrug (cfm), Kriminalforsorgen (kif), Lis Svendsen og indsatte samt socialrådgiver fra fængslet.

Lis Svendsen modtager handleplan fra fængslet til forberedelse af sagen. Der aftales, at der holdes møde på Kriminalforsorgen i Esbjerg med de involverede samt indsatte, hvor der sker en overordnet aftale i forhold til tilbagevending i Esbjerg Kommune.

På dette møde aftales der følgende: Når indsatte løslades, skal der på grund af indsattes psykiske sårbarhed (angst der skal behandles via fobiskole) ske en guidning gennem ansøgning om kontanthjælp.

- Indsatte skal bo i på pensionatet på Fanø
- Indsatte, skal have kontakt med CFM
- Indsatte tilknyttes beskæftigelses rådgiver Lis Svendsen som har sagsbehandlingen i forhold til beskæftigelse.
- Indsatte skal tilknyttes Fobi skolen, så hurtigt det kan lade sig gøre.
- Indsatte skal i aktivering hurtigst muligt efter ankomst til Esbjerg.

I den mellemliggende tid, inden løsladelsen forberedes borgerens ankomst i forhold

til ovenstående punkter.

Opringning fra Statsfængsles hvor der oplyses, at indsatte kommer til Esbjerg d. 17. februar, hvorefter han skal videre til pensionatet på Fanø.

Der aftales

Borgeren kommer på Jobcenter for at søge kontanthjælp den 17.2. kl. 9.00, hvor han vil blive modtaget af Lis Svendsen, der guider ham videre til visiteringen for ansøgning om kontanthjælp. Derefter tager borgeren videre til Fanø, hvor han skal bo på pensionatet. Samme dag aftales der med projekt udviklingen at borgeren kan begynde på Projekt Ren by på Fanø i løbet af de næste 2 dage.

Denne sag er nu ved at nærme sig en afslutning. Borgeren har ikke begået nye kriminalitet og han står lige for, at skal starte ordinært arbejde. Han er flyttet hjem til hustruen, så ægteskabet har også holdt til den nye tilværelse.

Hvor kan det gå galt i projekt god løsladelse

Jobcenter v/Lis Svendsen får tilsendt handleplan og samtykke fra rådgiver i fængslet. Opringning til fængsles rådgiver, hvor det oplyses, at vi har modtaget handleplanen og ansøgningen om et kursus, mens indsatte fortsat er i fængslet.

I forbindelse med ansøgningen, oplyses fængslet om, at der ikke fra kommunens side kan gives kurser m.m. før vedkommende bliver løsladt og bosætter sig i Esbjerg kommune. Forklaringen til rådgiveren er, at der ikke herfra er noget vi vil modsætte os i handleplanen, men at den ønskede uddannelse/kursus må kunne tages i fængsles regi. Fængslet må så vurdere om dette er aktuelt. Esbjerg kommune kan/vil ikke gå ind i dette, da det ikke sikrer den indsatte arbejde, når han løslades, og vi ikke kan vide om han bosætter sig i Esbjerg igen eller kan bruge omtalte kursus i det videre forløb.

Fængslet er naturligvis utilfreds med denne afgørelse og synes derfor ikke projekt god løsladelse er noget, de kan bruge. Dette sker selvfølgelig også og så må man finde en ny form at samarbejde på, når der er taget bestemmelse om, hvornår indsatte skal løslades.

Når sagen går godt

Vedr. indsat der ved prøveløsladelse søger stoffri behandling. Jobcenter v/ Lis Svendsen får tilsendt handleplan og samtykke fra rådgiver i fængslet. Der indkaldes til møde med fængslet, kriminalforsorgen, center for Misbrug, indsatte og undertegnede. Det aftales, at indsatte kommer i stoffri behandling og han kan i den forbindelse søge om kontanthjælp. Da indsatte overføres fra fængslet til behandlingsstedet, sendes skema til fængslet så indsatte kan søge kontanthjælp ved hjælp af skemaet. Dermed behøver indsatte ikke møde op personligt.

Socialrådgiver Lis Svendsen indkaldes til opfølgingsmøder, hvor der fra starten bliver snakket tilknytning til arbejdsmarkedet. Borgeren har et ønske om at tage en pædagoguddannelse, hvilket vurderes at være realistisk. Borgeren kommer i praktik på Skads Skole SFO, hvor det skal vise sig om borgeren er minded til uddannelse.

Da borgeren har et ønske om at flytte kommune, etableres der en ny praktikplads i den nye kommune. Borgeren er omfattet af revalidering i forhold til uddannelse som pædagog. Borgeren er nu klar til at starte uddannelse op og har ikke siden løsladelsen lavet nogen kriminelle handlinger.

En anden måde at samarbejde på

I onsdags var jeg indkaldt til møde på kriminalforsorgen i forbindelse med, at en indsat var blevet teknisk prøveløsladt direkte fra retten. Dette havde medført, at borgeren ikke havde fået en ordentlig kontakt til kommunen og nu stod uden at vide, hvad der videre skulle ske i hans sag.

Det, at kriminalforsorgen kendte mig fra tidligere samarbejde gjorde, at de henvendte sig til mig med henblik på at få et samarbejde i gang. I den forbindelse overtog jeg sagen og er nu ved sammen med borgeren at udrede de ting, der skal tages hånd om. Det at Kriminalforsorgen og Esbjerg Kommune tidligere har arbejdet sammen i løsladelsessager gjorde, at vi hurtig kunne få et fælles møde med borgeren og få taget hånd om situationen.

Det videre samarbejde

Da det jo selvfølgelig også sker, at der ikke er overensstemmelser mellem forventningerne i de involverede instanser, ses det som en nødvendighed, at der løbende laves forventnings afstemning mellem de samarbejdende instanser. Dette kan foregå ved et årligt møde, hvor man gennemgår hvilke succeser og hvilke barrierer, der har været i forløbene. Dette er noget jeg har tænkt skulle

være en af mine arbejdspunkter, at indkalde til et sådan møde med de samarbejdspartnere, jeg har haft sager med det sidste år.